

HUWELIKSVERRYKING

VIR

PLAASWERKERS

Coralie Viljoen

Tesis ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die vereistes
vir die graad van Magister in Maatskaplike Werk aan die
Universiteit van Stellenbosch

Studieleier: Prof. Sulina Green

April 2008

VERKLARING

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie tesis vervat, my eie oorspronklike werk is en dat ek dit nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê het nie.

Handtekening

Datum

OPSOMMING

Huweliksverryking is ontwikkel om egpare met die nodige kennis en vaardighede toe te rus ter bereiking van 'n gelukkige huwelik. Dit is doeltreffend ten opsigte van die verbetering van die huweliksverhouding en die bevordering van huwelikstevredenheid. Die huweliksverrykings-programme wat egter wel ontwikkel is, is vir die gebruik van inwoners van Eerste Wêreld-lande ontwikkel. Die doel van hierdie studie was om plaaswerkers se ervaring van die huwelik en hul behoeftes ten opsigte van die huwelik te identifiseer, sodat aanbevelings gemaak kan word ten opsigte van elemente wat ingesluit kan word in 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers.

'n Kwalitatiewe navorsingsontwerp is benut, aangesien semi-geskeduleerde onderhoude aan die hand van 'n onderhoudskedule gevoer is met dertien plaaswerkers wat woon en werk op twee plase in verskillende geografiese areas buite Stellenbosch. Onderhoude met huweliksmaats het apart van mekaar plaasgevind, om te verseker dat gesprekke nie deur die teenwoordigheid van die huweliksmaat beïnvloed kon word nie. Deelnemers het nie net bestaan uit wettiglik getroude egpare nie, maar ook paartjies wat in 'n langtermynverhouding betrokke is.

Die literatuurstudie het gefokus op die omstandighede van Wes-Kaapse plaaswerkers. Dit het ook gefokus op teorieë waarop bestaande huweliksverrykingsprogramme gebaseer is, en het verskeie geselekteerde bestaande huweliksverrykingsprogramme se inhoud bepaal en omskryf. Algemene uitdagings waarmee egpare te doen kry, en wat tipies in huweliksverrykingsprogramme bespreek word, is ook bespreek.

Tydens bevindinge en gevolgtrekkings van die studie het drie temas na vore gekom. Dit sluit in verskeie sub-temas ten opsigte van alkoholmisbruik tussen plaaswerkers en die onderskeie eienskappe van gelukkige en ongelukkige egpare. Die aanbevelings is ten opsigte van hierdie temas gemaak, met inagneming van bestaande huweliksverrykingsprogramme se elemente, oefeninge en die teorieë waarop dit gebaseer is.

ABSTRACT

Marriage enrichment was developed to equip couples with the necessary skills and knowledge to help them achieve a happy marriage. It is successful with respect to the improvement of the marriage relationship and the encouragement of marital satisfaction. The marriage enrichment programmes that were developed up till now, were developed for the use of residents of First World countries. The goal of this study was to identify farm workers' experience of marriage and their needs with respect to marriage, in order to make recommendations with regard to elements that could be included in a marriage enrichment programme for farm workers.

A qualitative research design was used, as semi-structured interviews with the help of an interview schedule were conducted with thirteen farm workers who live and work on two farms in different geographical areas around Stellenbosch. Information was gathered by separately interviewing marriage partners, in order to ensure that conversations were not influenced by the presence of the marriage partner. Participants not only consisted of legally married couples, but also couples who were involved in a long-term relationship.

The literature study focused on the circumstances of farm workers in the Western Cape. It also focused on theories underpinning current marriage enrichment programmes, and discussed and described the content of selected current marriage enrichment programmes. General challenges facing couples and which are typically included in marriage enrichment programmes were also discussed.

Three themes emerged during findings and conclusions of the study. These include various sub-themes arising from the alcohol abuse of farm workers, and distinctive qualities of happy and unhappy couples. Recommendations were made with regard to these themes, while the theories on which current marriage enrichment programmes were based, as well as its exercises and elements were kept in mind.

ERKENNING

Hiermee word opregte dank en waardering betuig aan die volgende persone en instansies:

- Prof. S. Green vir haar hulp en studieleiding.
- “The financial assistance of the National Research Foundation (NRF) towards this research is hereby acknowledged. Opinions expressed and conclusions arrived at, are those of the author and are not necessarily to be attributed to the NRF.”
- Die finansiële bydrae van die Universiteit van Stellenbosch.
- My ouers vir al hul belangstelling, ondersteuning en gebede aan my opgedra.
- My man, Dion, vir die baie laat nagte se saam wakker bly en al die pogings om my te motiveer.

INHOUDSOPGAWE

HOOFSTUK 1: INLEIDING.....	1
1.1 MOTIVERING VIR DIE STUDIE.....	1
1.2 PROBLEEMSTELLING.....	3
1.3 DOEL VAN DIE STUDIE.....	4
1.4 NAVORSINGSMETODOLOGIE.....	4
1.4.1 Navorsingsontwerp.....	4
1.4.2 Navorsingsmetodes.....	5
1.4.2.1 Literatuursoektog.....	5
1.4.2.2 Populasie en steekproef.....	6
1.4.2.3 Metode van data-invordering.....	7
1.4.2.4 Metode van data-verwerking.....	8
1.4.3 Etiese oorwegings.....	8
1.4.4 Beperkinge van die studie.....	9
1.5 AFBAKENING VAN DIE NAVORSINGSVELD.....	10
1.6 DEFINISIES.....	10
1.6.1 Huweliksverryking.....	10
1.6.2 Egpaar.....	10
1.6.3 Plaaswerkers.....	11
1.7 AANBIEDING.....	11
HOOFSTUK 2: DIE SOSIO-EKONOMIESE OMSTANDIGHEDE VAN PLAASWERKERS.....	12
2.1 INLEIDING.....	12
2.2 PROFIEL VAN PLAASWERKERS.....	13
2.2.1 Die Kleurling-plaaswerker.....	13
2.2.2 Permanente, seisoenale en tydelike plaaswerkers.....	14
2.2.3 Sosiale ontwikkeling van die plaaswerker.....	14

2.3	VROUE SE OMSTANDIGHEDE.....	15
2.3.1	Ongelykheid van vroue.....	15
2.3.2	Patriargale plaasgemeenskap.....	16
2.4	ARMOEDE VAN PLAASWERKERS.....	17
2.5	ALKOHOLPROBLEME BY PLAASWERKERS.....	18
2.5.1	Alkoholisme.....	18
2.5.2	Dopstelsel.....	19
2.5.3	Verband tussen alkoholmisbruik en huishoudelike geweld.....	19
2.5.4	Fetale alkoholsindroom en ander gesondheidsimplikasies.....	20
2.5.5	Impak van alkoholmisbruik op die plaaswerkersgesin.....	21
2.6	HUISHOUDELIKE GEWELD.....	21
2.6.1	Huishoudelike geweld deur die plaaswerkeregpaar.....	21
2.6.2	Die oortreder van huishoudelike geweld.....	22
2.6.3	Verskillende vorme van huishoudelike geweld.....	23
2.6.4	Impak van huishoudelike geweld op kinders.....	23
2.6.5	Redes vir huishoudelike geweld.....	24
2.6.6	Hantering van huishoudelike geweld deur buitestaanders.....	24
2.7	PLAASWERKERS SE HUWELIK.....	25
2.7.1	Toestand van huwelik.....	25
2.7.2	Rolverwagtings binne die huwelik.....	25
2.7.3	Kommunikasie tussen eggenote.....	26
2.7.4	Ouerskap.....	26
2.8	WERKSOMSTANDIGHEDE VAN PLAASWERKERS.....	27
2.9	BEHUISING VAN PLAASWERKERS.....	28
2.9.1	Voorwaarde van huisvesting.....	28
2.9.2	Patrone van huisvesting.....	28
2.10	GESONDHEID VAN PLAASWERKERS.....	29
2.11	PLAASWERKERS SE OPVOEDING.....	31
2.11.1	Skoolopleiding.....	31
2.11.2	Voorskoolse fasiliteite vir kinders van plaaswerkers.....	32

2.11.3 Opleiding en ontwikkeling van volwasse plaaswerkers.....	32
2.12 ONTSPANNING VIR PLAASWERKERS.....	33
2.13 PLAASWERKERS SE GEMEENSKAPSLEWE.....	34
2.14 GEÏDENTIFISEERDE LEWENSBEHOEFTE VAN PLAASWERKERS.....	34
2.15 SAMEVATTING.....	35
HOOFSTUK 3: BESTAANDE HUWELIKSVERRYKINGSPROGRAMME.....	36
3.1 INLEIDING	36
3.2 VOORDELE VAN DIE HUWELIK.....	37
3.3 TEORIEë WAAROP HUWELIKSVERRYKINGSPROGRAMME GEGROND IS..	38
3.3.1 Die sisteemteorie.....	38
3.3.2 Humanisme.....	40
3.3.3 Rogers se psigoterapie.....	42
3.3.4 Die sosiale leerteorie.....	44
3.4 DIE BENUTTING VAN GROEPWERK.....	46
3.4.1 Die betekenis van groepwerk.....	47
3.4.2 Bydraes tot groepwerk.....	48
3.4.3 Die elemente van die groepproses.....	49
3.4.3.1 Groepinteraksie en –kommunikasie.....	49
3.4.3.2 Groepkohesie en –norme.....	49
3.4.3.3 Groepe en kultuur.....	50
3.4.4 Speelsheid.....	51
3.4.5 Voor- en nadele van groepwerk.....	51
3.5 BESTAANDE HUWELIKSVERRYKINGSPROGRAMME.....	53
3.5.1 ‘Enriching and Nurturing Relationship Issues, Communication and Happiness’ -program (ENRICH).....	53
3.5.1.1 Die doelwitte van ‘ENRICH’.....	54
3.5.1.2 Die inhoud van die ‘ENRICH’-program.....	54

3.5.2	Imago-terapie.....	56
3.5.2.1	Teorie onderliggend aan Imago-terapie.....	57
3.5.2.2	Oefeninge tydens Imago-terapie.....	58
3.5.2.3	Die nut van Imago-terapie.....	59
3.5.3	'Prevention and Relationship Enhancement Program' (PREP).....	60
3.5.4	'Marriage Encounter'.....	61
3.5.5	'Association of Couples for Marriage Enrichment' (ACME).....	63
3.5.6	'Training in Marriage Enrichment' (TIME).....	64
3.5.7	'Relationship Enhancement'.....	65
3.5.8	Die Kaapse Vroueforum.....	66
3.5.8.1	Die Volwasse man / Voluit vrou.....	67
3.5.8.2	Opvolgkursus.....	67
3.6	SAMEVATTING.....	71

HOOFSTUK 4: DIE UITDAGINGS BINNE DIE HUWELIK WAT IN HUWELIKS- VERRYKINGSPROGRAMME AANGESPREEK WORD.....72

4.1	INLEIDING.....	72
4.2	KOMMUNIKASIE.....	72
4.2.1	Verbale en nie-verbale kommunikasie.....	73
4.2.2	Vlakke van kommunikasie.....	74
4.2.3	Verskil tussen mans en vrou se manier van kommunikeer.....	75
4.2.4	Suksesvolle kommunikasie.....	75
4.2.5	Goeie teenoor swak kommunikasie.....	76
4.2.6	Ervaring van die huweliksmat se leefwêreld.....	77
4.3	KONFLIKHANTERING.....	78
4.3.1	Die voorkoms van konflik.....	78
4.3.2	Mans en vrou se konfrontasiestyle.....	79
4.3.3	Konflik en die onderhandeling van rolle.....	80
4.3.4	Die bydra van elke huweliksmat se lewenservaring tot konflik.....	80
4.3.5	Negatiewe kommunikasie wat na aanleiding van konflik gebruik word.....	81
4.3.6	Effektiewe konflikhanteringstrategieë.....	82

4.4 LIEFDE.....	84
4.4.1 Liefde is 'n werkwoord.....	84
4.4.2 Onvoorwaardelike liefde.....	84
4.4.3 Tipologieë oor die liefde.....	85
4.4.4 Liefdestale.....	86
4.5 ROMANSE.....	87
4.6 VERTROUE.....	89
4.7 VERBINTENIS.....	90
4.8 VRIENDSKAP.....	92
4.9 HUMOR EN PRET.....	93
4.10 GELYKHEID VAN HUWELIKSMAATS.....	93
4.10.1 Gelykheid op morele vlak.....	94
4.10.2 Ongelyke huweliksverhouding.....	94
4.10.3 Die invloed van geslagsrolle.....	95
4.11 SEKSUELE VERHOUDING.....	96
4.11.1 Voordele van seks.....	96
4.11.2 Probleme ten opsigte van seksuele intimiteit.....	96
4.11.3 Voorstelle om seksuele intimiteit te laat voortduur.....	97
4.12 FINANSIES.....	98
4.13 OUERSKAP.....	99
4.14 HUWELIKSVERWAGTINGE.....	100
4.15 SAMEVATTING.....	101
HOOFSTUK 5: ONDERSOEK NA DIE ERVARINGS EN BEHOEFTES VAN PLAASWERKEREGPARE TEN OPSIGTE VAN HUL HUWELIKE.....	102
5.1 INLEIDING.....	102
5.2 VOORBEREIDING VIR ONDERSOEK.....	102

5.3 DATA-INVORDERING EN –ANALISERING.....	103
5.4 NAVORSINGSRESULTATE.....	104
5.4.1 Die kwaliteit van die egpare se verhoudings.....	104
5.4.2 Profiel van die plaaswerkers.....	106
5.4.2.1 Jare saamgebly.....	106
5.4.2.2 Kinders voor die huwelik.....	107
5.4.2.3 Egpare getroud.....	108
5.4.2.4 Maandelikse inkomste.....	108
5.4.3 Tema 1: Alkoholmisbruik.....	108
5.4.3.1 Aard van alkoholmisbruik.....	109
5.4.3.2 Alkohol en huishoudelike geweld.....	110
5.4.3.3 Redes gegee waarom huweliksmaats moet ophou drink.....	112
5.4.3.4 Alkohol se invloed op die persepsie van broodwinner.....	112
5.4.4 Tema 2: Gelukkige egpare.....	113
5.4.4.1 Goeie kommunikasie tussen huweliksmaats.....	114
5.4.4.2 Gelukkige egpare spandeer graag tyd by mekaar.....	116
5.4.4.3 Gelukkige egpare het respek vir mekaar.....	117
5.4.4.4 Gelukkige egpare vertrou mekaar ten volle.....	118
5.4.4.5 Gelukkige egpare beskou mekaar as gelyk.....	120
5.4.4.6 Gelukkige egpare en finansies.....	121
5.4.4.7 Gelukkige egpare se betrokkenheid by die kerk.....	122
5.4.5 Tema 3: Ongelukkige egpare.....	124
5.4.5.1 Ongelukkige egpare kommunikeer minimaal met mekaar.....	124
5.4.5.2 Ongelukkige egpare as vriende.....	126
5.4.5.3 Die invloed van kinders op ongelukkige egpare se verhouding.....	127
5.4.5.4 Ongelukkige egpare se hantering van finansies.....	129
5.4.5.5 Ongelukkige egpare se mate van verbintenis tot die verhouding.....	130
5.5 SAMEVATTING.....	131

HOOFSTUK 6: GEVOLGTREKKINGS EN AANBEVELINGS.....	133
6.1 INLEIDING.....	133
6.2 GEVOLGTREKKINGS EN AANBEVELINGS.....	133
6.2.1 Profiel van die plaaswerkers.....	133
6.2.2 Tema 1: Alkoholmisbruik.....	134
6.2.2.1 Aard van alkoholmisbruik.....	134
6.2.2.2 Alkohol en huishoudelike geweld.....	135
6.2.2.3 Redes gegee waarom huweliksmaats moet ophou drink.....	136
6.2.2.4 Alkohol se invloed op die persepsie van broodwinner.....	136
6.2.3 Tema 2: Gelukkige egpare.....	137
6.2.3.1 Goeie kommunikasie tussen huweliksmaats.....	137
6.2.3.2 Gelukkige egpare spandeer graag tyd by mekaar.....	138
6.2.3.3 Gelukkige egpare het respek vir mekaar.....	139
6.2.3.4 Gelukkige egpare vertrou mekaar ten volle.....	140
6.2.3.5 Gelukkige egpare beskou mekaar as gelyk.....	141
6.2.3.6 Gelukkige egpare en finansies.....	141
6.2.3.7 Gelukkige egpare se betrokkenheid by die kerk.....	142
6.2.4 Tema 3: Ongelukkige egpare.....	142
6.2.4.1 Ongelukkige egpare kommunikeer minimaal met mekaar.....	142
6.2.4.2 Ongelukkige egpare as vriende.....	143
6.2.4.3 Die invloed van kinders op ongelukkige egpare se verhouding.....	144
6.2.4.4 Ongelukkige egpare se hantering van finansies.....	145
6.2.4.5 Ongelukkige egpare se mate van verbintenis tot die verhouding.....	145
MOONTLIKHEDE VIR VERDERE NAVORSING.....	146
BIBLIOGRAFIE.....	147
BYLAE A: SEMI-GESTRUKTUREERDE ONDERHOUDSKEDULE	

LYS VAN TABELLE

Tabel 3.1:	Opsomming van bestaande huweliksverrykingsprogramme.....	69
Tabel 5.1:	Die kwaliteit van die egpare se verhoudings.....	104
Tabel 5.2:	Profiel van die plaaswerkers.....	106
Tabel 5.3:	Tema 1: Alkoholmisbruik.....	109
Tabel 5.4:	Tema 2: Gelukkige egpare.....	114
Tabel 5.5:	Tema 3: Ongelukkige egpare.....	124

HOOFSTUK 1

INLEIDING

1.1 MOTIVERING VIR DIE STUDIE

Die mening word gehuldig dat die huwelik die enigste spel is waar albei deelnemers kan wen of albei kan verloor (Roberts & Wright, 1997:5). Volgens Williams, Riley, Risch en Van Dyke (1999:271) kan ongeveer die helfte van alle onlangse huwelike moontlik eindig in egskeiding. Oorsake van egskeiding sluit in, 'n gebrek aan emosionele gemeenskaplikheid en kommunikasie, fisieke en emosionele misbruik, buite-huwelikse verhoudings en onverenigbaarheid (Rokach, Cohen & Dreman, 2004:41,43).

'n Suksesvolle huwelik het 'n groter uitdaging geword in die laaste twee dekades. Gevolglik het egpare dikwels die hulp van 'n derde party nodig om hulle te bemagtig om hierdie uitdagings te hanteer. Meer individue bereik ook middeljare – egpare wat nie wil skei nie, kan dus vir langer tydperke in ongelukkige huwelike vasgevang word (Rokach, Cohen & Dreman, 2004:42). In plaas daarvan om tevrede te wees met die mate van geluk in 'n egpaar se huwelik, word die verhouding doelgerig wanneer hulle besluit om te werk aan hul huwelikspotensiaal (Cole & Cole, 1999:274).

In die laaste 30 jaar is verskeie verrykingsprogramme ontwikkel om egpare toe te rus met die nodige kennis en vaardighede ter bereiking van gelukkige verhoudings. Verryking is pro-aktief, eerder as reaktief (Deacon & Sprenkle, 2001:252). Huweliksverryking is 'n opvoedkundige benadering om die egpaarverhouding te versterk. Dit is ontwikkel om egpare te help om meer bewus te word van hulself en hul huweliksmaats, om die maat se gevoelens en gedagtes te verken, om empatie en intimiteit aan te moedig en die ontwikkeling van effektiewe kommunikasie- en probleemoplossingsvaardighede te ontwikkel (Bowling, Hill & Jencius, 2005:87). Hierdie programme is geskryf met die veronderstelling dat gedrag, soos self-ontsluiting, intimiteit, kommunikasie en gelykheid nodig is vir goeie kwaliteit huweliksverhoudinge (Weigel & Ballard-Reisch, 1999:263). Vaardighede in hierdie gedrag verhoog egpare se vlak van funksionering, en maak hulle meer bewus van wat hulle wil hê en hoe om dit in hul verhouding te bereik (Cole & Cole, 1999:274). Prinsloo (2005:196) is ook van mening dat die bemeestering van sekere

vaardighede en beklemtoning van bestaande positiewe punte in 'n huweliksverhouding die stand van huwelike kan verbeter.

Ander benaminge vir huweliksverryking, sluit in huweliksoopvoeding of huweliksverbetering. Verskeie studies oor huweliksverrykingsprogramme het gevind dat die programme baie doeltreffend is ten opsigte van die verbetering van die huweliksverhouding en die bevordering van huwelikstevredenheid (Jakubowski, Milne, Brunner & Miller, 2004:528, 529). Navorsing het ook getoon dat dit effektief is in die afname van egskedings, die verligting van depressie en die voortduur van huwelikstevredenheid tydens aanpassing by ouerskap (Fagan, Patterson & Rector, 2002:5). Hierdie studies is egter oor huweliksverrykingsprogramme in die algemeen gedoen, en dui nie die voordele van spesifieke programme aan nie (Jakubowski et al., 2004:528).

Die meeste programme is vir die gebruik van inwoners van Eerste Wêreld-lande ontwikkel. Ook die studies wat oor huweliksverrykingsprogramme gedoen is, se deelnemers of respondente is blankes uit die middelklas, met min egpare uit minderheidsgroepe of uit lae-inkomste groepe teenwoordig (Jakubowski et al., 2004:534). In die ontwikkeling van huweliksverrykingsprogramme word min aandag gegee aan kulturele diversiteit. Daar is ook min navorsing wat kulturele verskille by egpare of die invloed van kultuur in hierdie programme aanspreek (Bowling, Hill & Jencius, 2005:93). Mattson, Christensen en England (1990:88) bevestig die belangrikheid van die replisering van huweliksverrykingpraktyke en –navorsing met egpare van meer diverse religieuse, etniese en ekonomiese agtergronde. Volgens Ooms (2002:1) word die behoeftes en omstandighede van lae-inkomste egpare ook geïgnoreer wanneer daar op die verbetering van huwelike gefokus word, terwyl hulle juis die groep is met die grootste behoefte aan hulp. Die afname in huweliksluiting kom in alle nasies, klasse, gelowe en rasse voor, maar dit kom veral tussen armes voor. Navorsing het getoon dat die oorgrote meerderheid van lae-inkomste egpare wat die risiko loop dat hul huwelik gaan ontbind, graag wil deelneem aan programme wat hulle sal help om hul verhouding te verbeter (Fagan, Patterson & Rector, 2002:3).

Vir huweliksverryking om suksesvol te wees, is dit nodig dat die maatskaplike werker kennis oor die kliënt of teikenmark besit (Deacon & Sprenkle, 2001:251). Hierdie

kennis kan insluit alledaagse probleme waarmee die kliënt te doen kry, behoeftes, sosiale omstandighede en ander realiteite. Strategieë en programme wat beoog om ook lae-inkomste groepe, soos plaaswerkers, se huwelike te versterk, moet gebaseer wees op 'n grondige begrip van hul demografiese kenmerke, spesifieke patrone van egpare en die konteks, oorsake en gevolge van hierdie patrone (Ooms, 2002:3). Die produk, in hierdie geval 'n diens (huweliksverryking), moet waarde aan die kliënte verskaf en hul behoeftes bevredig (Morris, Cooper & Gross, 1999:252). Die huwelik hou byvoorbeeld nie dieselfde voordeel vir baie werkende klas en arm families in nie, aangesien vroue uit hierdie klas onder andere dikwels nie trou met die vader van hul kinders nie, omdat hierdie mans op 'n ongereëlde basis 'n werk en inkomste het (Ooms, 2002:6; Wells & Zinn, 2004:60). Daar sal dus 'n ander aanslag gebruik moet word, as met middelklas families. Wells en Zinn (2004:59) glo dat die huwelik 'n sosiale verhouding is, wat gedifferensieer word deur klas en deur ander sosiale velde insluitende geslag en ras. Hulle beweer dat die veronderstelling dat die huwelik lei tot ekonomiese welstand en gesinstabiliteit, sterk verband hou met die sosiale klas wat die egpaar beklee. Dit is ook belangrik dat huweliksverryking op 'n sensitiewe manier aangebied word. Dit sal 'n leerervaring verskaf wat gemeenskaplike respek en regverdigheid volgens waardes en etnisiteit bevorder (Morris, Cooper & Gross, 1999:252).

'n Soektog is gedoen op die Nexus-databasis van die Nasionale Navorsingsraad, wat 'n lys voorsien van alle geregistreerde studies in Suid-Afrika. Slegs twee-en-twintig studies is gevind wat betrekking het op huweliksverryking. Dit behels hoofsaaklik studies vanuit 'n pastorale benadering. Ander fokus op huweliksverryking vir spesifieke egpare, byvoorbeeld infertiele egpare, egpare waar die laaste kind die ouerhuis verlaat het, of Joodse of Moslem-egpare. Die 71 studies wat wel ten opsigte van plaaswerkers gedoen is, fokus onder andere op gesondheidskwessies, migrasiepatrone, behuisingsaangeleenthede, en arbeidskwessies. Geen studie is gedoen ten opsigte van huweliksverryking vir plaaswerkers nie.

1.2 PROBLEEMSTELLING

Na aanleiding van bogenoemde inligting kan moontlike behoeftes geïdentifiseer word, wat sekere navorsingsvrae tot gevolg het. Hierdie navorsingsvrae sluit in:

- Wat is die behoeftes en omstandighede van plaaswerkers wat 'n impak sal hê op programme om hul huwelike te verbeter?
- Het plaaswerkers, veral dié wie se verhouding die risiko loop om te ontbind, 'n behoefte aan huweliksverrykingsprogramme?

Hierdie navorsingsvrae gee aanleiding tot die doel van die studie.

1.3 DOEL VAN DIE STUDIE

Die doel van die studie is om plaaswerkers se ervaring van die huwelik en hul behoeftes ten opsigte van die huwelik te identifiseer, sodat aanbevelings gemaak kan word vir die opstel van 'n toepaslike huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers.

Doelwitte

Ten einde hierdie doelstelling te bereik, is die doelwitte van die ondersoek:

- om die omstandighede van plaaswerkers te bespreek
- om die teorieë waarop bestaande huweliksverrykingsprogramme gebaseer is te bespreek en ook die inhoud van verskeie huweliksverrykingsprogramme te bepaal en te omskryf
- om van die algemene uitdagings van 'n huwelik, byvoorbeeld goeie kommunikasie en konflikthantering, waarmee egpare te doen kry te bespreek
- om 'n empiriese ondersoek te doen oor plaaswerkeregpare se ervaring en behoeftes ten opsigte van hul huwelike
- om aanbevelings te maak ten opsigte van elemente van geselekteerde bestaande programme wat ingesluit kan word in 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers.

1.4 NAVORSINGSMETODOLOGIE

1.4.1 Navorsingsontwerp

'n **Kwalitatiewe navorsingsontwerp** is benut. Dit verwys na 'n voortdurende proses wat behels om terug en vorentoe te beweeg tussen die verskeie komponente van die ontwerp, die assessering van die implikasies van die doelwitte, teorieë, metodes en geldigheidsbedreigings van elkeen (Maxwell, 2005:3). Die voordeel van kwalitatiewe navorsing is hoofsaaklik afkomstig van 'n induktiewe benadering wat gevolg word, die fokus op spesifieke situasies of mense, en die beklemtoning van

woorde eerder as getalle (Maxwell, 2005:22). Een van die doelwitte van kwalitatiewe navorsing is om die betekenis te verstaan wat die deelnemers in die studie (in hierdie geval plaaswerkers) aan gebeure, situasies, ondervindings, en aksies waarby hulle betrokke is, byvoorbeeld alkoholmisbruik en huishoudelike geweld toeskryf. 'n Ander doelwit behels die verstaan van die deelnemers se spesifieke konteks waarbinne hulle leef en die invloed wat dié konteks op hul aksies het (Maxwell, 2005:22). 'n Doelbewuste poging word deur die navorser aangewend om hom/haar 'in die skoene' van die deelnemer te plaas, ten einde te poog om die deelnemer se aksies, besluite, gedrag en rituele te verstaan vanuit sy/haar perspektief. Hierdie perspektief is veral belangrik wanneer daar 'n groot verskil is tussen die navorser en die persone wat bestudeer word. Dit kan onder andere die verskil in taal, kultuur, ras of oortuigings insluit (Babbie & Mouton, 1998:271). In hierdie geval is daar juis 'n verskil in ras en kultuur tussen die navorser en die deelnemers.

Die navorsing het plaasgevind ooreenkomstig 'n **verkennende ontwerp**. Volgens Babbie en Mouton (1998:79) verwys 'n verkennende ontwerp na die verkenning van 'n onderwerp, of die verskaffing van 'n basiese familiariteit met die onderwerp. Hierdie benadering word gewoonlik benut wanneer 'n navorser 'n nuwe belang ondersoek of wanneer die onderwerp van die studie relatief nuut is (Babbie & Mouton, 1998:80; Rubin & Babbie, 2007:29). 'n Verkennende studie is voordelig, aangesien dit nuwe insigte kan genereer rondom 'n spesifieke onderwerp (Babbie & Mouton, 1998:80). 'n Ander doel van navorsing kan wees om maatskaplike beleide, programme en intervensies te evalueer. Hierdie studie het die situasies, belewenisse en kontekste van plaaswerkers ge-eksploreer, terwyl die geskiktheid van bestaande huweliksverrykingsprogramme vir hierdie teikengroep terselfdertyd ondersoek is. Dit het derhalwe 'n aanduiding gegee van die moontlikheid van verdere studie of intervensie rondom hierdie tema.

1.4.2 Navorsingsmetodes

1.4.2.1 Literatuursoektog

'n Literatuursoektog het plaasgevind om vas te stel wat die huidige kennisbasis en leemtes oor die konsepte is (Kumar, 2005:30; Rubin & Babbie, 2007:74). Aangesien dit 'n kwalitatiewe studie is, was dit egter belangrik om nie beïnvloed te

word deur ander persone se observasies nie (Rubin & Babbie, 2007:74). Na aanleiding van dié soektog kon hierdie studie se bevindinge vergelyk word met die literatuur. Sodoende kon die bevindinge geplaas word binne die konteks van wat reeds bekend is binne die studieveld (Kumar, 2005:31).

‘n Literatuursoektog oor die verskeie veranderlikes, naamlik plaaswerkers, huweliksverrykingsprogramme en teorieë rondom die huwelik is gedoen. Onderskeie artikels, veral gevind in vaktydskrifte wat op die elektroniese databasis van die JS Gericke-biblioteek geplaas is, is benut. Daar is van ‘n gerekenariseerde boekkatalogus van laasgenoemde biblioteek gebruik gemaak. Inligting is ook gesoek op die regering se webblad oor wetlike dokumentasie oor plaaswerkers. Organisasies wat met plaaswerkers werk is ook geraadpleeg ten einde literatuur oor plaaswerkers te bekom.

1.4.2.2 Populasie en steekproef

Arkava en Lane (soos aangehaal in De Vos, Strydom, Fouché & Delpont, 2005:193) omskryf die **universum** as al die potensiële persone wat al die eienskappe besit waarin die navorser belangstel. Die **populasie** van ‘n studie word gedefinieer as individue in die universum wat spesifieke eienskappe het. Die universum van die betrokke studie verwys na egpare wat op plase in die Wes-Kaap woon en werk. Die populasie word uit die universum geneem en bestaan uit egpare wat op plase in die Stellenbosch-omgewing woon en werk. Hierdie egpare kan onlangs in die huwelik getree het, reeds ‘n paar dekades getroud wees of net betrokke wees in ‘n langtermynverhouding. Aangesien die persepsies en gedrag van die lede van die huwelik interafhanklik is, het die studie albei geslagte ingesluit (Weigel & Ballard-Reisch, 1999:263).

‘n **Nie-waarskynlikheidsteekproef** is gebruik. Dit verwys na die gebruik van stappe om ‘n steekproef te kies wat nie ‘n ewekansige seleksie behels nie (Rubin & Babbie, 2007:164). Deelnemers word eerder gesoek waar die spesifieke prosesse wat ondersoek word heel waarskynlik sal plaasvind. Met die gebruik van hierdie tipe steekproef is dit baie belangrik dat die deelnemers deurentyd met mekaar vergelyk word, aangesien daar gepoog word om alle aspekte van die navorsingstema te ondersoek (Strydom & Delpont, 2005:328). Deelnemers is gekies deur ‘n **doelbewuste steekproef**. Dit behels dat deelnemers gekies word op grond van

navorsers se kennis van die populasie en die aard van die navorsingsdoelwitte. Met die gebruik van hierdie steekproef word daar staat gemaak op 'n navorser se eie oordeel oor wie die beste inligting kan verskaf om die doel van die studie te bereik (Babbie & Mouton, 1998:166; Kumar, 2005:179). Die voordeel van hierdie tipe steekproef is dat deelnemers gekies kan word wat verteenwoordigend is van die teikengroep, maar wat ook die heterogeniteit van die populasie vasvang (Maxwell, 2005:89). Die deelnemers woon en werk almal op plase in verskillende geografiese areas rondom Stellenbosch. Die omstandighede op elke plaas verskil, soos in die hoofstuk oor plaaswerkers verduidelik sal word. Die plase is Hazendal en Eikendal. Daar is op hierdie twee plase besluit, na aanleiding van gesprekke met ander maatskaplike werkers wat werk met die plaaswerkers op hierdie twee plase. Die navorser het self groepwerk gefasiliteer met die vroulike plaaswerkers op Eikendal. Die kriteria vir insluiting in die steekproef behels dus dat dit plaaswerkers moet wees, wat getroud is of betrokke is in 'n langtermynverhouding, en woon en werk op Hazendal of Eikendal, twee plase buite Stellenbosch.

Steekproefgrootte word bepaal deur wat die navorser wil vasstel, die doel van die navorsing, wat kredietwaardig sal wees en wat moontlik is ten opsigte van tyd en ander hulpbronne. Herhaling ten opsigte van inligting wat deelnemers verskaf is 'n goeie aanduiding van hoeveel deelnemers nog benodig sal word (Strydom & Delport, 2005:328). Dit dui op versadiging van inligting. Dit was dus nie moontlik om aan die begin van die studie te besluit op 'n spesifieke getal deelnemers wat benodig sou word nie. Daar is besluit om te volstaan by dertien deelnemers, aangesien versadiging van inligting plaasgevind het.

1.4.2.3 Metode van data-invordering

Onderhoudvoering is die primêre bron van data-invordering tydens kwalitatiewe navorsing. Dit is 'n poging om die wêreld vanuit die deelnemers se oogpunt te verstaan en om uit te vind wat die betekenis is wat hulle aan gebeure toeskryf (Greeff, 2005:287). **Semi-gestruktureerde** onderhoude is gebruik om data in te samel. Dit stel die navorser in staat om 'n in-diepte beeld van die deelnemers se oortuigings en persepsies oor 'n spesifieke onderwerp te verkry. Dit is ook buigbaar genoeg om die navorser toe te laat om onverwagte of interessante inligting te verken (Greeff, 2005:296).

‘n **Onderhoudskedule** (sien Bylae A) is benut as ‘n riglyn. Dit behels ‘n aantal vooraf opgestelde vrae. Die deelnemers is egter beskou as deskundiges op hul gebied en hulle is die maksimum geleentheid gebied om te vertel wat hul wou (Greeff, 2005:296). ‘n Diktafoon is met toestemming van die deelnemers gebruik om te verseker dat alle data gedokumenteer word.

1.4.2.4 Metode van data-verwerking

Data-verwerking is die proses om data om te skakel in bevindinge. Dit behels dat massas inligting georganiseer word in beduidende patrone en omskep word in ‘n raamwerk wat die essensie van wat gesê word ontbloot. Sodoende word orde, struktuur en betekenis gebring aan ‘n groot aantal data (De Vos, 2005:333; Rubin & Babbie, 2007:260). Data-verwerking kan tydrowend wees en vereis kreatiwiteit van die navorser. Dit vind nie plaas op ‘n lineêre wyse nie, maar eerder volgens analitiese sirkels (De Vos, 2005:333,334). Sommige navorsers beskou kwalitatiewe data-verwerking net soveel ‘n kuns as wetenskap (Rubin & Babbie, 2007:289).

Die navorser het die inligting wat op die diktafoon opgeneem is, oorgedra op die rekenaar. Daarna is temas en subtemas geïdentifiseer, wat die navorser instaatgestel het om die inligting met bevindinge in die literatuur te vergelyk.

1.4.3 Etiese oorwegings

Etiek verwys na die standaard van gedrag wat binne ‘n sekere professie of groep gehandhaaf moet word (Rubin & Babbie, 2007:37). Maxwell (2005:7) glo dat etiese oorwegings betrokke moet wees in elke stadium van die navorsingsproses. Dit is belangrik ten opsigte van metodologie, die doelwitte wat oorweeg word, die seleksie van die navorsingsvraag en geldigheidsoorwegings.

Een etiese aspek van navorsing is dat alle betrokkenheid van deelnemers **vrywillig** moet wees. Dit is belangrik dat deelnemers bewus is daarvan dat hulle aan ‘n studie deelneem, ingelig sal word rondom enige gevolge daarvan en toestemming daartoe sal gee (Rubin & Babbie, 2007:38). Die navorser het verseker dat alle deelnemers aan hierdie studie uit vrye wil daaraan deelneem en hul toestemming daartoe verleen het.

‘n Ander belangrike aspek is dat deelnemers **nie op enige manier skade mag ly** of

seergemaak mag word nie. Deelnemers kan vertroulike en persoonlike inligting verskaf wat hulle in verleentheid kan stel by hul vriende of werkgewers (Rubin & Babbie, 2007:39). Deelnemers kan ook gedwing word om sekere aspekte van hulself te oordink waarvan hulle oor die algemeen nie bewus is nie. Dit kan sommige mense ontstel (Rubin & Babbie, 2007:39). Die navorser was deurgaans bewus van deelnemers se gevoelens. Aangesien die navorser nie van dieselfde kultuurgroep as die deelnemers is nie, is sorg geneem dat die onderhoude op 'n kultureel sensitiewe manier gevoer word (Rubin & Babbie, 2007:48).

Die **beskerming van deelnemers se identiteite** is baie belangrik om hul belange en welstand te beskerm (Clough & Nutbrown, 2003:83; Rubin & Babbie, 2007:40). Alle onderhoude is konfidensieel hanteer, sodat sekere mededelings nie aan spesifieke deelnemers toegeskryf kan word nie.

Die navorser het ook 'n etiese verantwoordelikheid teenoor professionele kollegas. **Negatiewe bevindinge** is gedokumenteer en nie net inligting wat positief sal bydra tot die studie nie (Rubin & Babbie, 2007:40). As geregistreerde maatskaplike werker is die navorser onderhewig aan die Etiese Kode van die Suid-Afrikaanse Raad vir Maatskaplike en Diensberoep, en was deurentyd daarop ingestel om die riglyne te handhaaf.

1.4.4 Beperkinge van die studie

'n Paar beperkinge ten opsigte van die studie het reeds tydens die literatuursoektog, en ook tydens onderhoudvoering voorgekom. Na aanleiding van die literatuursoektog is gevind dat daar min akademiese inligting en navorsing omtrent plaaswerkers bestaan wat relevant is tot die studie.

Onderhoudvoering was ook uitdagend gewees, aangesien daar kultuurverskille tussen die onderhoudvoerder en deelnemers bestaan. Deelnemers het soms woordkeuses gebruik wat vreemd vir die navorser was. Hierdie uitdaging is oorbrug deur eksplorاسie. Geleentheid om die onderhoude te hou was ook beperk tot nature, aangesien werkgewers dit nie tydens werksure wou toelaat nie. Dit het ook die duurte van elke onderhoud in 'n sekere mate beperk, aangesien die deelnemers huishoudelike verpligtinge na die onderhoude moes uitvoer. Die deelnemers was

verseker van die belangrikheid van hul bydrae, sodat hul sou voel dat hul nie hul tyd mors nie, maar dat dit uiteindelik ook betekenisvol vir hulle sal wees.

1.5 AFBAKENING VAN DIE NAVORSINGSVELD

Die area van die studie omvat plase in die Stellenbosch-omgewing, spesifiek Eikendal en Hazendal. Daar is baie pare wat op plase woon wat betrokke is in 'n ernstige saamleefverhouding, wat ook by huweliksverryking sal baatvind. Hierdie studie was toegespits op laasgenoemde pare en wettig getroude egpare. Die terrein waarop gefokus is tydens die studie is huweliksverryking. Die veranderlikes ten opsigte van hierdie studie is egpare, huweliksverryking en plaaswerkers.

1.6 DEFINISIES

Vir die doeleindes van die studie word die volgende definisies gestel:

1.6.1 Huweliksverryking

Volgens Odendal, Schoonees, Swanepoel, Du Toit en Booyesen (1981:424) is die huwelik 'n wettige verbintenis tussen twee persone van die teenoorgestelde geslag om lewenslank as man en vrou saam te leef. Odendal et al. (1981:1261) dui ook aan dat verryking beteken dat iets op die een of ander wyse verbeter word. Volgens die Vaktaalkomitee vir Maatskaplike Werk (1995:27) beteken huweliksverryking 'n program op individuele en groepsvlak, gerig op die verbetering van die rolvervulling in en kwaliteit van 'n huwelik.

Vir die doeleindes van die studie is huweliksverryking die verbetering van die rolvervulling in en kwaliteit van 'n lewenslange verbintenis tussen man en vrou.

1.6.2 Egpaar

'n Egpaar word deur Odendal et al. (1981:193) gedefinieer as *man en vrou, getroude paar*.

Ooms (2002:2) noem dat individue met 'n lae inkomste 'n groter risiko het vir die geboorte van buite-egtelike kinders, vir saambly, minder waarskynlik is om te trou, en wanneer hulle trou is hulle meer waarskynlik om te skei of apart te woon as middel- en hoë-inkomste egpare. Plaaswerkers se troupatrone stem ooreen met hierdie neiging. Daar is dus 'n groot aantal plaaswerkers wat in langtermynverhoudings met 'n persoon van die teenoorgestelde geslag staan, maar

nooit wettiglik trou met die persoon nie. Prinsloo (2005:210) beveel ook aan dat verdere navorsing ten opsigte van huweliksverryking gedoen word wat fokus op onder andere saamwoonverhoudings.

Vir die doeleinde van hierdie studie is 'n egpaar twee persone, man en vrou, wat getroud is, of in 'n langtermynverhouding betrokke is.

1.6.3 Plaaswerkers

Odendal et al. (1981:838) definieer 'n plaas as 'n stuk grond waarop geboer word, wat onder andere gebruik word om gewasse te kweek of as weiveld vir vee. 'n Werker word gedefinieer as iemand wat werk (Odendal et al., 1981:1357).

Vir die doeleinde van hierdie studie word 'n plaaswerker gedefinieer as 'n persoon wat voltyds op 'n plaas woon en werk.

1.7 AANBIEDING

Die navorsingsverslag word aangebied in ses hoofstukke. Hoofstuk 2 handel oor die omstandighede waarmee plaaswerkersgemeenskappe te doen kry. Hoofstuk 3 bespreek modelle en teorieë waarop huweliksverrykingsprogramme gebaseer is, die voordeel van groepwerk by die aanbied van hierdie programme en bied 'n evaluering van bestaande huweliksverrykingsprogramme. Hoofstuk 4 gee 'n beskrywing van die algemene uitdagings waarmee egpare tydens hul huwelik te doen kry. In Hoofstuk 5 word 'n ontleding van die empiriese gegewens, soos verkry na aanleiding van die onderhoudvoering, gegee. In die laaste hoofstuk word gevolgtrekkings gemaak oor die bevindinge van die empiriese studie. Dit word afgesluit met aanbevelings ten opsigte van fokuspunte of elemente wat ingesluit kan word in 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers.

HOOFSTUK 2

DIE SOSIO-EKONOMIESE OMSTANDIGHEDDE VAN PLAASWERKERS

2.1 INLEIDING

Die plaaswerkersgemeenskap word beskou as een van die mees onderdrukte en onderontwikkelde werkgroepe in Suid-Afrika, wat slegter af is as enige ander sektor in die ekonomie (Karaan & Tregurtha, 1996:1; Prince, 2004:3). Plaaswerkers word verder beskou as een van die mees gemarginaliseerde werkgroepe in die land, asook dié groep wat die minste raakgesien word in landelike Suid-Afrika (Husy & Samson, 2001:30). Hulle het dikwels 'n baie lae selfbeeld, wat kan lei tot probleme in terme van hul welstand (wat later bespreek sal word) (RUDNET, 2006:1).

Plaaswerkers is nie 'n baie eenvormige groep nie, aangesien elke plaas se werks- en lewensomstandighede van 'n ander s'n verskil. Hierdie verskille kan voorkom binne areas, sektore en gemeenskappe (Tilley, 2003a:19). Dit is baie moeilik om voldoende en betroubare statistiek oor plaaswerkers te vind, as gevolg van metodologiese probleme om data in te samel. Hierdie probleme sluit in onakkurate resultate as gevolg van gender vooroordeel en mislukking ten opsigte van die definiëring en vaslegging van data oor permanente en seisoenale werkers (Prince, 2004:12; Tilley, 2003a:22). Data word ook ingesamel deur middel van kleinerige steekproewe en beperkte inligtingsbronne (Husy & Samson, 2001:4). Vanuit hierdie data is dit wel duidelik dat plaaswerkers onder moeilike en uitdagende omstandighede leef (Prince, 2004:12).

Die landbousektor is 'n baie belangrike sosio-ekonomiese komponent van die Wes-Kaap. Dit verskaf werk vir 12 persent van die totale werksmag en verteenwoordig 50 persent van werksmoontlikhede in die landelike areas van die Wes-Kaap (Sunde & Kleinbooi, 1999:9).

Dié hoofstuk fokus op die omstandighede van Wes-Kaapse plaaswerkers, sodat die leser 'n goeie idee van die lewe van die plaaswerker sal kry. Dit verseker dat die eerste doelwit van die studie bereik word. Aspekte wat bespreek word sluit in die profiel van hierdie gemeenskap, plaaswerkers se finansiële omstandighede en ook

hoe hul behuising, opvoeding, gesondheid en gemeenskapslewe daar uitsien. Probleme wat eie aan plaaswerkers is soos alkoholmisbruik en huishoudelike geweld, asook vroue se omstandighede word ook bespreek. In lyn met die tema van die tesis word plaaswerkers se huweliks- en gesinslewe ook in oënskou geneem. Die hoofstuk word afgesluit met lewensbehoefte wat deur plaaswerkers geïdentifiseer is.

2.2 PROFIEL VAN PLAASWERKERS

Hierdie afdeling gee aandag aan die profiel van plaaswerkers, sodat 'n aanduiding gekry kan word van die getal plaaswerkers in die Wes-Kaap, hoe die gesin daar uitsien, watter geleentheid plaaswerkers in die samelewing het en hoe die voorkeur ten opsigte van permanente en tydelike werkers daar uitsien.

2.2.1 Die Kleurling-plaaswerker

Die landelike areas van die Wes-Kaap was in die verlede hoofsaaklik deur **Kleurlinge** en Blankes bewoon. Swartmense het eers onlangs uit areas soos die Transkei en Ciskei gemigreer. Die meeste plaaswerkers in die Wes-Kaap (tot soveel as 80 persent) is gevolglik van Kleurling-afkoms (Ferreira, Charlton & Mosaval, 1998:1; Karaan & Tregurtha, 1996:15). Swartmense is tradisioneel meestal vir seisoenale dienste aangestel (Barrientos, McClenaghan & Orton, 2001:577; Parenzee & Smythe, 2003:17). Hulle het wel die grootste deel van die werkmag beslaan op vee- en melkplase, as gevolg van hul vaardighede met die hantering van diere (Moseley, 2006:4).

Daar is tans ongeveer 220 000 plaaswerkers in die Wes-Kaap (RUDNET, 2006:1). Die Wes-Kaap het die grootste persentasie plaaswerkers van al die provinsies (Moseley, 2006:2). Die aantal tydelike werknemers maak dit moeilik om 'n definitiewe **getal** te gee van plaaswerkers (Brady & Rendall-Mkosi, 2005:95). Daar is wel 'n afname in die getal plaaswerkers, wat te wyte is aan faktore soos posbesnoeiings, toenemende landelike werkloosheid en uitsettings van plaasgrond af, asook globalisering en veranderinge ten opsigte van grondgebruik en eienaarskappatrone (Husy & Samson, 2001:4; Kritzinger, 2005:100; Tilley, 2003a:22). Navorsing toon dat daar effens meer vroulike as manlike plaaswerkers in die provinsie is (Karaan & Tregurtha, 1996:16). Die gemiddelde plaas verskaf werk aan 31 permanente werknemers in die Wes-Kaap (Moseley, 2006:2).

2.2.2 Permanente, seisoenale en tydelike plaaswerkers

In die laaste paar jare was daar 'n verandering in die getal **permanente, seisoenale** en **tydelike** plaaswerkers. Plaaseienaars toon al hoe meer 'n voorkeur vir 'n kleiner groep permanente werkers, wat aangevul word deur 'n groter groep tydelike en seisoenale werknemers (Moseley, 2006:2; Parenzee & Smythe, 2003:53). Plaaseienaars beweer dat stygende landboukoste, die nuwe landbouwetgewing, asook die Wet op die Uitbreiding van Sekerheid van Verblyfreg Nr. 62 van 1997 hul beweeg het om die tendens te skep (Sunde & Kleinbooi, 1999:12; Tregurtha, 2006:105).

Geslag bepaal die belangrikste verskil in tydelike en permanente werkers. Die meeste permanente plaaswerkers is mans, terwyl die meeste seisoenale plaaswerkers vroue is. Die vroue kan eggenote wees van permanente werkers op die plaas (Husy & Samson, 2001:6; Moseley, 2006:4). Baie vroue wat as tydelik beskou word werk ag tot elf maande of langer op 'n plaas, dikwels vir jare, met die veronderstelling dat hulle daar sal werk wanneer hul benodig word en sy en haar gesin nog op die plaas woon (Barrientos, McClenaghan & Orton, 2001:577; Tilley, 2003a:47). Dit is veral Kleurlingmans wat permanent aangestel is, terwyl Kleurlingvroue en Swartmans die tydelike poste beklee (Greenberg, 2004:15).

Die **plaaswerkersgesin** was tradisioneel die eenheid van werkneming – nie die individu nie. Vroue het plaaswerk bekom deur middel van 'n manlike maat/eggenoot of familielid (Kritzinger, 2005:107). Wanneer permanente plaaswerkers bejaard word, werk hulle dikwels in en om die plaaseienaar se huis (Van Dongen, 2003:312).

2.2.3 Sosiale ontwikkeling van die plaaswerker

Bosman (Rust, 2002:18) meen dat plaaswerkers sosiaal uitgesluit word van geleenthede, status, mag en voorregte wat vir ander beskore is. Volgens hom lei dit tot ongelikheid en materiële armoede, sowel as ontwikkelingsprobleme wat die plaaswerker se sosiale, ekonomiese en fisieke ontwikkeling strem. So byvoorbeeld is plaaswerkers se toegang tot maatskaplike dienste baie beperk (Tilley, 2003a:22). Na aanleiding van onlangse grondhervormingsprogramme en gelyke aandeelskemas word plaaswerkers dikwels beskou as aandeelhouers. Die mate waartoe hierdie skemas egter die plaaswerker se lot beïnvloed bepaal in watter mate die plaaswerker werklik 'n aandeelhouer is (Tilley, 2003a:20,21).

Daar is 'n hele paar **organisasies** wat hul beywer vir die verbetering van plaaswerkers se omstandighede. Dit sluit in *Women on Farms*, wat spesifiek daarop fokus om 'n impak op vroulike plaaswerkers en hul gesinne se situasie te maak. Hulle is ook aktief daarby betrokke om vroue wat te doen kry met huishoudelike geweld te help (Brady & Rendall-Mkosi, 2005:109). Ander organisasies sluit onder andere in *The Centre for Rural and Legal Studies* (wat regsadvies verskaf aan plaaswerkers), Dopstop (wat poog om mense in landelike gemeenskappe van die Wes-Kaap in staat te stel om in beheer van hul alkoholgebruik te wees) (Brady & Rendall-Mkosi, 2005:102,112), RUDNET (wat poog om 'n gekoördineerde en geïntegreerde diens aan die plaaswerkersgemeenskap te verskaf) (RUDNET, 2006:1), en die Kaapse Vroueforum (wat deur middel van kortkursusse 'n bydrae wil maak tot 'n gemotiveerde en opgeleide werksmag in die plaaswerkersgemeenskap) (Kaapse Vroueforum, 2007).

Daar kan dus gesien word dat insluiting by die plaaswerkersgemeenskap baie spesifiek is. Uit bogenoemde is dit duidelik dat Wes-Kaapse plaaswerkers hoofsaaklik Kleurlinge is, dat boere deesdae verkies om 'n kleiner getal permanente werkers in diens te neem en dat die oorgrote getal tydelike en seisoenale plaaswerkers vroue is. Dit bied reeds 'n aanduiding dat vroue moontlik as ondergeskik aan mans beskou word. Om hierdie rede word die omstandighede van vroue volgende bespreek.

2.3 VROUE SE OMSTANDIGHED

In hierdie afdeling word daar bespreek in watter mate vroue as gelykes beskou en behandel word; en 'n kykie word gebied op die patriargale struktuur wat op plase heers.

2.3.1 Ongelykheid van vroue

Daar word 'n **duidelike onderskeid** getref in die plaaswerkersgemeenskap tussen mans en vroue. Sekere plaaswerk word duidelik beskou as manswerk en ander as vrouewerk. Manswerk is nie noodwendig harde fisiese werk nie, en sluit in aktiwiteite soos trekkerbestuur. Hierdie aktiwiteite is betaal beter en word gekoppel aan 'n hoër status. Selfs al doen mans en vroue dieselfde werk, is daar soms 'n verskil in die betaling wat hulle ontvang (Prenzlee & Smythe, 2003:16; Sunde &

Kleinbooi, 1999:22). Ander probleme waarmee vroue te doen kry is dat hul werk en behuising afhanklik van hul mans s'n is (Husy & Samson, 2001:12; Prince, 2004:4). As die man afgedank word moet die vrou dikwels saam met hom van die plaas af trek (Sunde & Kleinbooi, 1999:40).

Vroue se sekondêre werkstatus het tot gevolg dat hulle **uitgesluit word** van sekere regte soos geskrewe werkskontrakte en werkloosheidsversekering (Kritzinger, 2005:110). Daar word selfs van vroue verwag om op die plaas te werk as huishulp of om verskeie ander take op 'n tydelike basis te verrig wanneer haar lewensmaat permanent aangestel word (Tilley, 2003b:26). Voordele wat in die verlede tot vroue se beskikking was, is ook aan die afneem. Dit sluit in gesubsidieerde vervoer na kerke, winkels en dokters, asook subsidies op mediese uitgawes (Kritzinger, 2005:112). Vroue in die plaaswerkersgemeenskap het net soos vroue in ander gemeenskappe die dubbele verantwoordelikheid van betaalde werk, asook onbetaalde werk in die huishouding. Vroue is primêr verantwoordelik vir kinderversorging en huishoudelike take (Barrientos, Kritzinger, Opondo & Smith, 2005:77; Kritzinger, 2005:120,121).

2.3.2 Patriargale plaasgemeenskap

Die plaasgemeenskap word beskou as 'n **patriargale gemeenskap**. So 'n gemeenskap is gebou op die veronderstelling dat **mans superieur bo vroue** is en gevolglik meer status en voordele as vroue moet geniet. Manlike plaaswerkers hou vas aan die rolle en voordele wat hulle beskou as hul reg, byvoorbeeld beter betaling per uur (Parenzee & Smythe, 2003:55). Plaasgemeenskappe word deur sommige gekritiseer om hierdie rede, asook vir die onderdrukkende en soms gewelddadige aard daarvan (Van Dongen, 2003:327). Al werk die vroue net so hard op die plaas is daar steeds 'n oorwegende siening van die man as broodwinner en hoof van die huishouding, wat gepaard gaan met stereotipiese persepsies oor vroue se werk (Sunde & Kleinbooi, 1999:11). 'n Voorbeeld van hierdie diskriminerende houding is byvoorbeeld waar vroue op sommige plase korter werksdae het, sodat hulle ook aandag aan eie huishoudelike take kan gee soos kosmaak, kinders te versorg en die huis aan die kant maak (Sunde & Kleinbooi, 1999:51).

Een voordeel wat aan vroulike plaaswerkers verskaf word is dat daar al hoe meer voorsiening gemaak is vir versorging van hul **kinders** op die plaas (Kritzinger,

2005:111). Vroue word egter dikwels nie betaal tydens hul vier maande wetlik toelaatbare kraamverlof nie (Tilley, 2003b:27).

Dit is dus duidelik uit bogenoemde dat vroue op sommige vlakke beskou word as minder belangrike werknemers, deur die plaasbestuur en hul lewensmaats. Gelukkig het verskeie organisasies hierdie diskriminasie reeds raakgesien (sien 2.2.3) en poog om dit reg te stel. In hoofstuk 4 word bespreek hoe ongelykheid in 'n huweliksverhouding tot gegriefdheid kan lei. 'n Kwessie wat egter sowel mans as vroue raak, is die armoede waarmee hulle moet saamleef.

2.4 ARMOEDE VAN PLAASWERKERS

Plaaswerkers is baie kwesbaar, aangesien hulle die **swakste betaalde formele arbeiders in Suid-Afrika** is en hul werk gedurig bedreig word (CRLS, 2003:12; Tilley, 2003a:19; Tregurtha, 2006:3). Hulle is van die armoedigste gemeenskappe in landelike areas (Tilley, 2003b:25; Tregurtha, 2000:11). Hierdie hoë vlakke van armoede veroorsaak dikwels dat werkers nie in staat is om die nodige voedsel vir hul families te koop nie. Aangesien vervoer beperk is, moet hulle ook soms by plaaswinkels koop, waar pryse hoër as pryse in die dorp is (Prince, 2004:5). Plaaswerkers is in baie gevalle afhanklik van die plaaseienaars vir opvoeding, behuising, elektrisiteit, toegang tot gesondheidsdienste, water en vervoer (Tilley, 2003b:25). Daar word selfs beweer dat as gevolg van hierdie vlak van armoede jongmeisies soms onder druk geplaas word om swanger te raak, sodat daar 'n toelaag van die staat ontvang kan word vir die kind (RUDNET, 2006:5). Die Sektorale Vasstelling vir Landbou van 2002 het vir die eerste keer 'n minimum salaris vir plaaswerkers vasgestel (CRLS, 2003:8). Plaaswerkers is tans veronderstel om R1041,00 per maand in stedelike areas te ontvang, en R989,00 in landelike areas. Die verskil in landelike en stedelike areas se lone sal geleidelik kleiner word totdat almal uiteindelik almal dieselfde bedrag ontvang (CRLS, 2006:1).

Plaaswerkers ontvang 'n groot gedeelte van hul **lone** in die vorm van nie-geldelike vergoedings. 'n Voorbeeld hiervan is die verskaffing van gratis behuising (Tregurtha, 2000:4). Wes-Kaapse plaaswerkers se situasie betreffende vergoeding lyk oor die algemeen beter as dié van die res van die land se plaaswerkers. Wes-Kaapse plaaswerkers verdien gemiddeld twintig persent meer as die in die res van Suid-Afrika (Tregurtha, 2006:105). Hier ontvang die plaaswerkers die grootste

gemiddelde lone, die meeste werkers ontvang betaling vir oortyd werk, en betaalde vakansie- en siekverlof. Dit is egter net 'n klein gedeelte wat betaalde kraamverlof het, en aan 'n mediese fonds en pensioenskema behoort (Husy & Samson, 2001:13; Tregurtha, 2000:27). Plaaswerkershuishoudings in die Wes-Kaap het gemiddeld 2.17 persone wat 'n inkomste inbring in die huis, terwyl daar gemiddeld 2.03 afhanklikes is (Karaan & Tregurtha, 1996:22).

Blootstelling aan armoede kan ontwikkeling strem, aangesien basiese behoeftes aan kos en klere eers vervul moet word voor daar werklik aandag aan ander behoeftes gegee kan word. Hul armoedige omstandighede is ook die beginpunt van vele ander probleme, wat vervolgens bespreek sal word.

2.5 ALKOHOLPROBLEME BY PLAASWERKERS

Alkoholmisbruik is een van die groot probleme waarmee plaaswerkers te kampe het. In hierdie afdeling sal bespreek word in watter mate die dopstelsel die oorsaak is van hierdie alkoholprobleem, en hoe dit nie net 'n impak het op die plaaswerkers self nie, maar ook op sy/haar hele gesin, in die vorm van onder andere huishoudelike geweld en fetale alkoholsindroom.

2.5.1 Alkoholisme

Daar is 'n voortdurende **alkoholisme** probleem onder die Kleurling-plaaswerkers in die Wes-Kaap (London, 2000:200). Moseley (2006:4) noem dat dit reeds begin het in die tydperk toe Europese nedersettings in die Wes-Kaap begin ontstaan het, aangesien plaaseienaars drank as deel van die werkers se betaling gegee het. London (2000:204) het bevind dat oormatige drinkpatrone die minste onder jonger werkers voorkom. RUDNET (2006:6) dui egter aan dat plaaswerkers in die ouderdomsgroep van 35 en ouer minder drink en selfs opgehou het om te drink. Dit is jongmense tussen veertien en ag-en-twintig wat eerder geneig is om alkohol te misbruik. Hulle is ook geneig om eerder spiritus te drink as wyn. Die voorkoms is ook groter tussen jonger **mans** (Van Dongen, 2003:319). Dit stem ooreen met 'n groot studie wat in Amerika gedoen is, wat bevind het dat misbruik en afhanklikheid eerder voorkom by jonger persone (Grant, Stinson & Dufour, 2006:79).

Daar is 'n verband tussen die plaaswerkers se alkoholmisbruik en **dwelmmisbruik**. Werkers in die stedelike areas word blootgestel aan 'n wye verskeidenheid van

dwelms, soos dagga, tik en mandrax. Plaaswerkers in landelike areas word veral blootgestel aan dagga, maar die gebruik van tik word 'n al hoe groter probleem (RUDNET, 2006:6). Die eertydse dopstelsel word egter in 'n groot mate blameer vir plaaswerkers se worsteling met alkoholmisbruik.

2.5.2 Dopstelsel

Die **dopstelsel** verwys na die gebruik van plaaseienaars om werkers deels met drank te betaal. Dié stelsel is reeds sedert 1928 onwettig verklaar, maar daar word beweer dat daar by uitsondering nog steeds plase is wat van hierdie praktyk gebruik maak (Te Water Naude, London, Pitt & Mahomed, 1998:1102). Daar is plase wat in dié stadium nog drank goedkoop aan werknemers verskaf. Dit word beskou as 'n moderne vorm van die dopstelsel (Brady & Rendall-Mkosi, 2005:97). Ander plase het weer moeite gedoen om die werkers aan programme bloot te stel om hul te help om minder te drink (Te Water Naude et al., 1998:1104). Die plase het ook soms probleme met onwettige sjebiens wat deur plaaswerkers bestuur word. Plaaseienaars poog om hierdie praktyke te beëindig (Brady & Rendall-Mkosi, 2005:120).

2.5.3 Verband tussen alkoholmisbruik en huishoudelike geweld

Daar is 'n beduidende verband tussen alkoholmisbruik en **huishoudelike geweld** op plase. Dit vermeerder beide risiko's om 'n oortreder en 'n slagoffer van geweld te wees. Die risiko word vergroot in samewerking met die ander stressors in plaaswerkers se lewens (Greenberg & Edwards, 2004:43; Parenzee & Smythe, 2003:11). In 'n studie gedoen in areas rondom Stellenbosch, Kuilsrivier en Somerset-Wes area is gevind dat uit 'n groep van 264 plaaswerkers, 11 persent mishandel is deur 'n eggenoot of maat na aanleiding van alkoholmisbruik (Prince, 2004:5). Hierdie verband is ook genoem tydens ander studies met persone betrokke in intieme verhoudinge (Lipsky, Caetano, Field & Bazargan, 2005:226,237). Grant, Stinson en Dufour (2006:80) het bevind dat alkohol betrokke was in een uit elke vier gevalle van geweld.

Alkohol word dikwels deur plaaswerkers gebruik as **verskoning en regverdiging** vir huishoudelike geweld. Die gebruik van geweld in samewerking met alkoholgebruik word ge-assosieer met toenemende gevaar en risiko van besering (Ramisetty-Mikler, Caetano & McGrath, 2007:32). Dit is veral oor naweke dat alkoholmisbruik

voorkom (Parenzee & Smythe, 2003:32). Al word persone gespot oor hul dronkenskap, word dit ook deur ander plaaswerkers aanvaar onder normale omstandighede. Ook as persone gewelddadig raak wanneer hul dronk is, word dit so aanvaar deur die ander werkers op die plaas. Om in 'n geveg betrokke te raak met 'n dronk persoon word ook gesien as 'n les wat die dronk persoon sal verstaan sodra hy/sy weer sober is (Gibson, 2004:8).

2.5.4 Fetale alkoholsindroom en ander gesondheidsimplikasies

Die misbruik van alkohol deur swanger vroue is 'n beduidende faktor ten opsigte van kinders met **fetale alkoholsindroom**. Dit is 'n permanente toestand wat die oorsaak is van gedragsprobleme, intellektuele ongeskikthede, breinskade, fisieke misvormdheid en vertraagde groei (Golden, 2005:163; Prince, 2004:9). In die Wes-Kaap het die voorkoms van fetale alkoholsindroom met 56 persent toegeneem tussen 1977 en 1999. Alkohol is dus uiters gevaarlik vir die fetus (Bezuidenhout, 2003:33). Soos wat kinders ouer word ontgroeï hulle die kenmerkende fisieke eienskappe van die sindroom, maar die effek wat dit op gedrag het, is blywend (Golden, 2005:59). Persone wat geraak word deur fetale alkoholsindroom is nie in staat om die gevolge van hul gedrag te antisipeer nie (Golden, 2005:152). Hoewel die voorkoms van fetale alkoholsindroom so hoog in die Wes-Kaap is, wil dit voorkom of dit slegs 'n klein persentasie van plaaswerkers is wat tans nie bewus is van die skade wat alkohol tydens swangerskap kan aanrig nie (RUDNET, 2006:6).

Buiten fetale alkoholsindroom, kan die gebruik van **alkohol tydens swangerskap** ook die voorkoms van miskrame en vroeggeboortes en 'n lae geboortegewig verhoog (Karaan & Tregurtha, 1996:29). Dit is veral op plase waar alkohol nog goedkoop te koop is, waar vroue meer geneig is om nog tydens hul swangerskap te drink (Brady & Rendall-Mkosi, 2005:97,98).

Alkoholmisbruik het soos verwag word ook 'n impak op die **gesondheid** van die misbruiker. Dit sluit onder andere in gastritis, wanvoeding, lewerprobleme, Korsakoff se sindroom, alkoholiese demensie en die hoë voorkoms van tuberkulose (Brady & Rendall-Mkosi, 2005:98; Simon, Patel & Sled, 2005:322). Die plaaswerker kan ook sosiaal onaanvaarbare gedrag openbaar, aangesien dit moeiliker is om gedrag te beheer (Marczinski & Fillmore, 2005:337). Alkoholmisbruik kan ook tot verkeersongelukke lei (Van Dongen, 2003:319). 'n Groot aantal voetgangers word

raakgery langs die hoofroetes van die Wynland Distriksraad in die Wes-Kaap. Dit het wel afgeneem as gevolg van glimbande wat aan plaaswerkers uitgedeel is om snags te dra (Brady & Rendall-Mkosi, 2005:129).

2.5.5 Impak van alkoholmisbruik op die plaaswerkersgesin

Plaaswerkers se alkoholmisbruik het ook 'n groot impak op hul **kinders en familie** (Grant, Stinson & Dufour, 2006:79). Kinders is gewoonlik die aanskouers van hul ouers se drink-espades en gevolglike bakleiery (CALSA, 2005:37). Wanneer altwee ouers drink, is die kinders ook dikwels sonder toesig. Sommige kinders begin om op so 'n jong ouderdom as nege jaar reeds alkohol te gebruik en kom selfs dronk by die skool aan (Brady & Rendall-Mkosi, 2005:114). Alkoholmisbruik dra by tot plaaswerkers se armoede. Sjebiens laat hul toe om op skuld te koop. Bankkaarte met geheime kodes word dikwels geneem en die bedrae wat geskuld word, word dan gereeld uit hul rekenings onttrek (Prenzlee & Smythe, 2003:34).

Uit bogenoemde is dit dus duidelik dat die plaaswerkersgemeenskap erg nadelig beïnvloed word as gevolg van alkoholmisbruik. Dit het 'n impak op die drinker self, maar ook op sy/haar huweliksmaat (sien ook 3.5.2.3) en kinders (ongebore en reeds gebore). Alkoholmisbruik gee weer aanleiding tot, of verhoog die waarskynlikheid van ander probleme, byvoorbeeld huishoudelike geweld.

2.6 HUISHOUELIKE GEWELD

Huishoudelike geweld is 'n komplekse probleem wat op alle vlakke van die samelewing voorkom en dikwels te doen het met die magposisies wat die oortreder beklee. Hierdie afdeling bespreek onder andere die voorkoms van huishoudelike geweld in die plaaswerkersgemeenskap, wie gewoonlik die oortreder (daarvan) is, en die impak wat dit op die res van die plaaswerkersgesin het.

2.6.1 Huishoudelike geweld deur die plaaswerkeregpaar

Daar is 'n hoë voorkoms van huishoudelike geweld in die plaaswerkersgemeenskap. Huishoudelike geweld word beskou as 'n **ekstreme uitdrukking van die onderdrukking van vroue** in 'n patriargale gemeenskap. Hiervolgens het mans die reg om fisiese straf aan hul vroue uit te deel (Abrahams & Jewkes, 2005:1811; Prenzlee & Smythe, 2003:55). Geweld is vir baie mense in Suid-Afrika, insluitende sommige plaaswerkers, 'n aanvaarde manier van konflikoplossing. Dit is 'n vorm

van straf, 'n uitdrukking van woede, en 'n manier om mag en beheer te neem en te behou (Abrahams & Jewkes, 2005:1811). Van die vroue aanvaar dit selfs as die oordra van 'n pynlike, maar betekenisvolle **boodskap**; en beskou dit as produktief eerder as dat hulle hulself sien as slagoffers (Gibson, 2004:4). Sommige vroulike plaaswerkers maak self van fisiese geweld gebruik. 'n Plaasvrou sal byvoorbeeld haar dronk, gewelddadige maat met 'n voorwerp slaan ten einde hom "n les te leer". Sodoende kan ongelykheid betreffende magsverhoudings aangespreek word. Ander redes waarom die vrou geweld sal aanvaar is om haar familie te beskerm en haar lojaliteit te bewys teenoor haar maat (Gibson, 2004:10,11).

'n Studie wat deur Sunde en Kleinbooi (1999:51) gedoen is met 112 plase in die Wes-Kaap het gevind dat huishoudelike geweld op 67 persent van hierdie plase voorkom. Dit kon selfs hoër wees, aangesien 7.1 persent van die steekproef onseker was of dit op hul plaas voorkom. 'n Kwart van die steekproef het ook aangedui dat daar seksuele teistering op hul plaas voorkom (Sunde & Kleinbooi, 1999:51). Daar word nie noodwendig ingemeng of hulp aan die slagoffers verleen wanneer huishoudelike geweld plaasvind nie, aangesien dit deur baie beskou word as 'n private aangeleentheid tussen die betrokkenes. Dit word geredelik aanvaar as 'n gebeurtenis wat normaalweg saamhang met die gebruik van alkohol (Prenzlee & Smythe, 2003:23; Sunde & Kleinbooi, 1999:52). Greenberg en Edwards (2004:45) beweer selfs dat die manlik-gedomineerde magstruktuur op plase die huishoudelike geweld toelaat, omdat hulle dit nie ernstig opneem nie.

2.6.2 Die oortreder van huishoudelike geweld

Die meeste voorvalle van huishoudelike geweld op plase kom voor tussen man en vrou, en in die meeste gevalle is die **man die oortreder** (Henning, Jones & Holdford, 2005:132; Tilley, 2003b, 25). Waar die vroue betrokke was, was dit meestal in reaksie op geweld deur 'n man. Dit stem ooreen met ander navorsing wat toon dat vroue grotendeels in reaksie op hul maat se geweld hom aanval. Dit kan dus beskou word as selfverdediging (Henning, Jones & Holdford, 2005:132, 137). Daar is egter ook 'n voorkoms van geweld teen bejaarde ouers en geweld tussen jong paartjies wat nog met mekaar uitgaan. Dit sluit ekonomiese geweld van seuns teenoor hul moeders in (Prenzlee & Smythe, 2003:29, 31).

2.6.3 Verskillende vorme van huishoudelike geweld

Verskeie **vorme van geweld** kom op die Wes-Kaapse plase voor. Dit sluit in fisiese, ekonomiese, verbale, emosionele, finansiële en seksuele geweld. Die fisiese geweld word slegs ernstig beskou as dit die gebruik van wapens soos messe of vuurwapens insluit. Dit kom ook meer gereeld as die ander vorme van geweld voor. Slagoffers is egter meer bereid om oor hul ervarings van verbale of emosionele geweld te praat met gesondheidswerkers (Parezee & Smythe, 2003:27). Emosionele mishandeling wat die vroue ervaar het dikwels met hul rolle as eggenoot en moeder te doen (Wilcox, 2006:47).

2.6.4 Impak van huishoudelike geweld op kinders

Huishoudelike geweld het ook 'n **ernstige impak op kinders**. Hulle toon dikwels stresverwante simptome en kwale soos verteringversteurings (Parezee & Smythe, 2003:25). Dit wil ook voorkom of huishoudelike geweld deur tieners aan die toeneem is. Dit kan dus wees dat hulle die gedrag wat hul ouers openbaar raaksien en internaliseer (Parezee & Smythe, 2003:30). Abrahams en Jewkes (2005:1811) noem dat seuns in ontwikkelde lande wat tydens vroeë kinderjare aan huishoudelike geweld blootgestel is, 'n groter risiko het om self gewelddadig te wees tydens hul tiener- en volwasse jare. Wanneer seuns geweld teen hul ma aanskou, is hulle meer geneig om gewelddadig teenoor hul toekomstige maat, in hul werksplek en in die gemeenskap te wees (Abraham & Jewkes, 2005:1814; Kernsmith, 2006:165; Morewitz, 2004:184).

Kindermishandeling, insluitende verwaarlosing en wisselvallige versorging, toon egter 'n groter verband met die intensiteit van toekomstige huishoudelike geweld wat die kind as volwassene sal openbaar (Corvo, 2006:124). Hierdie bevindinge stem ooreen met huidige teorieë oor huishoudelike geweld wat beweer dat dit grotendeels aangeleerde gedrag is. Kinders wat daaraan blootgestel word, kan dink dat dit die norm in intieme verhoudings is (Kernsmith, 2006:163). Kernsmith (2006:164) dui aan dat persone wat met huishoudelike geweld grootword leer dat konflik met geweld opgelos word, en dat dit 'n aanvaarde manier is om stres te hanteer. Soos reeds genoem is dit presies wat plaaswerkers se siening oor huishoudelike geweld is.

2.6.5 Redes vir huishoudelike geweld

Mans is geneig om eksterne faktore, soos hul maat se gedrag, stres, alkohol of finansiële moeilikhede as **rede** te gee vir hul aggressiwiteit (Henning, Jones & Holdford, 2005:132). Ander faktore wat bydra tot die voorkoms van huishoudelike geweld sluit in kommunikasieprobleme, 'n lae selfbeeld en uitputting (Parenzee & Smythe, 2003:33). Hoewel huishoudelike geweld voorkom in alle sosiale klasse, het navorsing getoon dat mense met die laagste sosio-ekonomiese status 'n groter risiko loop om betrokke te wees by huishoudelike geweld (Evans, 2005: 36,39; Morewitz, 2004, 5; Wilcox, 2006:116).

2.6.6 Hantering van huishoudelike geweld deur buitestaanders

Wanneer iemand buite die huishouding wel **probeer om in te gryp**, word dit verkies om van gemeenskapsingryping gebruik te maak (Parenzee & Smythe, 2003:37). Dit behels gewoonlik dat die oortreder aangespreek word of dat gevalle aan die oortreders se onmiddellike toesighouer aangemeld word. Toesighouers is egter ongelukkig gewoonlik self 'n man en dikwels 'n vriend van die oortreder. Persone sal ook dikwels die polisie of ambulans bel sonder dat hulle hulself identifiseer, aangesien hulle skrikkerig is om betrokke te raak. Wanneer organisasies op die plaas werk, voel plaaswerkers baie meer gerus om deur komitees of huishoudelike geweld-belangegroepes wat deur hul op die plaas gestig word, te handel (Parenzee & Smythe, 2003:37,38).

Verskeie **organisasies** poog om **ontwikkelingsaktiwiteite** op plase te verrig. Daar is egter gevind dat ontwikkelingsinisiatiewe eerder die risiko van huishoudelike geweld vermeerder as verminder, aangesien dit die geslagsdinamika intensifiseer. Om die posisie van vroue op plase te verander, beteken dat daar 'n verskuiwing van mag tussen mans en vroue moet plaasvind. Mans kan dan voel dat hul gedwing word om van hul waargenome regte op te gee. Dit kan weer beteken dat mans stappe sal neem om hul magposisie te behou, wat tot die gebruik van huishoudelike geweld kan lei (Parenzee & Smythe, 2003:13, 42, 55).

Die hoë voorkoms van huishoudelike geweld is 'n belangrike aspek van plaaswerkers se lewe wat in gedagte gehou en aangespreek moet word tydens huweliksverryking. Dit is belangrik dat hulle beseft dat daar makliker maniere is om te kommunikeer en konflik te hanteer wat minder sal seermaak. Minder probleme

sal ook met kinders ervaar word, wat ouerskap makliker sal maak. Vervolgens gaan bespreek word hoe die gemiddelde plaaswerker se huwelik daar uitsien.

2.7 PLAASWERKERS SE HUWELIKE

Daar is tot dusver baie min navorsing wat spesifiek op die huwelike van plaaswerkers fokus. Dit is egter belangrik om vas te stel watter betekenis plaaswerkers aan hul huwelike heg en hoe belangrik dit vir hulle is.

2.7.1 Toestand van huwelik

In 'n studie wat deur Kritzinger en Vorster (1996:4) in die Wes-Kaapse plaasgemeenskap gedoen is, is gevind dat twee-derdes van vroue en 'n driekwart van mans **óf getroud is, óf saam met 'n maat bly**. Die gemiddelde ouderdom waarop vroue getrou het, is agttien jaar. Die meerderheid van vroue wat by die studie betrek is, was tussen agtien en vyf-en-twintig jaar.

Tagtig persent, en dus die meerderheid van hierdie plaaswerkers, het hul huwelik as **gelukkig** beskou. Hierdie geluk verwys na die feit dat hul met mekaar oor die weg kom en mekaar verstaan. Ander betekenis wat aan die woord geluk geheg word, sluit in dat hulle probleme wat sou opduik kan oplos, dat hulle 'n goeie man/vrou het, dat hulle lief is vir mekaar en die feit dat beide man en vrou gelowig is (Kritzinger & Vorster, 1996:54). Plaaswerkers se familie/gesin/kinders/huwelik is die belangrikste aspek van hul lewe vir 40 persent van die vrouewerkers en 'n derde van die manswerkers (Kritzinger, Prozesky & Vorster, 1995b:435).

2.7.2 Rolverwagtings binne die huwelik

Wat **rolverwagtings** in die plaaswerkershuishoudings betref, word daar van mans verwag om hul vroue te help in en om die huis en/of met die kinders. Mans hou weer daarvan as hul vrou 'n goeie huisvrou en 'n goeie versorger van hom en die kinders is (Kritzinger & Vorster, 1996:55). Sewentig persent van die mans in bogenoemde studie voel dat die vrou se rol as huisvrou belangriker is as haar werk op die plaas, grotendeels omdat hulle voel die huis moet skoon en netjies wees. Ander noem weer dat dit die rede is hoekom hy met haar getrou het (Kritzinger, Prozesky & Vorster, 1995b:369,370). Dit onderskryf weer die patriargale stelsel in dié gemeenskap. (In hoofstuk 4 word die impak wat verwagtinge op die huwelik kan hê bespreek).

Ten opsigte van die **kinders** verwag vroue veral dat mans met hul sal speel en/of gesels, of hul op uitstappies sal neem. Hulle verwag ook dat die mans liefde vir die kinders sal gee en aandag aan hul sal skenk. Die mans verwag grotendeels dat die vroue hul kinders sal versorg, na hulle sal kyk en oppas, en hulle sal leer wat reg en verkeerd is (Kritzinger, Prozesky & Vorster, 1995b:329).

Die verskillende geslagte het ook verskillende **verantwoordelikhede**. So word dit byvoorbeeld gewoonlik van die vrou verwag om kos met hul lone te koop. Dit is ook hul verantwoordelikheid om te besluit hoe die kinders gestraf moet word. Vroue en mans is egter gesamentlik verantwoordelik vir besluite oor hoe kinders goeie maniere geleer moet word, hoeveel kinders daar moet wees en hoe geld op dinge in en om die huis gespandeer moet word. Mans voel egter dat hul gesamentlik besluit hoe die kinders gedissiplineer moet word, en stem saam dat daar gesamentlik oor die leer van goeie maniere en die grootte van die familie besluit word (Kritzinger & Vorster, 1996:55). Die studie toon ook dat net meer as 'n derde van mans glad nie wil hê dat hul vroue werk nie. Die meerderheid van hierdie mans voel dat dit die vrou se plig is om na die huis om te sien en dat die man veronderstel is om die broodwinner te wees (Kritzinger, Prozesky & Vorster, 1995b:366).

2.7.3 Kommunikasie tussen eggenote

Die meeste mans en vroue **verkies om met hul eggenote gesprekke te voer**. Vroue praat graag met hul mans, omdat hul glo dit is hoe dit hoort en omdat hulle hul mans vertrou. Mans verkies om met hul vroue te praat omdat hulle voel dat hul mekaar goed verstaan en lekker kan kommunikeer. Hulle voel ook dat hulle hul vroue kan vertrou (Kritzinger, Prozesky & Vorster, 1995b:336). Wanneer egpare **konflik** tussen hulle ervaar gaan dit veral oor vroue se ongelukkigheid oor die man se alkohol- of dwelmmisbruik, en oor hoe hy die kinders hanteer. Mans noem dat hulle veral met hul vroue baklei oor alkohol- en dwelmmisbruik, oor die feit dat die vrou nie haar huiswerk (reg) doen nie, en oor geld (Kritzinger, Prozesky & Vorster, 1995b:312,313). In hoofstuk 3 sal gesien word dat suksesvolle kommunikasie en konflikhantering twee elemente van baie van die bestaande huweliksverrykingsprogramme is.

2.7.4 Ouerskap

Kritzinger, Prozesky en Vorster (1995b:339) het bevind dat meer as 70 persent van

vroue se **eerste kind** nie beplan was nie en 91.7 persent was ongetroud. Die studie het ook aangetoon dat ongeveer 'n derde van hierdie vroue binne 'n maand na die kind se geboorte weer gewerk het, terwyl die ander na 'n tydperk van twee maande of langer weer begin werk het (Kritzinger, Prozesky & Vorster, 1995b:343,344). Aangeleenthede waarvoor die egpare die **meeste bekommerd** is ten opsigte van hul kinders, sluit in dat hulle onrustig voel oor hul kinders terwyl hulle bedags werk. Ouers voel dat, omdat kinders dikwels alleen is, hulle blootgestel is aan gevaarlike omstandighede (soos damme en paaie) op die plaas en hulle bekommerd is dat daar iets met hul gaan gebeur. Vroue is ook nie altyd seker oor die gehalte van crèche-fasiliteite op die plaas (as dit beskikbaar is) nie (Kritzinger, Prozesky & Vorster, 1995b:360).

Dit is duidelik dat plaaswerkers se huwelike en gesinslewe wel vir hul belangrik is. Plaaswerkers sal kan baat by die aanleer van vaardighede oor hoe om beter met mekaar oor die weg te kom, en om goeie ouers te wees. Ander areas van plaaswerkers se lewe het ook 'n invloed op die huweliksverhouding. Dit is om hierdie rede dat plaaswerkers se werksomstandighede vervolgens bespreek word.

2.8 WERKSOMSTANDIGHEDE VAN PLAASWERKERS

Plaaswerkers se **werk** behels ook 'n belangrike komponent van hul lewe, en sal gevolglik 'n impak op hul huwelik hê. In bogenoemde studie wat deur Kritzinger, Prozesky en Vorster (1995a:208) in die Wes-Kaap gedoen het, is gevind dat 'n groot meerderheid van plaaswerkers aangedui het dat hulle daarvan hou om op hul plase te werk. Sowel die mans as vroue het ook hul eie werk as baie belangrik ge-evalueer (Kritzinger, Prozesky & Vorster, 1995a:200).

Plaaswerkers het ook in die laaste jare begin om aan te sluit by **vakbonde**. Die meeste plaaseienaars gee nie om dat hul werkers aan unies behoort nie, maar wil teenwoordig wees wanneer die plaaswerkers toegesprek word. Die meerderheid van werkers behoort egter nog nie aan vakbonde nie (Sunde & Kleinbooi, 1999:48). Vroue voel ook dat vakbonde hulle nie regtig verteenwoordig nie (Greenberg, 2004:33). Vakbonde bevind hul egter in 'n ambivalente posisie ten opsigte van die bevordering van grondhervorming. Hierdie proses sal aan die een kant transformasie bevorder, maar aan die ander kant bestaan die moontlikheid dat hul

van hul lede kan verloor, aangesien plaaswerkers as aandeelhouders self eienaars kan word (Tilley, 2003a:21).

Werkerskomitees dien as 'n belangrike kommunikasie- en onderhandelingsmiddel op plase. Plaaseienaars voel dat dit 'n belangrike bydrae lewer tot goeie arbeidsverhoudinge op hul plase (Sunde & Kleinbooi, 1999:48,49). Sunde en Kleinbooi (1999:49) het egter gevind dat slegs ongeveer 'n kwart van vroue aan so 'n werkerskomitee behoort.

Plaaswerkers se werk is dus nie vir hul problematies nie. Dit wil voorkom of vroue nie gebruik maak van, of uitgesluit word van groepe wat hul sou help in die werkplek. 'n Ander komponent wat 'n invloed op die huweliksverhouding kan hê, is plaaswerkers se woonomstandighede.

2.9 BEHUISING VAN PLAASWERKERS

In hierdie afdeling word daar gefokus op die toestande waarin plaaswerkers woon, die sekerheid van plaaswerkers ten opsigte van hul behuising, en plaaswerkers se voorkeur ten opsigte van waar hulle wil bly.

2.9.1 Voorwaarde van huisvesting

Behuising word gewoonlik gekoppel aan die manlike plaaswerker se kontrak, eerder as die vrou s'n (Sunde & Kleinbooi, 1999:39). In die Wes-Kaap woon 'n derde van plaaswerkers in huise wat slegs een slaapkamer het, terwyl twee-derdes van inwoners lopende water in hul huise het (Husy & Samson, 2001:14,15). Bejaardes deel gewoonlik 'n kamer met een of meer kleinkinders (Van Dongen, 2003:305). Die gemiddelde huishouding-grootte van plaaswerkers in Suid-Afrika is relatief klein. Meer as 60 persent van plaaswerkers leef in huishoudings van vier of minder. Dit is omdat die bewoning van plaashuise beperk is tot plaaswerkers en hul afhanklikes. Die gemiddelde huishouding in die Wes-Kaap het vyf lede (Karaan & Tregurtha, 1996:19; Tregurtha, 2000:13). Die gemiddelde aantal mense wat per kamer slaap is 2.65. Dit beteken dat daar oor die algemeen te min spasie is vir gesinne (Karaan & Tregurtha, 1996:34).

2.9.2 Patrone van huisvesting

In lyn met die tendens om meer seisoenwerkers aan te stel, is plaaseienaars se besluit om **patrone van huisvesting** te verander. Sommige plaaseienaars het

besluit om nie meer plaaswerkers op die plaas te huisves nie. So byvoorbeeld kan hulle besluit om wanneer 'n huis vakant raak om enige rede, dit te vernietig. Hierdie neiging is 'n reaksie op arbeids- en verblyfregwetgewing, spesifiek die Wet op Uitbreiding van Sekerheid van Verblyfreg Nr. 62 van 1997. Hierdie wetgewing beskerm plaaswerkers wat vir langer as tien jaar op 'n plaas gewoon en gewerk het, en wie ouer as 60 is (Greenberg, 2004:29; Parenzee & Smythe, 2003:18). Prince (2004:4) beweer dat sommige plaaseienaars hul werkers indirek dwing om van die plase te trek, deur byvoorbeeld watertoevoer en ander dienste in en om die huis te stop, deur skole en klinieke te sluit, en plaaswerkers te verhoed om hul vee op die plaas te laat wei of hul verhoed om iets te plant. Plaaswerkers word op 'n wettige manier van plase afgesit, terwyl daar dikwels nie alternatiewe huisvesting aan hul gebied word nie (Fouché, 2003:18).

Sunde en Kleinbooi (1999:41) het egter na aanleiding van hul studie gevind dat amper die helfte van plaaseienaars steeds **verkies om permanente plaaswerkers op die plaas te vestig** (hoewel die hoeveelheid permanente werkers verminder sou word). Verskeie plaaseienaars het wel tot dusver gepoog om hul plaaswerkers te help om huiseienaars te word in areas op die dorp. Baie plaaswerkers verkies egter ook steeds om op die plaas te bly, aangesien hulle onder andere voel dat hul kinders veiliger op die plaas is, huise op die plaas beter gebou en groter is, en hulle bang is dat die goeie verhouding van plaaswerkers sal verswak as hulle wegtrek van die plaas (RUDNET, 2006:4). Veral in die Wes-Kaap is die omstandighede ten opsigte van behuising op plase beter as huise in die dorp (Greenberg, 2004:15).

Plaaswerkers voel dat hul lewensomstandighede oor die laaste paar jaar verbeter het. Hulle meen dat verbeterings plaasgevind het as gevolg van druk wat uitvoermaatskappye op plaaseienaars geplaas het, en nie as gevolg van huidige wetgewing nie (CRLS, 2006:3). Die behuisingkwessie kan tot onsekerheid lei vir plaaswerkers, wat addisionele stres in hul lewe tot gevolg kan hê. Hierdie stres kan weer 'n impak op plaaswerkers se gesondheid hê.

2.10 GESONDHEID VAN PLAASWERKERS

Die gesondheid van plaaswerkers is 'n belangrike aspek wat die kwaliteit van hul lewensomstandighede beïnvloed. Dié afdeling bespreek die mees algemene

gesondheidsprobleme wat onder plaaswerkers voorkom en die toegang tot mediese dienste.

Gemeenskapsgesondheidswerkers het op 'n gereelde basis kontak met plaaswerkers. Die meeste plase in die Wes-Kaap word ten minste een keer per maand besoek deur mobiele klinieke (Parenzee & Smythe, 2003:18; Sunde & Kleinbooi, 1999:52). Husy en Samson (2001:15) bevind teenstrydig hiermee dat plaaswerkers in die Wes-Kaap 'n verskeidenheid van gesondheidsprobleme ervaar, omdat daar 'n **tekort** aan gesondheidsdienste is en as gevolg van slegte lewensomstandighede. Gesondheidsprobleme sluit onder andere in lae geboortegewig van baba's, 'n baie hoë voorkoms van tuberkulose en 'n hoë kindersterftesyfer (Husy & Samson, 2001:15). Toegang tot dokters vir ernstiger kwale is moeiliker bekombaar. Die gemiddelde afstand tot by 'n dokter is 10 km. Plaaswerkers is dus afhanklik van die plaasbestuur om by 'n dokter uit te kom (Sunde & Kleinbooi, 1999:52). Mediese fasiliteite is soms wel beskikbaar op plase, hoewel dit wissel van 'n ten volle toegeruste kliniek tot 'n medisynetassie (Greenberg & Edwards, 2004:45).

Die voorkoms van **MIV/VIGS** op plase in die Boland het oor die laaste paar jaar toegeneem. Op een plaas het die aantal MIV positiewe persone binne een jaar van sewe na een-en-twintig gestyg (Farmer, 2001:43). Hoewel die meeste plaaswerkers bewus is van die gevaar van MIV/VIGS, is hulle geneig om van onveilige seksuele praktyke gebruik te maak wanneer hulle alkohol misbruik het (RUDNET, 2006:6). Op 'n nasionale vlak toon plase die laagste voorkoms van MIV, maar met die neiging om meer seisoenwerkers vanaf die dorp in diens te neem, kan dit die persentasie geïnfekteerde werknemers drasties laat styg (Greenberg, 2004:13). Daar is voorspel dat daar teen 2005 reeds drie-en-twintig persent van plaaswerkers in Suid-Afrika geïnfekteer sou wees met die virus (Farmer, 2001:44).

Plaaswerkers hanteer soms skadelike **gifstowwe**, wat hulle en hul kinders se gesondheid kan beïnvloed. Daar word ongeveer 150 plaagdodervergiftigingsgevalle per jaar by gesondheidsowerhede aangemeld, maar dit wil lyk of daar veel meer gevalle bestaan per jaar (Prince, 2004:9).

Uit bogenoemde inligting blyk dit dat plaaswerkers in die algemeen swak gesondheid

beleef. Dit kan weer negatief op plaaswerkers se huwelike inwerk, aangesien dit weer eens tot addisionele stres kan bydra. Om 'n meer volledige beeld van plaaswerkers te kry, is dit belangrik om ook na hul opvoeding te kyk.

2.11 PLAASWERKERS SE OPVOEDING

Die opvoeding waaroor plaaswerkers beskik, bepaal die vermoë wat hul het om 'n keuse tussen plaaswerk en ander werksgeleenthede te maak. In hierdie afdeling word plaaswerkers se skoolopleiding, geleenthede tot voorskoolse fasiliteite vir plaaskinders, en opleiding en ontwikkeling van volwasse plaaswerkers bespreek.

2.11.1 Skoolopleiding

Plaaswerkers het die **laagste geletterdheidsyfer** in Suid-Afrika en word beskou as 'n ongeskoolde arbeidsgroep (CRLS, 2003:10; Moseley, 2006:5). In 1999 was slegs 'n kwart van plaaswerkers geletterd. Redes waarom hulle skool verlaat het sluit in vervoerprobleme, swangerskap, armoede, die nodigheid om te help om 'n inkomste in die familie in te bring, en onduidelikheid oor die voordeel van hoër opleiding (Husy & Samson, 2001:16). Golden (2005:164) noem ook dat persone wat fetale alkoholsindroom het baie meer waarskynlik is om die skool vroegtydig te verlaat.

Daar is ongeveer 363 **plaasskole** in die Wes-Kaap (CALSA, 2005:31). Prince (2004:11) dui aan dat baie kinders van plaaswerkers min of geen toegang het tot opvoedkundige fasiliteite; en dat hulle ver afstande moet reis om publieke skole of plaasskole op buurplase by te woon. Sy noem ook dat plaaswerkers nie geld het om uniforms, skoolgelde en skryfbehoeftes te koop nie, en gevolglik die kinders uit die skool haal. Plaasskole bied meestal net onderrig tot op laerskoolvlak (CALSA, 2005:7). 'n Menseregteverslag in 2004 het ooreenstemmend hiermee bevind dat daar nie altyd toegang is tot plaasskole vir kinders nie, en dat die standaard van hierdie skole nie altyd na wense is nie (CALSA, 2005:10). CALSA (2005:16) noem dat die fondse wat plaasskole oor die algemeen van die staat ontvang, nie naastenby genoeg is om in die behoeftes van elke leerling te voorsien nie. Die skole in die Wes-Kaap word egter beter befonds as plaasskole in ander provinsies (CALSA, 2005:31).

'n Studie wat in die Wes-Kaap gedoen is, het bevind dat die skole en hul fasiliteite voldoende was, dat geen leerling verder as vyf kilometer hoef te stap nie, en dat

daar vervoer verskaf word aan dié wat verder as vyf kilometer van hul skool af woon. Die vyf kilometer kan egter vir van die jonger leerlinge langer as twee uur neem om te stap. Plaasskole maak oor die algemeen gebruik van **multigraad** klasgee. Dit maak dit baie moeilik om genoegsame aandag aan elke kind te gee (CALSA, 2005:32). Dit wil voorkom of die waarskynlikheid groot is dat die meerderheid van die plaaskinders steeds nie verder as **primêre vlak opleiding** vorder nie, en dat amper almal gevolglik plaaswerkers sal word (CALSA, 2005:35).

2.11.2 Voorskoolse fasiliteite vir kinders van plaaswerkers

In 1999 het 46,4 persent van plase in die Wes-Kaap **crèche-fasiliteite** gehad. Waar daar nie georganiseerde dagsorgfasiliteite was nie, is daar of van 'n informeel georganiseerde dagmoeder, 'n bejaarde of 'n familielid gebruik gemaak om na die kinders te kyk (Husy & Samson, 2001:17). Crèche'e is nuttig ten opsigte van die verskaffing van voeding, intellektuele stimulasie en aanpassing by dissipline in skole (Karaan & Tregurtha, 1996:50). Hierdie fasiliteit is egter soms net beskikbaar aan permanente werkers (Parenzee & Smythe, 2003:17).

2.11.3 Opleiding en ontwikkeling van volwasse plaaswerkers

Opleiding wat aan volwasse plaaswerkers verskaf word, sluit in kursusse oor **werksverwante tegniese produksie** en oor die **sosiale aspekte van produksie**. Opleiding veral ten opsigte van eersgenoemde tipe kursus word verskaf. In 1999 is opleiding verskaf aan plaaswerkers van 65 persent van Wes-Kaapse plase (Husy & Samson, 2001:14). Dit wil egter voorkom of vroue minder geleentheid kry om hierdie kursusse by te woon (Greenberg, 2004:33; Sunde & Kleinbooi, 1999:23).

Nie-regeringsorganisasies soos *The Centre for Rural Legal Studies* en *Women on Farms* help om plaaswerkers verder te ontwikkel deur middel van die verskaffing van **opvoedkundige en opleidingsfasiliteite** (Barrientos, McClenaghan & Orton, 2001:582). Plaaswerkers word dikwels blootgestel aan programme wat fokus op lewensvaardighede en wat aandag gee aan onderwerpe soos VIGS, verantwoordelike alkoholverbruik, gesonde eetgewoontes, menseregte, vrouebemagtiging en wingerdbou (Rust, 2002:20). Daar is ook verskeie plase waar plaaswerkers geleer word hoe om finansiële begrotings op te stel (RUDNET, 2006:4). Ander programme wat aan plaaswerkers gebied word sluit in basiese volwasse opvoedkunde, en moeder- en burgerskap (Tilley, 2003a:54).

Plaaswerkers se algemene opvoedkundige standaard is dus so laag dat dit vir hul moeilik is om werk in enige ander industrie te kry. Gelukkig is daar in die laaste tyd organisasies en sommige plaaseienaars wat die behoeftes van plaaswerkers raaksien en dit vir hul moontlik maak om hulself te bemagtig. Plaaswerkers, soos enige ander groep mense, toon ook behoeftes ten opsigte van ontspanning.

2.12 ONTSPANNING VIR PLAASWERKERS

Ten einde 'n gebalanseerde lewe te lei, is dit noodsaaklik om soms te ontspan. Dié afdeling bespreek die geleentheid wat aan plaaswerkers gebied word wat ontspanning aan betref.

In die Wes-Kaap maak die **Plaaswerkersvereniging** dit moontlik vir werkers om aan aktiwiteite soos sport, byvoorbeeld rugby, sokker, netbal en jukskei, deel te neem. Daar is ook al vantevore 'n sportdag gereël waaraan ongeveer 3000 plaaswerkers deelgeneem het. Plaaswerkers kan ook aan dominoesklubs behoort. Mans- en vroueklubs is soms vir plaaswerkers beskikbaar, waar hulle oor die plaas en werk kan gesels, of waar hulle net sosiaal bymekaar kan kom (Brady & Rendall-Mkosi, 2005:116). Op sommige plase is daar klein biblioteke beskikbaar, waar die Departement van Opvoedkunde dan op 'n maandelikse basis boeke verskaf om te lees (Brady & Rendall-Mkosi, 2005:117).

Daar is wel plase in die Wes-Kaap waar die plaaswerker en sy/haar familie glad nie toegang het tot sport en ander ontspanning nie. Hulle het ook nie toegang tot fasiliteite soos 'n biblioteek vir intellektuele stimulering nie (Prince, 2004:7). Dit is moeilik om te bepaal wat die omvang van ontspanningsaktiwiteite en –fasiliteite is, aangesien inligting daarvoor nie dikwels in studies ingevorder word nie. Dit wil egter wel voorkom of dit maar beperk is (Husy & Samson, 2001:17).

Volgens bogenoemde inligting wil dit voorkom of net sommige plase die voordeel van toegang tot ontspanning bied. Wanneer ontspanningsaktiwiteite wel beskikbaar is, is dit waarskynlik dat plaaswerkers minder sal drink en minder gefokus sal wees op hul ander probleme. Dit sal dus 'n positiewe bydrae tot hul lewens maak. 'n Aspek wat aansluit by die ontspanning van plaaswerkers, is elkeen se betrokkenheid by hul gemeenskap.

2.13 PLAASWERKERS SE GEMEENSKAPSLEWE

Die **plaasgemeenskap** is vir die werkers 'n bron van geluk. Die studie van Kritzinger, Prozesky en Vorster (1995b:403) het gevind dat 'n derde van vroue en net minder as 'n derde van mans hul medewerkers beskou as 'n aspek wat hul gelukkig maak. Vroue lewer veral bydraes tot die gemeenskapslewe deur ander te help; in 'n plaaskomitee, vereniging of die kerkraad te dien; en geestelike ondersteuning aan ander te bied. Mans lewer meestal 'n bydrae aan hul gemeenskap deur veral te help in en om ander se huise; deur in 'n komitee, vereniging of die kerkraad te dien; of 'n sportspan af te rig (Kritzinger, Prozesky & Vorster, 1995b:452).

Veral vroue beskou die bywoning van **kerkdienste** as 'n baie belangrike gemeenskapsaktiwiteit. Kerkbywoning is die meeste deur sowel mans as vroue genoem as die aspek wat vir hulle die lekkerste in hul lewens is (Kritzinger, Prozesky & Vorster, 1995b:421, 432). Die kerk speel ook 'n baie belangrike rol in hul lewe (Van Dongen, 2003:314).

Hierdie kontak van plaaswerkers met ander mense in hul gemeenskap sal 'n positiewe uitwerking op plaaswerkers se lewe hê, aangesien hulle nie afhanklik is van hul eggenote om in al hul behoeftes te voorsien nie. Behoeftes wat in vorige studies geïdentifiseer is word vervolgens bespreek.

2.14 GEÏDENTIFISEERDE LEWENSBEHOEFTE VAN PLAASWERKERS

Wes-Kaapse vroue het hul belangrikste **behoeftes** geïdentifiseer as onder andere 'n **gelukkige verhouding**; beter werk en lewenstandaard en hoër lone; om 'n huis te besit en verder te studeer (Husy & Samson, 2001:31). Dit stem ooreen met 'n studie wat deur die Landelike Stigting gedoen is, waar plaaswerkers 'n behoefte aan eie huise, beter opvoeding, behoorlike onderwys, geskikte gesondheidsdienste en ontspanningsgeleenthede geïdentifiseer het (Rust, 2002:19). Plaaswerkers het veral 'n behoefte aan 'n beter salaris geïdentifiseer as baie belangrik (Greenberg, 2004:34). 'n Groot aantal manlike en vroulike plaaswerkers het ook aangedui dat hul 'n behoefte aan bevordering het (Kritzinger & Vorster, 1996:30).

Behoeftes wat plaaswerkers identifiseer is 'n aanduiding van wat vir hulle belangrik is. Die feit dat hulle 'n behoefte het aan gelukkige verhoudings maak die verskaffing van huweliksverryking aan plaaswerkers nog meer relevant.

2.15 SAMEVATTING

Dit is belangrik om bewus te wees van die omstandighede en behoeftes van die teikengroep vir wie huweliksverrykingsprogramme opgestel en aangebied word. Dit verseker die relevansie en geslaagdheid van die program. Hierdie hoofstuk het 'n oorsig gebied van die daaglikse omstandighede van plaaswerkers in die Wes-Kaap.

Daar is gefokus op die sosio-ekonomiese probleme waarmee plaaswerkers te doen kry, soos armoede, alkoholmisbruik en huishoudelike geweld, aangesien dit 'n beduidende impak op hul lewens het. Daar is ook gekyk na werk-, opvoedkundige en behuisingsomstandighede.

Tot dusver is daar min aandag gegee deur navorsers aan die huwelik, gesin en verhouding met die gemeenskap van plaaswerkers. Plaaswerkers skryf egter 'n belangrike waarde toe aan hierdie aspekte van hul lewens. Daar is 'n behoefte by plaaswerkers om hulpmiddels te bekom om gelukkige verhoudings te verseker.

Die volgende hoofstuk bestudeer bestaande huweliksverrykingsprogramme en evalueer dit na gelang van kennis opgedoen deur hierdie hoofstuk. Daar word ook bepaal of die programme of dele daarvan geskik sal wees vir aanbieding aan plaaswerkers.

HOOFSTUK 3

BESTAANDE HUWELIKSVERRYKINGSPROGRAMME

3.1 INLEIDING

Die vorige hoofstuk het 'n aanduiding gegee van die daaglikse omstandighede waarmee plaaswerkers te doen kry. Dit het duidelik geword dat plaaswerkers 'n behoefte daaraan het om in 'n gelukkige verhouding betrokke te wees. Dit is nodig om vas te stel of bestaande huweliksverrykingsprogramme geskik is om plaaswerkers te bemagtig om gelukkig te wees met hul huweliksverhouding. Hierdie hoofstuk fokus op die tweede doelwit van die studie. Dit is om die teorieë waarop bestaande huweliksverrykingsprogramme gebaseer is te bespreek en ook die inhoud van verskeie huweliksverrykingsprogramme te bepaal en te omskryf. Nadat meer kennis oor plaaswerkers opgedoen is (aan die hand van die vorige hoofstuk), is dit makliker om te besluit watter elemente van die verskeie huweliksverrykingsprogramme moontlik bruikbaar en relevant sal wees vir 'n huweliksverrykingsprogram wat aan plaaswerkers aangebied kan word.

Om 'n gelukkige huwelik te hê behels meer as om net by iemand te bly, of om net aan 'n verbintenis - om tot die einde van mekaar se lewe by mekaar te wees - getrou te wees. Dit vereis eerder van huweliksmaats om 'n vervullende lewe saam met mekaar te geniet (Veroff, Douman, Acitelli & Orbuch, 1998:152). Die geloof in die sukses van die huwelik, wat verband hou met positiewe verwagtinge, speel 'n groot rol in die uiteindelijke geluk van die huwelik (Kurdek, 1998:196).

Die huwelik is deesdae nie meer so 'n sterk instelling soos tevore nie, aangesien die kulturele, religieuse en wetlike fundamente waarop dit berus het mettertyd verander het (Wilson, 2002:41). Die verantwoordelikheid rus deesdae al hoe meer slegs op die skouers van egpare om hul huwelike te laat werk (Mack & Blankenhorn, 2001:67). Hierdie stand van sake beklemtoon die noodsaaklikheid van huweliksverrykingsprogramme. Egpare het al die hulp nodig wat hul kan kry. Daar moet voortdurend aan die huwelik gewerk word, en gelukkige huwelike moet nie as vanselfsprekend aanvaar word nie.

In hierdie hoofstuk word daar eerstens gefokus op die voordele wat die huwelik bied. Daarna word teorieë waarop bestaande huweliksverrykingsprogramme gebaseer is, bespreek. Dit sluit in die sisteemteorie, humanisme, Rogers se psigoterapie en die sosiale leerteorie. Daar word ook gekyk na die benutting van groepwerk in die aanbieding van huweliksverryking. Die hoofstuk word afgesluit met talle huweliksverrykingsprogramme wat tans aangebied word aan egpare in verskeie plekke in Suid-Afrika.

3.2 VOORDELE VAN DIE HUWELIK

Dit is belangrik dat huweliksmaats die waarde en **voordeel** van hul huwelik besef, sodat hul hard sal werk om dit te laat slaag. Sommige beskou die huwelik as 'n instelling wat deur die samelewing geskep is, wat individue onder 'n verpligting plaas om op 'n sekere manier op te tree. Dit vereis dieselfde verpligtinge wat afkomstig is van 'n kontrak (Houlgate, 2000:61; Mack & Blankenhorn, 2001:2). Wilson (2002:41) meen die huwelik is 'n sosiaal geskepte oplossing vir die probleem om mense bymekaar te hou en kinders te versorg. Die voordele van die huwelik sluit egter in groter individuele gesondheid, beter aangepaste kinders, asook ekonomiese en affektiewe voordele (Mack & Blankenhorn, 2001:3; Wilson, 2002:41).

Mack en Blankenhorn (2001:225) glo dat dit belangrik is dat egpare bewus sal wees van die **belangrikheid van 'n gelukkige huwelik op alle vlakke** (dit is op 'n persoonlike, gesins- en gemeenskaplike vlak) en nie net op 'n persoonlike vlak nie. Die opkoms van individualisme het egter tot gevolg dat baie mense glo dat persoonlike regte belangriker is as gesamentlike voordeel (Wilson, 2002:218). Voordele van 'n gesonde huwelik word aangetref op individuele, gesins-, gemeenskapsvlakke en binne die groter samelewing. Voordele binne die gemeenskap en groter samelewing is dikwels meer indirek en sluit in maatskaplike voordele, finansiële produktiwiteit en die welstand van toekomstige kleinkinders. Hierdie vlakke word beïnvloed deur en het 'n invloed op die huweliksverhouding (Mack & Blankenhorn, 2001:225).

Een van die groot redes waarom huwelike nie slaag nie, is omdat egpare nie die **waarde** daarvan herken tot dit te laat is nie (Gottman, 2001:463). Verskeie huweliksverrykingsprogramme is reeds ontwikkel om huweliksmaats bewus te maak daarvan en om hulle te bemagtig om hul huweliksverhouding te verbeter. Hierdie

programme is gebaseer op sekere teorieë wat die grondslag van verskeie velde is, byvoorbeeld maatskaplike werk en sielkunde.

3.3 TEORIEë WAAROP HUWELIKSVERRYKINGSPROGRAMME GEGROND IS

Die teorieë waarop bestaande huweliksverrykingsprogramme gegrond is, sluit onder andere die sisteemteorie, humanisme, Rogers se psigoterapie en die sosiale leerteorie in. Elke teorie word vervolgens kortliks bespreek, sodat verstaan word hoekom sekere elemente ingesluit word in 'n huweliksverrykingsprogram en ander nie; en sodoende besluit kan word of dit belangrik is vir insluiting in 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers.

3.3.1 Die sisteemteorie

Die **algemene sisteemteorie**, soos gekonsepsualiseer deur Ludwig von Bertalanffy (1968) beklemtoon die eenheid van lewende sisteme. Daar word gefokus op die interaksie tussen individue (Goldenberg & Goldenberg, 2002:24). Die teorie bied 'n holistiese benadering tot komplekse sisteme soos byvoorbeeld gesinne (Gottman, Swanson & Swanson, 2002:329). Die egpaar word beskou as 'n subsisteem binne die gesinsisteem. Huweliksmaats deel 'n gemeenskaplike omgewing. Hulle beïnvloed en affekteer mekaar deur hul gedrag en besluite (Goldenberg & Goldenberg, 2002:24).

Die **familie sisteemteorie**, wat uit die algemene sisteemteorie ontwikkel het, fokus op gesinsdinamika, -strukture, -rolle, kommunikasiepatrone, grense en magsverhoudinge. Dit fokus ook op huidige funksionering, sodat toekomstige gedrag of reaksies voorspel kan word en strategieë formuleer kan word wat die sisteem verander (Rothbaum, Rosen, Ujie & Uchida, 2002:329; Sheafor, Horejsi & Horejsi, 2000:89). Die huweliksverhouding word beskou as sleutel tot gesinsfunksionering, aangesien die twee huweliksmaats die kern van die gesin is. Hierdie verhouding dien as een van die vernaamste bepalers van die versorging wat aan die kinders gebied word, en dus van die kinders se funksionering. Gevolglik veroorsaak wanfunksionering in die huwelik uiteindelik wanfunksionering in ouerskap (Bump, 1991:69; Rothbaum et al., 2002:330).

Die egpaar word gesien, nie as individue nie, maar as 'n geheel wat groter is as die som van sy dele. Individuele gedrag word verstaan binne die konteks van die

geheel, omdat dit nie in isolasie gebeur nie, maar geleë is binne die egpaarkonteks (of gesinskonteks indien daar kinders binne die huwelik is) (Worden, 1994:3). Hierdie teorie beweer dat ongelukkige huwelike veroorsaak word deur probleme wat buite die man of vrou as persoon geleë is. Die probleme is interaksioneel, met ander woorde die vrou se gedrag affekteer die man se reaksies, wat weer die vrou se reaksies affekteer, wat die man se gedrag affekteer. Enige huweliksmaat het die potensiaal om beide 'n krisis in die huwelik te veroorsaak en/of verandering binne die huweliksisteem te weeg te bring (Berg-Cross, 1997:206). Simptomatiese gedrag van 'n individu word verstaan binne die konteks van die interaksionele proses van die sisteem as 'n geheel (Goldenberg & Goldenberg, 2002:25).

Goldenberg en Goldenberg (2002:25,27) dui aan dat die sisteemteorie **sirkulêre oorsaaklikheid** beklemtoon. Dit beteken dat kragte nie net in een rigting beweeg nie. Elke gebeurtenis is deel van 'n toevallige ketting van gebeure. Elkeen beïnvloed en word beïnvloed deur 'n ander. Elke gesinslid se gedrag beïnvloed dus al die ander gesinslede. Mense affekteer mekaar op 'n gemeenskaplike wyse – daar is nie 'n spesifieke oorsaak vir enige enkele optrede nie.

Sisteme probeer gewoonlik om **homeostase** of **ekwilibrium** te bereik, ten einde 'n voorspelbare, gelykmatige toestand te behou, en om daarna terug te keer as dit versteur sou word. Sodoende behou die sisteem stabiliteit (Berg-Cross, 1997:206; Goldenberg & Goldenberg, 2002:27). So byvoorbeeld is daar voorspelbare roetines in die huwelik. Egpare kan gedurende 'n krisis hul roetines verander, maar nie vir lank nie, anders sal dit baie stresvol wees. Selfs al is die normale toestand nie bevredigend nie, voel dit beter vir egpare om daarna terug te keer. Dit is dan ook 'n verduideliking vir die neiging van egpare om ten spyte van die ongelukkige stand van hul verhouding, nie voortdurend daaraan te werk om dit meer positief te maak nie (Berg-Cross, 1997:207). Dit verg baie tyd en moeite om nuwe gelykmatige roetines te skep. Homeostase kan ook nuttig wees om positiewe interaksies te behou, wat sodoende die positiewe funksionering van die egpaar verseker (Berg-Cross, 1997:207; Goldenberg & Goldenberg, 2002:29). Huweliksverrykingsprogramme moedig egpare dikwels aan om sekere veranderinge te maak, ten einde 'n nuwe vlak van intimiteit binne hul huwelik te skep.

Die sisteemteorie fokus op die **struktuur van verhoudings**. Dit verwys na hoe **mag**

in die huweliksverhouding versprei word. (Sien 4.10 vir 'n verdere bespreking van mag.) Haley (1963) soos verwys na in Berg-Cross (1997:209) het mag verbind aan die egpaar se kommunikasie. Hy meen dat ernstige konflik in die huwelik ontstaan oor wie vir wie vertel, wat om te doen, onder watter omstandighede. Veral wanneer egpare jonk getroud is, is daar baie argumente in die poging om reëls te ontwikkel wat sal bepaal wie, watter tipe beheer, in watter situasies sal hê (Berg-Cross, 1997:210). Gottman, Swanson en Swanson (2002:338) meen dat mag ook verwys na 'n persoon se gemoedsinhoud wat 'n invloed het op die huweliksmaat direk na dit ten toon gestel is. Hulle meen dat daar 'n verskillende mate van invloed is tussen egpare wat in die rigting van 'n egskeiding beweeg en dié wat gelukkig getroud is.

Uit bogenoemde inligting is dit duidelik dat probleme in die huwelik nie as gevolg van een persoon se gedrag, byvoorbeeld een persoon se drinkery of die ander persoon se gebruik van huishoudelike geweld is nie. Die sisteemteorie stel egpare in staat om na gesinsfunksionering as 'n geheel te kyk en veranderinge aan te bring. Die volgende teorie wat bespreek gaan word waarop programme soms gegrond word is humanisme.

3.3.2 Humanisme

Volgens Bowling, Hill en Jencius (2005:87) het baie van die huidige huweliksverrykingsprogramme uit die humanistiese sielkunde ontstaan. Dié programme fokus op die verwoording van gevoelens, die totstandkoming van effektiewe verhoudings en die verkryging van persoonlike vaardighede. **Humanisme** glo in die vermoëns van mense om bewustelik te redeneer, om keuses te maak en om vanuit 'n eie vrye wil te reageer (Payne, 1997:174).

Humanisme is **onderliggend aan die waardegrondslag van maatskaplike werk**, aangesien dit deur baie aanvaar word as die fundamentele houding van maatskaplike werkers (Payne, 1997:176). Maatskaplikewerkwaardes is hoofsaaklik humanisties. Vanuit dié perspektief word kliënte, in hierdie geval plaaswerkers, gesien in geheel en in interaksie met hul omgewing. Die kliënte se begrip en interpretasie van hul ervaringe word gerespekteer en kliënte word ook beskou as sentraal tot wat maatskaplike werkers doen (Payne, 1997:195).

Die toepassing van **dialektiese denke**, wat kenmerkend is van humanisme, behels

die breek van vaste patrone van gedagtes en gedrag. Die belangrikheid daarvan om verantwoordelikheid te neem vir eie gedrag word beklemtoon (Rowan, 2001:5). Vanuit die humanistiese perspektief word egpare bemagtig om hul ware self te vind, en verder om genoeg moed te ontwikkel om dan hulself te wees. **Vryheid, selfwaarde** en **groei** is belangrike konsepte (Gomez, Gomez & O'Connell, 1994:290; Rowan, 2001:56). Dit word nie net as 'n goeie idee beskou vir persone om deeglike selfondersoek te doen nie, maar dit word ook beskou as 'n vereiste vir selfgroei. Volgens humanisme is self-ondersoek die eerste stap in die rigting van die bereiking van die menslike potensiaal (Clark, 2004:258). Baie huweliksverrykingsprogramme is gebaseer op 'n goeie kennis van die self.

Baie van die idees in humanistiese sielkunde is afkomstig van **Maslow** se belangstelling in selfverwesenliking en die bereiking van menslike potensiaal (Louw & Edwards, 1998,18; Payne, 1997:179; Rowan, 2001:24). Huweliksverrykingsprogramme sluit aan by die idee dat die huwelik 'n ideale plek is waar individue kan groei en hul potensiaal vir selfverwesenliking kan uitleef (Bowling, Hill & Jencius, 2005:87). Soos gesien is in die voorafgaande hoofstuk oor plaaswerkers se omstandighede, sukkel hulle dikwels op 'n daaglikse basis om aan basiese behoeftes te voldoen. Dit plaas 'n stremming op die groeiproses. (Sien 2.4.)

Maslow het gehoop dat die humanistiese sielkunde 'n groter klem sal plaas op die **positiewe eienskappe van mense**, wat weer sal help om 'n teorie oor menslike motivering te ontwikkel. Maslow het 'n groot deel van sy lewe daaraan gewy om uitsonderlike mense te bestudeer (Hergenhahn & Olson, 2003:505). Rowan (2001:24) meen dat Maslow se teorie van menslike behoeftes impliseer dat daar 'n normale proses van groei is wat van toepassing is op alle mense.

Die humanisme is grootliks beïnvloed deur **Oosterse denke** (Rowan, 2001:11). Dit sluit in Oosterse filosofieë, soos Zen en Taoïsme. Zen is 'n tak van Bhoeddhisme, wat daarop berus dat 'die waarheid' binne die persoon se hart lê. Humanisme fokus ooreenkomstig hiermee daarop om persone in staat te stel om bewus te wees van hul gevoelens en ervarings (Merry, 1996:10).

Hierdie perspektief plaas groot klem op die gebruik van spontaneïteit, aksie, speel en lag. Dit word baie gebruik binne die konteks van ontmoetingsgroepe, wat

kenmerkend van humanistiese sielkunde is. **Kreatiwiteit** word beskou as 'n normale eienskap wat deel is van elke mens (Rowan, 2001:99). Die gebruik van **humor** word ook beklemtoon binne hierdie perspektief. Sodoende word menslike onvolmaakthede en tekortkominge verdra. Dit kan ook gebruik word om egpare se selfvernietigende gedrag uit te lig op 'n aanvaarbare manier (Gomez, Gomez & O'Connell, 1994:292,294). Die gebruik van humor is 'n belangrike uitdaging binne die huwelik (sien 4.9).

Humanisme gee dus erkenning aan die kliënt se **eie ervaring van sy/haar lewe** en fokus op die bereiking van menslike potensiaal. Die moeilike omstandighede waarmee plaaswerkers te doen kry is egter 'n struikelblok in die bereiking van hul potensiaal. 'n Ander teorie wat ook baie fokus op mense se ervarings en gevoelens is Rogers se psigoterapie. Dit is gebaseer op humanistiese beginsels.

3.3.3 Rogers se psigoterapie

Carl Rogers (1902–1987), wat 'n humanistiese sielkundige was, het geglo dat baie ander velde, insluitend maatskaplike werk, die beginsels van die psigoterapie wat hy voorgestel het kan gebruik (Kirschenbaum, 2004:118). Dit is ook van groot nut vir die uitvoering van huweliksverrykingsprogramme. Dit beklemtoon die skep van 'n atmosfeer waarbinne egpare gemaklik of vry voel om hul gevoelens uit te druk, en waarin hul aanvaar word deur hul huweliksmaat en ander (Bowling, Hill & Jencius, 2005:87). Rogers se benadering is gebaseer op 'n sterk etiese verbintenis tot die idee van 'respek vir persone' (Bott, 2002:328).

Rogers het geglo dat mense inherent die **behoefte** het om te oorleef, te groei en om hulself te verbeter. Hy was ook oortuig dat mense inherent goed is. Hierdie geneigdheid tot die verbetering van die self of selfverwesenliking is die dryfveer in elke persoon se lewe (Hergenhahn & Olson, 2003:469). Rogers het geglo dat wanneer 'n persoon **empatie, onvoorwaardelike positiewe agting en egtheid** ervaar binne 'n sekere verhouding (byvoorbeeld binne die huwelik), hy/sy binne homself/haarself die vermoë sal vind om te groei en persoonlik te ontwikkel (Fernald, 2000:174).

Een van die belangrike begrippe of voorwaardes van Rogers se psigoterapie is die mens se behoefte aan **positiewe agting**. Hy het geglo dat dit teenwoordig is in alle

mense en 'n voordurende behoefte is. Dit verwys na die ontvang van warmte, omgee, respek en simpatie van belangrike persone in die huweliksmaat se lewe. 'n Huweliksmaat voel dan dat hy/sy aanvaar en waardeer word deur die ander persoon in die verhouding (Fernald, 2000:173; Hergenhahn & Olson, 2003:472). Egpere aanvaar mekaar as waardevol en dat hul sowel positiewe as negatiewe gevoelens en impulse het (Kirschenbaum, 2004:119). **Onvoorwaardelike positiewe agting** verwys na die situasie waar huweliksmaats mekaar liefhet en aanvaar, ten spyte van die openbaring van onaanvaarbare gedrag. Daar is 'n liefde vir die persoon, maar nie vir alle gedrag wat die huweliksmaat toon nie (Hergenhahn & Olson, 2003:473). Binne huweliksverrykingsprogramme kan die aanvaarding wat die persoon of egpaar binne die groep vind, asook die refleksie van gevoelens 'n vlak of gevoel van veiligheid skep, wat dieper verkenning sal moontlik maak (Kirschenbaum, 2004:118).

Empatie verwys na die fasiliteerder van die huweliksverrykingsprogram, huweliksmaat en ander lede van die huweliksverrykingsgroep se gewilligheid en sensitiewe vermoë om 'n persoon se gevoelens, gedagtes en worstelinge te verstaan vanuit sy/haar verwysingsraamwerk of soos hy/sy dit ervaar. Dit moet aan die persoon gekommunikeer word. Sodoende word 'n belangstelling in die persoon se gevoelens ten toon gestel (Kirstenbaum, 2004:119; Watts, 1998:5). Dit vereis natuurlik dat die aanhoorder(s) sorgvuldig moet luister na wat gesê word (Merry, 1996:65).

Egtheid verwys na die vryheid wat die huweliksmaat, fasiliteerder en ander lede van die groep het om hulself te wees. Hulle kan hul ware ervarings van die situasie weergee, sonder om 'n front voor te hou (Watts, 1998:7). Rogers het ook bewys dat die gebruik van hierdie eienskappe binne groepverband, lei tot groter kreatiwiteit en produktiwiteit (Kirstenbaum, 2004:121). Dit is belangrik dat die fasiliteerder van die huweliksverrykingsprogram respek, selfvertroue en vertroue uitstraal, sodat die egpare veilig voel om oor hulself en hul huwelike te kan praat (Merry, 1996:10).

Rogers het geglo die **huwelik moet gelyk, verrykend en bevredigend** vir albei huweliksmaats wees. Dit is 'n dinamiese, voortdurende proses waarin albei moet groei. Die huwelik is ook volgens Rogers veronderstel om **wedersyds voordelig** te wees vir die egpaar. Wanneer 'n egpaar van empatie, onvoorwaardelike positiewe agting en egtheid gebruik maak binne hul verhouding, lei dit tot 'n meer openlike en

egte verhouding wat gekenmerk word deur wedersydse luister (Hergenhahn & Olson, 2003:484). Hy het die verhouding wat tussen die huweliksmaat en ander ontwikkel as baie belangrik beskou, aangesien dit 'n invloed het op hoe mense as individue ontwikkel en kan bydra tot die welstand van ander (Merry, 1996:9).

Rogers het, net soos Maslow, geglo in die geneigdheid tot **verweseningliking**. Met ander woorde, alle persone is gebore met 'n aangebore geneigdheid om hul omgewing te ontdek, om uit hul ervarings te leer en om meer bevredigende en vervullende maniere te vind om te lewe (Merry, 1996:15). Hierdie geneigdheid is volgens Rogers die enigste motivering vir menslike gedrag (Merry, 1996:23). Dit is hierdie geneigdheid wat dan ook egpare motiveer om huweliksverrykingsprogramme by te woon. Sodoende word beter maniere aangeleer om binne die verhouding te groei, sodat die egpaar se lewe meer bevredigend is.

Volgens Rogers se oortuigings kan dus selfs plaaswerkers, wat dikwels (soos in hoofstuk 2 bespreek is) sukkel om aan basiese behoeftes te voldoen, wel groei as mense as hulle onvoorwaardelike positiewe agting, empatie en egtheid ontvang van hul huweliksmaat. 'n Baie praktiese teorie wat dikwels in huweliksverrykingsprogramme gebruik word is die sosiale leerteorie.

3.3.4 Die sosiale leerteorie

Gedragsveranderingstegnieke, wat afkomstig is van die **sosiale leerteorie**, word dikwels tydens huweliksverrykingsprogramme gebruik. Tegnieke soos modellering, inoefening van gedrag, aanmoediging en versterking word dikwels gebruik om egpare te help om dit wat hulle leer, eie aan hulself te maak (Bowling, Hill & Jencius, 2005:87,88).

Die **sosiale leerteorie** beskryf 'n manier waarop daar oor menslike leer gedink word. **Albert Bandura**, wat beduidende bydraes gemaak het tot dié teorie, het geglo vir leer om plaas te vind moet sekere **vereistes** eers plaasvind. Dit sluit in dat:

1. 'n Persoon **aandag moet skenk** aan, of relevante aspekte van ander se gedrag moet **waarneem**.
2. Die persoon moet dan **herinneringe** hê aan die gedrag, hetsy deur woorde of in sy/haar verbeelding.
3. Vervolgens is dit nodig dat hy/sy self **die gedrag moet toepas**, deur die

oorskakeling van die herinneringe in sy/haar geheue na aksie (motoriese reproduksie).

4. Die persoon moet egter ook **motivering** hê om die waargenome gedrag uit te voer (Demirbas & Yagbasan, 2006:365; Louw & Edwards, 1998:251).

Die teorie gaan van die veronderstelling uit dat mense sosiale wesens is wat aandag skenk aan hul omgewing, en reageer op stimuli. Dit beteken dat enige gedrag aangeleer kan word (Hogben & Byrne, 1998:61).

Modellering is volgens die sosiale leerteorie 'n belangrike tegniek om die aanleer van nuwe gedrag te verseker. Dit is 'n manier van leer deur observasie waarin 'n persoon leer om gedrag wat deur 'n ander uitgevoer word, te herhaal (Louw & Edwards, 1998:251). Tydens die duur van huweliksverrykingsprogramme kan die fasiliteerders van die program byvoorbeeld illustreer hoe om 'n konfliktsituasie te hanteer, waarna die egpaar dit self kan oefen. Egpare toon normaalweg gedrag wat aan hul gemodelleer is toe hul kinders was. Gedurende hul kinderjare het waarnemings van hoe ouers en ander beduidende persone in hul lewe optree binne hul intieme verhoudings 'n leerervaring verskaf van watter gedrag 'van pas' is vir hierdie soort verhoudings (Mihalic & Elliot, 1997:21).

Die sosiale leerteorie is gegrond op kognitiewe beginsels en maak gebruik van **operante kondisionering** (Hogben & Byrne, 1998:58; Louw & Edwards, 1998:255). Operante kondisionering verwys daarna dat 'n persoon besef dat hy/sy 'n sekere resultaat gaan kry as hy/sy 'n sekere gedrag gaan openbaar. Daar word 'n assosiasie gemaak tussen twee gebeurtenisse. Met ander woorde, as die persoon 'n sekere gedrag openbaar, sal hy/sy of beloon of gestraf word daarvoor (Louw & Edwards, 1998:223). Die man sal byvoorbeeld leer dat wanneer hy vir sy vrou blomme huis toe bring, sy in 'n baie goeie bui is daarna.

Hierdie teorie beweer dat **gedrag doelgerig** is, verwagtinge van **belonings** word beklemtoon en die **waargenome waarde** van 'n beloning sal bepaal watter gedrag uitgevoer sal word. Verskillende soorte gedrag kan egter bo 'n ander gekies word of veranderinge in die frekwensie en intensiteit van die gedrag kan plaasvind sonder die verkryging van direkte versterking (Hogben & Byrne, 1998:58). 'n Persoon kan gedrag uitvoer bloot as gevolg van verhoogde selfdoeltreffendheid, met ander

woorde omdat die persoon glo hy/sy is in staat om dit suksesvol uit te voer en nie noodwendig met die verwagting van 'n beloning op sy/haar gedrag nie.

Versterking kan positief of negatief wees. **Positiewe versterking** vind plaas wanneer iets aangenaams volg op sekere gedrag. 'n Man sal byvoorbeeld sy vrou komplimenter wanneer sy vir hom 'n lekker ete voorberei het. Hierdie soort versterking hou 'n beloning in. Die aangename gevolg behoort die vrou aan te spoor om weer in die toekoms vir hom 'n lekker ete voor te berei. **Negatiewe versterking** vind plaas wanneer iets onaangenaams plaasvind nadat sekere gedrag uitgevoer word. Wanneer 'n man byvoorbeeld vir die soveelste keer laat by die huis opdaag na werk, is sy vrou vir hom kwaad en weier om met hom te praat. Hierdie versterking behels dus straf. Die onaangename gevolg behoort die gedrag te laat verminder (Schwartz, Wasserman & Robbins, 2002:134).

Uit bogenoemde bespreking is dit duidelik dat die sosiale leerteorie **praktiese tegnieke** voorstel om enige gedrag te verander indien die motivering daar is. Dit is 'n teorie wat doeltreffend in 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers gebruik kan word wanneer uitdagings soos kommunikasie en konflikhantering aangespreek word. Die belangrikheid van die bemeestering van hierdie uitdagings word in hoofstuk 4 aangespreek.

Hierdie afdeling van die hoofstuk het die verskillende teorieë waarop huweliksverrykingsprogramme gegrond is bespreek. In die volgende afdeling word die moontlikheid van die aanbieding van huweliksverrykingsprogramme vir plaaswerkers in groepsverband bespreek.

3.4 DIE BENUTTING VAN GROEPWERK

Baie van die huidige huweliksverrykingsprogramme word in **groepverband** aangebied. Dit dien as 'n veilige omgewing waar egpare kan leer om te vertrou, aanklank te vind by mekaar, en ondersteuning te ontvang van hul huweliksmaat en ander egpare (Bowling, Hill & Jencius, 2005:88). Mace (1982) soos aangehaal in Cartledge (1999:14) meen dat **privaatheid** 'n struikelblok is vir huweliksverryking. Mense sien die huwelik as baie persoonlik en privaat, en dat hul nie veronderstel is om met enigiemand anders daaroor te praat nie. Dit is egter volgens hom juis wanneer egpare sien wat werklik in ander egpare se huwelike aangaan dat hul

persepsie van die huwelik verander. Mense is wedersyds afhanklik van mekaar en kan daarom voordeel daaruit trek om saam te werk in groepe om hul doelwitte te bereik (Garvin, Gutiérrez & Galinsky, 2004:2).

Groepwerk word deur sommige beskou as die **belangrikste of verkose wyse van intervensie** wanneer die belangrikste probleem te doen het met verhoudinge met ander (Toseland & Rivas, 2001:18). In 'n studie wat met 36 egpare gedoen is, is bevind dat die egpare wat huweliksverryking binne groepverband ontvang het, 'n toename in die fokus op hul verhouding ervaar het. Dit het gelei tot toenemende intellektuele mededeling, seksuele aktiwiteit en oorhoofse verhoudingstevredenheid (Worthington, Buston & Hammonds, 1989:560).

In hierdie afdeling word die betekenis van groepwerk bespreek. 'n Kykie word ook gebied op die verskillende velde wat 'n invloed op die ontwikkeling van groepwerk gehad het. Daarna volg 'n kort bespreking van sommige elemente van die groepproses, asook 'n belangrike element van groepwerk, naamlik speelsheid. Laastens volg 'n bespreking oor die voordele en nadele van groepwerk.

3.4.1 Die betekenis van groepwerk

Groepwerk verwys na verskillende soorte groepe wat sommige mense doelbewus tot stand laat kom en die soorte aktiwiteite wat mense uitvoer ten einde 'n wye verskeidenheid van doelwitte te bereik. Dit verwys ook na wanneer mense bymekaar kom ten einde spesifieke probleme op te los of om spesifieke vaardighede aan te leer. Dit sluit in van groepterapie en maatskaplike werk-groepe tot self-help-groepe en groepe om gemeenskapsaksie te bewerkstellig (Benjamin, Bessant & Watts, 1997:14).

Die **doel van die groep** is een van die faktore wat bepaal watter tipe groep sal vorm. In die geval van huweliksverrykingsprogramme, kan die groep wat vorm gesien word as 'n **opvoedkundige groep**. 'n Opvoedkundige groep het ten doel om die lede, in dié geval plaaswerkeregpare, in staat te stel om nuwe kennis en vaardighede op te doen wat hul psigososiale funksionering sal beïnvloed. Hierdie tipe groep word gekenmerk deur die spesifieke fokus wat dit het en die areas van inhoud wat dit aanspreek. Dit is normaalweg beperk deur tyd en is gestruktureerd oor die leer van nuwe inligting, gedrag en verhoudingsvaardighede (Wayne & Cohen, 2001:36,37).

‘n Ander doel van huweliksverrykingsgroepe kan wees om te **groei**. Dit bied ‘n geleentheid vir egpare om bewus te word van hul gevoelens, gedagtes en gedrag ten opsigte van hulself en hul maat. Die groep poog om sosio-emosionele gesondheid te bevorder, deur konsepte soos self-verbetering en die potensiaal van mense om ‘n vol lewe te lei met gelukkige verhoudings, te beklemtoon (Toseland & Rivas, 2001:26). Hierdie **groei-groep**, waar opvoeding steeds plaasvind, is in kontras met ‘n tradisionele aanbiedingsbenadering waar die lede of egpare passief luister en waar die beheer van die inhoud van die kursus slegs in die hande van die fasiliteerders is (Cartledge, 1999:16).

Bogenoemde bespreking het verduidelik wat groepwerk is. Vervolgens word bespreek watter velde bydraes gelewer het tot die ontwikkeling van groepwerk.

3.4.2 Bydraes tot groepwerk

Maatskaplike werk het ‘n **belangrike bydrae** gelewer tot die totstandkoming van groepwerk. Maatskaplike groepwerk het sy oorsprong reeds aan die einde van die 20ste eeu gehad in organisasies soos die vestigingshuise (*settlement houses*), die YMCA, Joodse sentra en jeugdiens-agentskappe van daardie tyd. Groepwerk in daardie tyd was daarop toegespits om sosiale deelname, demokratiese prosesse en persoonlike groei en leer te bevorder (Becker, 2005:9). Dit is belangrik om ook van die kennis wat ander velde opgedoen het oor hoe mense in groepe reageer en kommunikeer gebruik te maak. Dit sluit in dissiplines soos sielkunde en sosiologie en veral die oorvleueling van dié twee, naamlik sosiale sielkunde. Ander velde wat reeds bydraes gelewer het tot die kennis oor groepwerk is die ekonomie, politieke wetenskappe en antropologie (Garvin, Gutiérrez & Galinsky, 2004:3).

Hierdie groot aantal teorieë afkomstig uit verskillende velde word gemeng en gebruik om ‘n **eklektiese benadering** te vorm. Vanuit hierdie benadering ontstaan daar sekere uitgangspunte. Dit behels onder andere dat die groep gesien word as ‘n behouer van individue. Daar word met ander woorde gefokus op die individue in die groep. Die sosiale leerteorie sal hier van toepassing wees. Die groep, in hierdie geval die huweliksverrykingsgroep, word beskou as ‘n familie waar insigte oor probleme ontwikkel word en interpersoonlike vaardighede versterk word (Becker, 2005:13,14). In kontras hiermee, kan die groep ook gesien word as ‘n sisteem. Die

groep word beskou as 'n entiteit, as 'n sisteem met wisselwerkende elemente (Becker, 2005:14).

Dit is dus duidelik dat verskeie velde die belangrikheid en bruikbaarheid van groepwerk besef het en daarvan gebruik maak. Die volgende afdeling bespreek die verskillende elemente wat deel uitmaak van die groepproses.

3.4.3 Die elemente van die groepproses

Die groepproses verwys na patrone, aksies en eienskappe van groepgedrag. Dit sluit in interaksie en kommunikasie binne die groep, groepstruktuur, -kohesie, -norme, -reëls en -doelwitte, asook die klimaat en groepkultuur. Hierdie elemente hou onderling verband met mekaar (Becker & Duncan, 2005:38).

3.4.3.1 Groepinteraksie en –kommunikasie

Interaksie is 'n baie belangrike element van die groepproses. Dit verwys na die groepgedrag in geheel. Patrone van interaksie word onder andere beïnvloed deur emosionele bande en subgroepe wat gevorm word, magskwessies, nie-verbale gedrag, groepgrootte en komposisie (Becker & Duncan, 2005:38; Toseland & Rivas, 2001:74). Interaksie is die belangrikste aspek in die leerproses wat die basis vorm van die groepaktiwiteit (Cartledge, 1999:56).

Interaksie word hoofsaaklik bewerkstellig deur **kommunikasie**. Kommunikasie is die proses waardeur mense betekenis oordra aan mekaar deur gebruik te maak van verbale en nie-verbale tekens of seine (Becker & Duncan, 2005:39). Dit het 'n invloed op die gedrag en houdings van egpare binne die groep. Dit is belangrik dat die maatskaplike werker deurentyd moet luister vir die betekenis in boodskappe. Die taal wat gebruik word kan ook as 'n struikelblok dien wat inmeng met die doeltreffendheid van die groep (Toseland, Jones & Gellis, 2004:14). Die maatskaplike werker wat die huweliksverrykingsgroep lei, moet kennis dra van die dialek van Afrikaans wat plaaswerkers praat. Sekere woorde of uitdrukkings wat die fasiliteerder gebruik kan maklik te hoogdrawend wees vir die plaaswerkers.

3.4.3.2 Groepkohesie en -norme

Groepkohesie verwys na die som van al die kragte wat op egpare uitgeoefen word om in die groep te bly. Die ontwikkeling van kohesie word onder andere beïnvloed

deur die bevrediging van egpare se behoefte aan erkenning en sekuriteit binne die groep; die voordeel wat egpare daaraan heg om aan die groepgesprek deel te neem; die verwagtinge van die egpaar oor die voordeel wat getrek gaan word uit die groepwerk; en die positiewe evaluering van die groepervaring vergeleke met vorige groepervarings (Toseland, Jones & Gellis, 2004:17). Prinsloo (2005:208) stel ook sekere kriteria voor vir die samestelling van groepe, wat kan bydra tot groepkohesie. Dit sluit in dat groepslede dieselfde opvoeding en sosio-ekonomiese status moet geniet. Daar is baie voordele daaraan verbonde as groepkohesie plaasvind. Egpare is bereid om meer aktief deel te neem aan die groepervaring en daar is 'n toename aan bywoning van die program tot aan die einde (Toseland & Rivas, 2001:80).

Groepnorme verwys na gedeelde verwagtinge en oortuigings van groeplede oor geskikte maniere om in sosiale situasies soos groepe te reageer. Norme, wat die gevolg is van gewaardeerde, verkose en aanvaarde gedrag in groep, is belangrik aangesien dit voorspelbaarheid en sekuriteit laat toeneem (Becker & Duncan, 2005:39; Toseland & Rivas, 2001:82).

3.4.3.3 Groepe en kultuur

Kulture en groepe is ineengestrengeel. Elke kultuur het sy eie norme, waardes, etiek, gedragskodes en geskiedenis. Daar is 'n groot verskeidenheid van **kulture in Suid-Afrika**, en daar word van die maatskaplike werker verwag om eerbiedig en sensitief teenoor alle kulture te wees, en deurentyd te poog om harmonie en 'n verstandhouding tussen verskillende rasse en kulture te bewerkstellig binne die groep (Becker, 2005:22,23). Hoewel die meeste plaaswerkers in die Wes-Kaap Kleurlinge is en die groep nie so divers sal wees nie, sal die maatskaplike werker se kultuur en agtergrond heel waarskynlik verskil van die plaaswerkeregpare.

Daar word ook 'n **kultuur binne die groep** geskep. Groeplede is dus draers van kulture, sowel as skeppers van kultuur binne 'n groep (Becker, 2005:23). Groepkultuur vorm gouer in groepe met homogene lede. Wanneer lede dieselfde ervaringe deel en dieselfde waardes het, sal elkeen se eie perspektief makliker saam met die groepkultuur smelt. Die groepkultuur het 'n belangrike invloed op die vermoë om aan groeplede se behoeftes te voldoen (Toseland & Rivas, 2001:87).

3.4.4 Speelsheid

Speelsheid is baie belangrik vir suksesvolle groepwerk. Dit kan behels dat groeplede pret het, of dat hulle deelneem aan 'n rollespel (Bunston, Pavlidis & Leyden, 2003:46; Doel, 2006:31). Speel is een van die eienskappe wat die groepervaring anders maak. Speel kan vermaaklik wees, maar dit kan ook 'n benadering wees om met moeilike kwessies te werk (Doel, 2006:91). Bunston, Pavlidis en Leyden (2003:46) meen dat volwassenes dikwels 'n begeerte het om deel te neem aan 'toelaatbare spel'. Dit kan versteek wees in onder andere buitemuurse aktiwiteite, musiekterapie, kuns of drama.

Speel bied die geleentheid om verhoudings uit te leef. Die nut van speel berus binne die eksplorerende, kreatiewe en helende hoedanighede. Dit is 'n veilige plek vir persone om te eksperimenteer en 'n prettige manier om met hulself en ander te bind (Bunston, Pavlidis & Leyden, 2003:47).

Bogenoemde prosesse bepaal in watter mate die groepwerk suksesvol sal wees. Wanneer dit in plek is, sal die leerervaring verhoog word. Die volgende afdeling weeg die voordele van groepwerk teenoor die nadele daarvan op.

3.4.5 Voor- en nadele van groepwerk

Die **voordele** van die benutting van groepwerk is veelvuldig. Dit help egpare onder andere om **normaal** te voel. Baie egpare voel dikwels dat hulle die enigste mense is wat sekere soorte probleme in die huwelik ervaar. Hul voel dus dat hulle die enigste egpaar is wat die probleem moet oplos. Dit lei tot inhibisies wat 'n struikelblok is om aan probleme te werk en oplossings te vind (Benjamin, Bessant & Watts, 1997:5; Doel, 2006:67; Toseland & Rivas, 2001:18; Wayne & Cohen, 2001:6). 'n Ander voordeel is dat egpare kan waarneem hoe die fasiliteerder van die huweliksverrykingsprogram reageer op vrae of antwoorde van ander egpare. Indien die fasiliteerder dit suksesvol hanteer het, sal dit hul **moed gee om self betrokke te raak by die gesprek** (Wayne & Cohen, 2001:7). Egpare sal dikwels gedrag wat hulle in groepverband waargeneem het, namaak. Deurdadig egpare bydra tot die gesprek, kan dit lei tot persoonlike groei van die egpaar (Wayne & Cohen, 2001:9). Die groep verskaf 'n konteks waarbinne egpare kan kommunikeer met ander, en wedersydse hulp en ondersteuning kan ontvang (Becker, 2005:11; Toseland & Rivas, 2001:18).

Dit is ook 'n feit dat wanneer mense in groepe werk daar 'n **groter moontlikheid is dat hulle 'n probleem sal oplos**. Verskeie egpare kan dus gesels oor een soort probleem wat in verskeie van hulle se huwelik voorkom. Die bydra van verskeie egpare se gedagtes en sieninge daarvoor kan hul help om dit te hanteer (Becker, 2005:17; Wayne & Cohen, 2001:10). Na aanleiding van navorsing wat deur Prinsloo (2005:203) onderneem is, is gevind dat egpare dit waardevol vind om ander egpare se perspektief aan te hoor. Wanneer egpare in groepe werk, voel hulle dikwels dat hul vermoëns verbeter en dat hulle meer in beheer van hul lewens is (Wayne & Cohen, 2001:13). Deur middel van **wedersydse hulp** kan die groep 'n bron word wat genesing teweegbring en wat die kanse vir die verlangde verandering vermeerder. Die groep se ongesiene kollektiewe krag kan op konstruktiewe maniere gebruik word en fasiliteer die moontlikheid van groei (Becker, 2005:11).

Nog 'n voordeel is dat egpare verskeie **sosiale vaardighede kan ontwikkel**. Al is dit nie die hoofdoel van huweliksverryking in groepverband nie, kan huweliksmaats leer watter impak hul gedrag op ander mense het (Becker, 2005:17,18; Wayne & Cohen, 2001:11). Egpare ondervind ook verskeie geleenthede om deel te neem aan rollespel, en inoefening van nuwe gedrag in 'n veilige omgewing (Toseland & Rivas, 2001:18).

Daar is wel ook **nadele** daaraan verbonde vir egpare om in groepverband te werk. Wanneer egpare van self-ontsluiting gebruik maak, is daar 'n moontlikheid dat van die ander egpare die **konfidensialiteit** binne die groep kan **verbreek** of **negatief kan reageer** op die onthulling. Egpare wat 'n groot behoefte aan privaatheid of konfidensialiteit het, sal juis om hierdie rede nie aan die groepsgesprek kan deelneem as hul nie deurentyd versekering en ondersteuning van die groep ontvang nie (Toseland & Rivas, 2001:19). Wanneer egpare mekaar ken of van mekaar weet buite die groep, is daar die gevaar van **gelykvormigheid binne die groep**. Egpare sal dus nie sommer gevoelens, gedagtes of gedrag wil openbaar wat nie ooreenstem met die dominante gevoelens en gedrag nie (Doel, 2006:62). Indien die fasiliteerders nie goeie leiers is nie, is daar is ook die gevaar dat die groep **meer fokus op die assertiewe egpare of egpare wat maklik praat**. Hulle sal dan meer aandag en hulp ontvang as minder spraaksame egpare (Toseland & Rivas, 2001:19).

Dit is dus duidelik dat daar voordele en nadele aan groepwerk verbonde is, maar dat die nadele verminder kan word as die groep deur 'n fasiliteerder met sterk leiereienskappe aangebied word.

Ter opsomming is daar in dié afdeling bespreek wat groepwerk beteken, die verskeie velde wat 'n bydrae gelewer het tot die ontwikkeling van groepwerk, en sommige van die belangrike prosesse wat betrokke is by die suksesvolle aanbieding of fasilitering van groepe. Verskeie van die voor- en nadele van groepwerk is ook genoem. Oor die algemeen wil dit voorkom of groepwerk 'n effektiewe manier is om huweliksverryking aan te bied. Meer plaaswerkers sal ook bemagtig word om hul huwelike te verbeter as wanneer dit net aan een egpaar op 'n slag aangebied word.

Die volgende afdeling bespreek verskeie huweliksverrykingsprogramme wat reeds in Suid-Afrika aangebied word. Tydens die bespreking sal dit duidelik gemaak word op watter teorieë dit gegrond is en watter van hierdie programme groepwerk as aanbiedingsmetode vereis.

3.5 BESTAANDE HUWELIKSVERRYKINGSPROGRAMME

Daar is 'n groot aantal huweliksverrykingsprogramme wat tans gebruik word om egpare te help met hul huwelik. In hierdie afdeling sal van die meer gewilde en bekende huweliksverrykingsprogramme kortliks bespreek word. Dit sluit in die 'ENRICH'-program, Imago-terapie, PREP, 'Marriage Encounter', TIME, en 'Relationship Enhancement'. Hierdie programme word bespreek sodat besluit kan word of die programme of aspekte daarvan geskik is om vir plaaswerkers aan te bied.

3.5.1 'Enriching and Nurturing Relationship Issues, Communication and Happiness' -program (ENRICH)

ENRICH is 'n gestandaardiseerde vraelys. Dit behels 'n rekenaar-analise van 'n egpaar se verhouding, gebaseer op hul antwoorde op 'n gedetailleerde vraelys. **ENRICH** staan vir 'Enriching and Nurturing Relationship Issues, Communication and Happiness'. Dit is ontwikkel deur dr. David H. Olsen, David G. Fournier, en Joan M. Druckman van die Universiteit van Minneapolis in Amerika in 1982. Die program is hersien in 1987 en weer in 1996. Dit word in Suid-Afrika gebruik sedert 1986 en word gadministreer vanaf die 'Family Life Centre' in Johannesburg (Cartledge,

1999:33,34). Die 'ENRICH'-program kan ook in 'n werkswinkelvorm vir 'n groep egpare aangebied word. Dit word die 'Groeï saam'-werkswinkel genoem.

3.5.1.1 Die doelwitte van 'ENRICH'

ENRICH het ten doel om 'n ondersoek in te stel na die egpaar se sterkpunte in hul verhouding, asook om areas waar groei moontlik is te identifiseer. Die areas sluit in **huweliksverwagtinge, persoonlikheidsaangeleenthede, konflikoplossing, finansiële bestuur, ontspanningsaktiwiteite, seksuele verwagtinge, kinders en ouerskap, familie en vriende, rolverhoudinge, spirituele oortuiginge, paartjienabyheid, familie-nabyheid, paartjie-buigbaarheid en familie-buigbaarheid.** Dit poog om hulle kommunikasievaardighede te versterk, insluitende selfgeldendheid en aktiewe luistervaardighede (Family Life Centre, 1996:1).

ENRICH gee riglyne vir **konflikoplossing** deur gebruik te maak van die 'Tien Stap-Prosedure'. Volgens Prather en Prather (1996:208) is daar 'n groot aantal egpare wat nog nie een keer enige aangeleentheid suksesvol opgelos het nie. ENRICH doen ook ondersoek na die egpaar se verhouding en familie-van-oorsprong aangeleenthede met die 'Paartjie en Gesinskaart'. Dit help die twee om 'n **begroting en finansiële plan** te ontwikkel, asook persoonlike, paartjie- en gesinsdoelwitte (Olsen, 1996:3). Die program is gebaseer op die **sisteemteorie**.

3.5.1.2 Die inhoud van die 'ENRICH'-program

Die egpaar word eerstens versoek om 'n vraelys in te vul. Die een kant van die antwoordblad bestaan uit 30 agtergrondvrae, wat 'n aanvanklike oorsig van die twee se ooreenkomste en verskille sal verskaf. Die volgende 165 vrae het vyf moontlike antwoorde, wat onderskei tussen: verskil sterk (1), verskil (2), besluiteloos (3), stem saam (4), en stem sterk saam (5). Slegs een antwoord kan gegee word. Terwyl die vraelys voltooi word, mag die twee nie met mekaar kommunikeer nie (Family Life Centre, 1996:4,5). Nadat die vraelyste per rekenaar verwerk is, word dit met die egpare tydens verskeie sessies bespreek.

Die ENRICH-vraelys assesseeer 11 skale wat, volgens 'n intensiewe oorsig van die literatuur, gesien word as die belangrikste areas van die verhoudingskwaliteit. 'n Tipologie is ontwikkel op grond van egpare se tellings op hierdie skale. Die **vyf tipes** egpare is getiteld Inspirerende (Vitalized), Harmonieuse, Tradisionele,

Teenstrydige (Conflicted) en Verswakke (Devitalized) egpare (Fowers, Montel & Olson, 1996:105; Family Life Centre, 1996:16).

- **Inspirerende egpare** het 'n hoë graad van oorhoofse verhoudingsbevrediging. Dit is ook maklik vir hulle om oor hul gevoelens te praat en konflik op te los. Hierdie tipe paartjie heg 'n hoë waarde aan hul geloof en 'n gelyke rolpatroon is vir hulle baie belangrik.
- **Harmonieuse egpare** het 'n matige vlak van oorhoofse verhoudingskwaliteit. Hul is gewoonlik redelik tevrede met mekaar se persoonlikhede en gewoontes. Hierdie tipe egpare is egter soms onrealisties omtrent hul siening van die huwelik. Geloof is nie baie belangrik vir hul verhouding nie (Fowers, Montel & Olson, 1996:105).
- **Tradisionele egpare** dui matige ontevredenheid met die interaksionele areas in hul verhouding aan. Hulle sterkpunte behels gewoonlik besluitneming en toekomsbeplanning. Hierdie tipe paartjie is die minste waarskynlik om voor die huwelik saam te bly.
- **Teenstrydige egpare** is baie ontevrede met hul maat se persoonlikheid en gewoontes. Hulle sukkel om te kommunikeer en om probleme te bespreek (Fowers, Montel & Olson, 1996:105,106). Hierdie tipe egpaar sowel as die **verswakke egpaar** toon 'n hoë risiko vir egskeiding en hulle neig om ongelukkig getroud te wees (Family Life Centre, 1996:16).

Nadat die egpaar se situasie met hulle bespreek is, ontvang hulle 'n *Bou 'n sterk huwelik*-werkboek. Die verslag word nie aan die kliënte gegee nie. Dit word slegs met hulle bespreek. Die werkboek help met die hantering van ses areas, wat insluit die uitbou van sterkpunte en die bevordering van groei, kommunikasie, konflikoplossing, gesin-van-oorsprong besprekings, finansiële beplanning en die opstel van 'n begroting, asook die opstel van doelwitte vir die verhouding. 'n Aktiwiteit oor elke area is in die werkboek beskikbaar (Bowling, Hill & Jencius, 2005:89).

1. Die eerste aktiwiteit help die egpaar om drie **sterkpunte** en drie **areas van verbetering** binne hul verhouding te identifiseer.
2. Die tweede aktiwiteit behels 'n **wenslys** waar die egpaar drie dinge kan

identifiseer wat hulle van hul huweliksmaat sou wou hê. Hierdie lys fasiliteer effektiewe luistervaardighede.

3. 'n Derde aktiwiteit behels 'n tien-stap-plan vir **konflikoplossing**.
4. Tydens die vierde aktiwiteit word die **impak** wat elkeen se **gesin-van-oorsprong** op die verhouding het bespreek.
5. 'n Vyfde aktiwiteit behels die opstel van 'n **begroting**, wat insluit die formulering van kort- en langtermyn **finansiële doelwitte**.
6. Laastens moet elke huweliksmaat 'n individuele lys opstel **van persoonlike, verhoudings- en gesinsdoelwitte** (Bowling, Hill & Jencius, 2005:89).

Hierdie program stel die egpaar in staat om meer van hulself, hul huweliksmaat en hul verhouding te leer. Dit is ook 'n handige hulpmiddel om leiding en berading aan die egpaar te verskaf (Cartledge, 1999:34). 'n Studie is gedoen in Amerika met 415 Afrikaan-Amerikaanse egpare. Bevindinge oor huwelikstevredenheid, en -stabiliteit, asook egskedingsoorwegings is gemaak. Daar is gevind dat resultate ooreenstem met 'n studie van 7000 Europees-Amerikaanse egpare. Die implikasie hiervan is dat die program effektief met verskillende kulture gebruik kan word (Allen & Olson, 2001:311). Cartledge (1999:34,35) meen dat hoewel die identifisering van verhoudingsterkpunte en areas waaraan gewerk kan word positief is, die program nie voldoende is vir die voortdurende proses van huweliksverryking nie.

Uit bogenoemde inligting is dit duidelik dat albei huweliksmaats geletterd moet wees om die 'ENRICH'-program te kan gebruik. Sommige van die vrae en van die woorde wat gebruik word, kan ook onduidelik wees vir sekere bevolkingsgroepe in Suid-Afrika. Die program is beskikbaar in Afrikaans en Engels. In hoofstuk 2 is genoem dat baie plaaswerkers ongeletterd is (CRLS, 2003:10; Moseley, 2006:5). Hierdie program is dus in geheel onvoldoende vir plaaswerkers. Die elemente waarop gefokus word, byvoorbeeld huweliksverwagtinge, konflikoplossing en finansiële bestuur is egter wel belangrik om ingesluit te word in 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers. 'n Ander program wat ook gewild is in Suid-Afrika, is Imago-terapie.

3.5.2 Imago-terapie

Imago-terapie kombineer opvoeding en terapie om egpare te help om hul verhouding te verbeter. Dit word in drie verskillende vorms aangebied, naamlik

egpaarberading saam met 'n terapeut, 'n 7-uur 'Getting the love you want'-video, of die huweliksverrykingsnaweek met 'n 20-uur-lange 'Getting the love you want'-werkswinkel (Jakubowski et al., 2004:532). Dié terapie behels 'n vermenging van gedragwetenskappe (insluitende die **sosiale leerteorie**), Gestalt-sielkunde, **sisteemteorie** en kognitiewe terapie (Hendrix, 2005:xxvii).

3.5.2.1 Teorie onderliggend aan Imago-terapie

Imago, wat **beeld** beteken, verwys na die saamgestelde prent van mense wat 'n persoon die meeste beïnvloed het op 'n vroeë ouderdom (Hendrix, 2005:37). Imago-terapie berus daarop dat mense huweliksmaats soek wat hoofsaaklik die positiewe en negatiewe karaktereienskappe het van die mense wat hul grootgemaak het, veral die negatiewe eienskappe. Dit is 'n **onbewuste poging** om die wonde (of psigologiese en emosionele skade) wat tydens hul kinderjare opgedoen is, gesond te maak (Hendrix, 2005:14). Die fisieke nabyheid en die afwisselende afhanklikheid van mekaar wat binne die huwelik ervaar word, dra by tot die aktivering van die onbewuste assosiasies binne elke huweliksmaat (Livingston, 1999:48). Daar word onbewustelik van die huweliksmaat verwag om aan onvervulde behoeftes uit die kinderjare te voldoen. Wanneer die huweliksmaat nie slaag om dit te doen nie, veroorsaak dit uiteindelik ongelukkigheid in die huwelik (Hendrix, 2005:17). Met die keuse van 'n huweliksmaat het die persoon se brein probeer om die omstandighede tydens die kinderjare te herskep, ten einde die omstandighede reg te stel. Dit is 'n poging om ou frustasies op te los (Hendrix, 2005:35). Indien 'n vrou byvoorbeeld 'n pa gehad het wat baie krities teenoor haar was, sal sy onbewustelik 'n huweliksmaat soek wat ook baie krities is. Tydens die huwelik sal sy dan poog om die huweliksmaat te verander sodat hy haar aanvaar soos sy is en minder krities is op haar.

Die huweliksmaat besit ook dikwels **negatiewe eienskappe** van die persoon wat deel is van hom/haar, maar wat nie aanvaar was deur sy/haar ouers nie en gevolglik onderdruk is. Dit staan bekend as hul 'verlore self' (Hendrix, 2005:32). Mense het egter steeds daardie eienskappe nodig om heel te word (Luquet, 1996:13). Na die troue, nadat die ergste verliefdheid afgeneem het, neem die verwagtinge van die huweliksmaat toe. Hoewel sommige van hulle bewustelik kan wees, is die meeste onbewustelik. Huweliksmaats verwag dat daar aan hul onvervulde behoeftes

voldoen word, dat die maats hul verlore self sal komplementeer en hul altyd sal versorg en altyd daar sal wees (Hendrix, 2005:64). Gewoonlik trou twee onverenigbare persone met mekaar, wat ontwikkelingsgewys op dieselfde plek seergemaak is en teenoorgestelde eienskappe van hulself mis. Meeste egpare weet nie hiervan nie, en in plaas daarvan om saam te werk om heel te word, maak hul mekaar verder seer, ten einde hulself te verdedig (Luquet, 1996:13).

Wanneer die egpaar nie aan mekaar se behoeftes voldoen nie, gebruik hul **negatiewe gedrag** soos kritiek en geïrriteerdheid om te probeer om hul huweliksmaats te dwing om meer liefdevol te word. Daar word onbewustelik geglo dat hierdie gedrag sal teweegbring dat hul huweliksmaats weer hul aanvanklike liefdevolle gedrag sal tentoonstel (Hendrix, 2005:76). Daar ontstaan dus 'n **magstryd** tussen die huweliksmaats ten einde elkeen te dwing om aan die ander se behoeftes te voldoen (Hendrix, 2005:78). Tydens 'n magstryd soek huweliksmaats na maniere om hul eie posisie te verdedig, en hulle voel dikwels gefrustreerd en asof daar 'n afstand tussen hulle is (Luquet, 1996:25).

3.5.2.2 Oefeninge tydens Imago-terapie

Die **oefeninge** wat uitgevoer word tydens die proses poog om aan die doel van Imago-terapie te voldoen. Die *doel* van Imago-terapie is om 'n 'bewustelike huwelik' te skep. Dit beteken dat daar probeer word om 'n huwelik te skep wat geestelike en psigologiese groei tot gevolg het. Dit is 'n huwelik waar die huweliksmaats mekaar se onbewustelike behoeftes ken en probeer om daaraan te beantwoord, ten einde 'n gevoel van veiligheid en heelheid te skep (Hendrix, 2005:88). Dit word teweeggebring deur die uitvoer van verskeie oefeninge of tegnieke.

Die belangrikste oefening word '*Die egpaar se dialoog*' genoem (Luquet, 1996:15). Dit word beskou as die primêre intervensie (Jakubowski et al., 2004:532), en bestaan uit drie dele, naamlik **weerkaatsing** (mirroring), **bekragtiging** (validation), en **empatie**. Hierdie oefening het tot gevolg dat huweliksmaats luister na die werklike woorde wat gesê word. Huweliksmaats leer ook dat elkeen 'n ander betekenis aan 'n gebeurtenis koppel. Een situasie sal op verskillende, maar geldige maniere beleef word deur die huweliksmaats (Hendrix, 2005:143; Luquet, 1996:16). Die doel van dié tipe gesprek is om intimiteit tussen die huweliksmaats te verbeter, terwyl die eiesoortigheid van die twee persone bewerkstellig word. Dieper vlakke

van verbindings kan slegs plaasvind na aanleiding van **groter selfbewustheid** (McMahon, 1999:313).

'n Ander oefening wat die egpaar geleer word is om **gedrag te toon wat wys dat hulle omgee vir mekaar**. Die egpaar leer om elke dag drie tot vyf dinge vir mekaar te doen wat hulle gedoen het toe hul nog met mekaar uitgegaan het (Hendrix, 2005:119). Daar word ook van die egpaar verwag om 'n 'verrassingslys' op te stel. Dit behels dat die egpaar iets onverwags vir mekaar moet doen. Dit berus op die beginsel van onreëlmatige versterking (Hendrix, 2005:124). 'n Derde lys wat opgestel moet word is 'n 'pretlys'. Dit behels verskeie hoë energie, spontane pret-aktiwiteite, insluitende onder andere om saam te dans, saam op en af te spring, mekaar te kielie en met mekaar te stoei. Wanneer egpare saam pret het, identifiseer hul mekaar as 'n bron van plesier (Hendrix, 2005:125,126). Hierdie aktiwiteite word die **herromantiseringsoefeninge** genoem.

'n Ander baie belangrike, maar baie moeilike oefening is die '*strekoefening*'. Huweliksmaats strek tot die eienskappe wat hul nie bewustelik besit nie, met ander woorde hulle strek tot die 'verlore self' (Luquet, 1996:16). Huweliksmaats moet 'n herhaalde klagte noem. Hulle moet die behoefte noem wat die rede vir die klagte is, en dan 'n lys van konkrete doenbare gedrag gee wat sal help om aan die behoefte te voldoen. Dit bly egter steeds die ander huweliksmaat se keuse of hy/sy die gedrag wil uitvoer, anders sal dit tot gegriefdheid en mislukking lei. (Hendrix, 2005:166). 'n Man sal byvoorbeeld kla dat sy vrou te krities is. Die behoefte wat hy sal identifiseer is om aanvaar te word deur sy vrou. Moontlike gedrag wat hy kan identifiseer is om elke dag 'n kompliment van haar te ontvang.

Die egpaar word ook geleer om hul woede te hanteer deur middel van die '*In-toom-hou-proses*' (container process). Hierdie proses behels 'n sewe-stap-prosedure om 'n gevoel van veiligheid te skep, om te voel dat hulle gehoor word, om woede uit te druk en om deur die seer te werk (Luquet, 1996:20).

3.5.2.3 Die nut van Imago-terapie

Imago-terapie word beskou as huweliksverryking wat **nog nie empiries getoets** is nie, aangesien geen ondersoeke van ewekansige kontrolegroepe gebruik gemaak het nie. Van die studies wat wel onderneem is, het gevind dat daar 'n verbetering

plaasvind in egpare se aanpassing by mekaar, verbintenis, die volwassenheid van die verhouding en toename in die oefening van Imago-vaardighede (Jakubowski et al., 2004:533). Hierdie terapie of tipe huweliksverryking word **nie aanbeveel vir egpare waar daar probleme met alkohol of dwelms betrokke is nie**, aangesien dit moeilik is vir mense om tegelykertyd aan hul verhouding en aan hul alkohol- of dwelmprobleem te werk. Dit word eers aanbeveel na drie maande van soberheid (Luquet, 1996:160,161).

Aangesien baie plaaswerkers 'n alkoholprobleem het (London, 2000:200), is Imago-terapie nie geskik vir hulle nie. Hierdie program vereis ook geletterdheid, aangesien verskeie aktiwiteite geskrewe is. Imago-terapie is om hierdie redes nie geskik vir plaaswerkers nie. Die elemente wat gebruik word is egter belangrik om in te sluit in 'n program vir plaaswerkers. Van die oefeninge is ook baie praktiese om te gebruik, veral die herromantiseringsoefeninge. Vervolgens word PREP, 'n ander gewilde huweliksverrykingsprogram bespreek.

3.5.3 'Prevention and Relationship Enhancement Program' (PREP)

'n Derde huweliksverrykingsprogram is **PREP**. Dit staan vir '**P**revention and **R**elationship **E**nhancement **P**rogram'. Dit is 'n program wat gebaseer is op verskeie navorsingstudies (Bowling, Hill & Jencius, 2005:91). Die volle program wat twaalf uur duur, word gewoonlik in **groepformaat** aan egpare gebied. Die PREP-benadering is ontwikkel na aanleiding van studies wat getoon het dat die kwaliteit van kommunikasie voor die huwelik, positief verwant is aan die verhoudingstevredenheid gedurende die huwelik. PREP het hoofsaaklik vier doelwitte wat meestal bereik word deur gedragsveranderingsoefeninge (Hafen & Crane, 2003:8). Daar word dus veral van die **sosiale leerteorie** gebruik gemaak. Die doelwitte is om egpare beter kommunikasie- en konflikthanteringsvaardighede te leer; om egpare te help om verwagtinge duidelik te maak en te evalueer; om duidelik te maak wat 'n verbintenis behels en hoe keuses dit affekteer; en om die positiewe band tussen die egpaar te versterk (Jakubowski et al., 2004:529).

Die egpaar word die '**spreker-luisteraar**'-tegniek geleer, ten einde hul **kommunikasie** te verbeter. Dit help die egpaar om hul gevoelens effektief oor te dra, goed te luister na mekaar, en leer hulle hoe om te parafraseer. Ten einde die doelwit oor **verwagtinge** te bereik, word huweliksmaats 'n lys van vrae daaroor

gegee wat hulle op hul eie moet beantwoord. Dit word later met die ander huweliksmaats gedeel. Daarna word egpare aangemoedig om aan maniere te dink om hul huwelik te verbeter, in plaas daarvan om aan alternatiewe (soos egskedding) te dink. Sodoende word die egpaar se **verbintenis** tot die huwelik versterk. Om te help om die vierde doelwit te bereik word pretaktiwiteite, vriendskap en sensualiteit aangemoedig (Bowling, Hill & Jencius, 2005:91).

Daar is reeds ten minste sewe **empiriese studies** gedoen oor die doeltreffendheid van PREP. Daar is gevind dat dit toenemende positiewe kommunikasie tot gevolg gehad het, sowel as toenemende vertroue in die verhouding, 'n laer voorkoms van egskedding, groter verhoudingstevredenheid en minder intense probleme (Jakubowski et al., 2004:529). Een van die studies het byvoorbeeld gevind dat egpare minder geneig is om te skei as die kontrolegroep, selfs tot vyf jaar nadat hulle dié huweliksverrykingsprogram onderneem het (Bowling, Hill & Jencius, 2005:91). 'n Ander studie het gevind dat hoe meer veral mans die kommunikasievaardighede toepas, hoe kleiner is die risiko vir huweliksongelukkigheid in die toekoms. Egpare waarvan die mans lae voorhuwelikse tevredenheid ervaar het en hoë depressievlakke toon is veral geskik vir PREP (Schilling, Baucom, Burnett, Allen & Ragland, 2003:50). Die 'spreker-luisteraar'-tegniek word beskou as die waardevolste deel van PREP. Ander fokuspunte wat ook baie vir egpare help is die aandag wat geskenk word aan onderwerpe soos **verbintenis**, **belegging in die verhouding**, en die beskerming en bevordering van **vriendskap** tussen huweliksmaats (Stanley, 2003:228). Die sukses van PREP word in die algemeen toegeskryf aan die praktiese elemente van die program, onder andere die kommunikasievaardighede opleiding (Schilling et al., 2003:41; Stanley, 2003:228).

Dit verg weer eens dat die egpaar geletterd moet wees. Egpare moet bewus wees van hul verwagtinge in die huwelik en in voeling wees met hul gevoelens. Die fokuspunte van dié program, naamlik kommunikasie, huweliksverwagtinge, verbintenis en vriendskap, is elemente wat ook in 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers ingesluit kan word. 'n Vierdie huweliksverrykingsprogram word volgende bespreek.

3.5.4 'Marriage Encounter'

Nog 'n huweliksverrykingsprogram is '**Marriage Encounter**'. Dit is 'n psigo-

opvoedkundige program. Die program is ontwerp om egpare te help om hul **kommunikasievaardighede** te verbeter (Jakubowski et al., 2004:532). Hierdie huweliksverrykingsprogram word deur sommige beskou as een van die bekendste in die Westerste wêreld en veral een van die bekendste in die kerk. Dit het begin as 'n Rooms-Katolieke beweging in Barcelona, Spanje in 1962, en het in die laat 1960's na verskeie ander lande versprei (Cartledge, 1999:35). 'Marriage Encounter' is slegs bedoel vir egpare wat 'n redelik gelukkige huwelik het. Dit stem ooreen met **Rogers se 'ontmoetingsgroepe'** (Doherty, Lester & Leigh, 1986:50,51).

'Marriage Encounter' bestaan uit twaalf sessies wat oor 'n tydperk van 44 uur aangebied word (Cartledge, 1999:37). Dit behels die gee van gestruktureerde inligting aan egpare in **groepformaat** (Worthington, Buston & Hammonds, 1989:555). Die leiers van die program bestaan onder andere uit 'n egpaar wat 'n aanbieding gee oor hoe die huweliksmaats **hulself kan ontdek**, hoe om met mekaar te **praat**, wedersydse **vertroue**, hoe om mekaar te **aanvaar** en te help, en hoe huweliksmaats se **liefde** vir mekaar kan groei. Na elke aanbieding word egpare die geleentheid gegee om hul gedagtes en gevoelens daaroor te skryf, waarna dit met mekaar bespreek word (Jakubowski et al., 2004:523). Tydens hierdie huweliksverrykingsnaweek word die verskil tussen gevoelens, gedagtes en oordele duidelik gemaak vir die egpare (Cartledge, 1999:36). Daar is geen groepdeelname gedurende so 'n naweek nie. Egpare word wel genooi om na aanleiding van die program 'n **maandelikse opvolggroep** by te woon wat groepdeelname aanmoedig (Cartledge, 1999:37,39; Doherty, Lester & Leigh, 1986:51).

Bevindinge van studies oor 'Marriage Encounter' is **kontrasterend**. Sommige studies het bevind dat hierdie program tot 'n toename in algemene vertroue en huwelikstevredenheid gelei het (Jakubowski et al., 2004:523). Ander studies het weer getoon dat egpare wat aan die program deelgeneem het toenemende huweliksongelukigheid ervaar het. Redes hiervoor het ingesluit 'n toename in konflik, en frustrasie oor nuut geïdentifiseerde behoeftes (Doherty, Lester & Leigh, 1986:50; Jakubowski et al., 2004:523).

Die program is ook nie in geheel geskik vir plaaswerkers nie, aangesien dit grootliks berus op egpare se skryfvaardighede. Dit is egter belangrik om die elemente van wedersydse vertroue, aanvaarding en liefde in 'n huweliksverrykingsprogram vir

plaaswerkers in te sluit. 'n Ander huweliksverrykingsprogram wat reeds bestaan is ACME.

3.5.5 'Association of Couples for Marriage Enrichment' (ACME)

ACME is die akroniem vir 'Association of **C**ouples for **M**arriage **E**nrichment'. Dit is reeds in 1973 ontwikkel deur Mace en Mace. Die **doel** van dié program is om egpare te help om in hul verhouding te groei, om aktiwiteite te koördineer waar egpare mekaar kan help om verder te groei, om gemeenskapsdienste te inisieer wat suksesvolle huwelike sal bevorder en om die openbare beeld van die huwelik te bevorder. Egpare wat deelneem aan ACME kry, anders as in ander huweliksverrykingsprogramme, die hulp van 'n ondersteuningsgroep wat hulle help tydens veranderinge in hul lewe en verhouding (Bowling, Hill & Jencius, 2005:88). Dit is dus gebaseer op **Rogers se psigoterapie**. Die ACME-program poog om huweliksverhoudings deur 'n wye verskeidenheid van verrykingsaktiwiteite te verbeter deur van ervaringsleer gebruik te maak. Aktiwiteite sluit in rollespel en inoefening van vaardighede (Jakubowski et al., 2004:531). Daar word dus ook van die **sosiale leerteorie** gebruik gemaak.

ACME bestaan uit **vyf stappe**:

- Die eerste stap behels die **bou van sekuriteit** en **gemeenskapsbou**. Die egpare word op 'n prettige manier aan mekaar bekendgestel.
- Tydens die tweede stap **ontwikkel** egpare 'n **groter bewussyn oor hul verhouding**.
- Die derde stap behels dat egpare **kennis en vaardighede ontwikkel** om kommunikasie, konflikthantering en intimiteit in hul verhouding te verbeter.
- Dan word **planne beraam** om die verhouding te laat groei.
- Die laaste stap behels **feesvieringe** en die **sluiting** van die verrykingsproses.

Die egpare word deurentyd aangemoedig om gesprekke met mekaar en ander egpare te voer waartydens hulle hul verhouding bespreek. Elke egpaar ontvang 'n werkboek gedurende die naweek wat geskrewe oefeninge, evaluasies en instruksies van aktiwiteite bevat (Bowling, Hill & Jencius, 2005:88; Hickmon, Protinsky & Singh, 1997:585).

Daar is min **empiriese navorsing** tot dusver gedoen om die doeltreffendheid van ACME vas te stel. Die studies wat wel gedoen is, het bevind dat ACME lei tot toenemende konflikthanteringsvaardighede, groter kwaliteit van die verhouding, toenemende kommunikasie en intimiteit en 'n toenemende uitdrukking van verbintenis tot die huwelik (Jakubowski et al., 2004:531). In 'n studie waar ACME asook 'n avontuurgebaseerde huweliksverrykingprogram getoets is teenoor 'n kontrolegroep, is daar beduidend hoër vlakke van intimiteit binne die huwelik vir deelnemers aan ACME gevind, en matige hoër vlakke by deelnemers van die avontuurgebaseerde huweliksverrykingprogram teenoor die kontrolegroep (Hickmon, Protinsky & Singh, 1997:587).

Dit is noodsaaklik dat egpare wat die huweliksverrykingsprogram bywoon kan lees en skryf. Dit sal moeilik wees vir plaaswerkers om van die ondersteuningsgroepe gebruik te maak, aangesien hulle soms redelik geïsoleerd is op die plase soos genoem in hoofstuk 2 (Sunde & Kleinbooi, 1999:52). Daar is wel 'n moontlikheid van die stigting van ondersteuningsgroepe wanneer daar nie so 'n groot afstand tussen plase is nie. Die konsep van dié program is baie goed, aangesien plaaswerkers bemagtig kan word om mekaar self te ondersteun. Vervolgens word nog 'n bestaande program bespreek.

3.5.6 'Training in Marriage Enrichment' (TIME)

'n Sesde huweliksverrykingsprogram is **TIME**. Dit staan vir 'Training in Marriage Enrichment' en is deur Dinkmeyer en Carlson ontwikkel ten einde vaardighede aan egpare te leer wat hulle sal help om hul huwelikstevredenheid te vermeerder. TIME word aangebied oor 'n tien-week-periode. Gedurende die sessies word egpare die geleentheid gegee om die nuutgeleerde vaardighede te oefen. Egpare moet voorberei vir elke sessie deur 'n sekere hoofstuk van die '*Better Marriage*'-werkboek deur te lees (Bowling, Hill & Jencius, 2005:90). TIME maak hoofsaaklik gebruik van aanbiedings deur leiers, groepbesprekings, en oefeninge vir egpare (Hawley & Olson, 1995:132).

Elke sessie volg 'n **spesifieke patroon**:

1. Dit behels **aktiwiteite** wat egpare moet uitvoer wat groepdeelname vereis, ten einde **kommunikasie** te bevorder.
2. Dan word die **aktiwiteit van die week** bespreek, sodat vaardighede wat

tydens die vorige sessies geleer is **ge oefen** kan word.

3. Die egpare **bespreek** dan die gedeelte wat hulle veronderstel was om te lees. Geleentheid word gegee om idees, gedagtes en gevoelens oor te dra.
4. 'n Bandopname van die **volgende vaardigheid** wat geleer gaan word, word gespeel.
5. Die nuwe vaardigheid word dan **inge oefen** deur middel van 'n aktiviteit.
6. Egpare moet dan die **vorderingsblad** in hul werkboek invul.
7. Die sessie word **opgesom** en **aktiwiteite vir die volgende sessie** word toegewys (Bowling, Hill & Jencius, 2005:90).

In 'n **studie** wat met 38 egpare gedoen is oor TIME, is gevind dat dit 'n positiewe effek het op egpare se ervaring van veranderinge binne hul huwelik (Mattson, Christensen & England, 1990:88). 'n Ander studie waar TIME en twee ander huweliksverrykingsprogramme se doeltreffendheid getoets is, het bevind dat TIME meer doeltreffend was in die versterking van konflikhanterings- en kommunikasievaardighede, sowel as aanpasbaarheid, as die ander twee (Hawley & Olson, 1995:144).

Die huweliksverrykingsprogram vereis weer eens lees- en skryfvaardighede. Soos reeds genoem is baie plaaswerkers ongeletterd (CRLS, 2003:10; Moseley, 2006:5). Dit is ook nie in Afrikaans beskikbaar nie. Die program sal aangepas moet word om dit geskik te maak vir plaaswerkers. Die deeglike bespreking en inoefening van elke vaardigheid is 'n tegniek om ingedagte te hou wanneer 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers opgestel word.

3.5.7 'Relationship Enhancement'

'n Ander huweliksverrykingsprogram wat bespreek gaan word is '**Relationship Enhancement**'. Dit is in die middel-1970's ontwikkel deur Bernard Guerney, wat geïnspireer was deur die drie eienskappe van **Rogers se psigoterapie** (Snyder, 2002:318). Dit is 'n huweliksverrykingsprogram wat fokus op die ontwikkeling van vaardighede en maak dus gebruik van tegnieke van die **sosiale leerteorie**. Hierdie program kan gebruik word vir gelukkig getroude en ongelukkig getroude egpare. Dit fokus daarop om **empatiëse kommunikasie** en **probleemoplossingsvaardighede**

aan huweliksmaats te leer wat op 'n daaglikse basis gebruik kan word (Bowling, Hill & Jencius, 2005:89; Brock & Joanning, 1983:413).

'Relationship Enhancement' fokus daarop om egpare **self-ontsluitingsvaardighede** te leer wat veral konsentreer op gevoelens, gedrag en die verwydering van blaamstellings. Dit fokus ook op **luistervaardighede** ten opsigte van die verstaan en aanvaarding van die stellings deur die persoon wat self-ontsluit (Jakubowski et al., 2004:530). Egpare word nege soorte vaardighede aangeleer ten einde hulle te help om 'n gelukkige huweliksverhouding te ontwikkel. Dit sluit in ekspressiewe, empatiese, besprekings- en onderhandelings-, fasiliterende en probleem/konflikhanteringsvaardighede, sowel as die vermoë om die self te verander, om ander te help om te verander, oordrag en veralgemening, en instandhouding (Bowling, Hill & Jencius, 2005:89). Die vaardighede word geleer deur gebruik te maak van modellering en die versterkingsbeginsel (Brock & Joanning, 1983:413).

Studies wat reeds oor 'Relationship Enhancement' gedoen is het bevind dat egpare beduidend hoër vlakke van self-ontsluiting toon as egpare in die kontrolegroep. 'n Ander studie wat saam met twee ander huweliksverrykingsprogramme gedoen is, het bevind dat egpare wat hierdie program onderneem het verbeterde huwelikstevredenheid en kommunikasiepatrone getoon het as voor die bywoning van die program. Ander positiewe gevolge van die program sluit in verhoudingsaanpassing, die ontwikkeling van empatie, warmte, egtheid en vertroue (Bowling, Hill & Jencius, 2005:89; Brock & Joanning, 1983:419; Jakubowski et al., 2004:530).

Die program is slegs beskikbaar in Engels. Hoewel daar baie praktiese vaardighede geleer word, berus dit op redelike emosionele intelligensie. Vaardighede ten opsigte van probleem- en konflikhantering, asook besprekings en onderhandelings en empatie sal wel gebruik kan word in 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers. 'n Program wat baie prakties is, en spesifiek ontwikkel is vir plaaswerkers, is die Voluit vrou/Volwasse man en dié se opvolgkursus van die Kaapse Vroueforum.

3.5.8 Die Kaapse Vroueforum

Die laaste program wat bespreek word is dié van die **Kaapse Vroueforum**. Die Kaapse Vroueforum is 'n nie-winsgewende organisasie wat in 1991 gestig is ten

einde te fokus op die behoeftes van plaaswerkers in die sagtevrugtebedryf (Kaapse Vroueforum, 2007). Die Kaapse Vroueforum het na aanleiding van intensiewe navorsing wat saam met die Universiteit van Stellenbosch se Departement Sosiologie gedoen is, 'n program opgestel wat aanvanklik aan plaasvroue aangebied is. Hierdie ondersoek het die deelname van manlike en vroulike plaaswerkers behels (Kritzinger, Prozesky & Vorster, 1995a:inleiding). Dit kan dus beskou word as 'n realistiese verteenwoordiging van plaaswerkers se behoeftes. Op aandrang van manlike plaaswerkers is 'n soortgelyke program ook opgestel vir hulle (Lerm, 2007).

3.5.8.1 Die Volwasse Man / Voluit Vrou

Die Volwasse Man / Voluit Vrou-program is nie 'n huweliksverrykingsprogram as sulks nie. Dit is egter 'n ontwikkelingsprogram wat ten doel het om lewensvaardighede en vermoëns uit te bou (Teixeira, 1999:45). Die aanleer van hierdie lewensvaardighede sal wel 'n positiewe uitwerking op die huwelik hê. Dit het ook ten doel om die kursusgangers te help om hulself beter te leer ken (Kaapse Vroueforum, 1998:inleiding).

Die program bestaan uit **vyf modules**. Die modules hanteer kwessies soos:

- selfbeeld en persoonlike versorging, stres en depressie
- gesinsbeplanning
- gesinsversorging
- seksueel oordraagbare infeksies en verslawende middels; asook
- persoonlike finansies (Kaapse Vroueforum, 1998:inhoudsopgawe).

Na aanleiding van die aanbieding van Voluit vrou/Volwasse man het die plaaswerkers 'n behoefte geïdentifiseer dat hulle graag soortgelyke kursusse wil bywoon. Die opvolgkursus is toe ontwikkel wat meer spesifiek op die huwelik fokus.

3.5.8.2 Opvolgkursus

Die **opvolgkursus** van die Kaapse Vroueforum fokus op kwessies waarmee egpare te doen kry. Dit sluit sommige van die elemente in wat in ander huweliksverrykingsprogramme behandel word.

Die program bestaan uit **vier modules**. Die laaste gedeelte van die program

bestaan uit algemene wenke. Die modules sluit in die bespreking van:

1. ouerskap
- 2. huweliksverryking**
3. huisversorging
4. klerekasbeplanning

Die module oor ouerskap hanteer nie net kwessies soos ouerskapstyle nie, maar bespreek ook kwessies soos kommunikasie en konflikhantering. Die huweliksverrykingsmodule bespreek rolverwagtinge (Kaapse Vroueforum, 2001:28), wat noodsaaklik is vir liefde om te gedy (Kaapse Vroueforum, 2001:30), huweliksintimiteit (Kaapse Vroueforum, 2001:31) en praktiese wenke vir 'n suksesvolle huwelik (Kaapse Vroueforum, 2001:36). Die res van die program behels praktiese wenke vir plaaswerkers in hul daaglikse lewe.

Hoewel die Voluit vrou / Volwasse man en die opvolgkursus nie elemente of vaardighede benodig en die huwelik in diepte aanspreek nie, bied dit goeie riglyne van belangrike aspekte wat aangespreek kan word in 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers.

Vervolgens bied Tabel 3.1 'n opsomming van die bestaande huweliksverrykingsprogramme wat in hierdie hoofstuk bespreek is, insluitende ENRICH, Imago-terapie, PREP, 'Marriage Encounter', ACME, TIME en 'Relationship Enhancement'. Dit maak dit vir die leser geriefliker om 'n oorsig te kry van die doel van elke program, die teorie waarop dit gebaseer is en of dit meer geskik vir egpare op hul eie of binne groepverband is. Dit gee ook veral 'n aanduiding van die elemente waarop elke program fokus en oefeninge wat moontlik ook bruikbaar vir 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers kan wees. Dit blyk uit die opsomming dat hoewel die verskeie huweliksverrykingsprogramme oor verskillende doelwitte beskik, hulle soortgelyke elemente aanspreek. Baie van die oefeninge wat gelys word, is ook baie handig om ten minste in 'n sekere vorm gebruik te word in 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers.

TABEL 3.1 OPSOMMING VAN BESTAANDE HUWELIKSVERRYKINGSPROGRAMME

	DOEL	TEORIE	INDIVIDUEEL/GROEP	ELEMENTE	OEFENINGE
ENRICH	Om ondersoek in te stel na egpare se sterkpunte Om areas waar groei moontlik is te identifiseer.	Sisteemteorie	Albei – maar meestal individueel	Huweliksverwagtinge, persoonlike aangeleenthede, konfliktoplossing, finansiële bestuur, ontspannings-aktiwiteite, kinders en ouerskap, familie en vriendskap, rolverhoudinge, spirituele oortuigings, paartjie- en familie-nabyheid, paartjie- en familie-buigbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Aanvanklike vraelys • Identifisering van 3 sterkpunte en 3 groei-areas • Wenslys • Tien-stap-proses – konfliktoplossing • Paartjie + gesinskaart • Opstel van finansiële begroting • Opstel van doelwitte
IMAGO	Om egpare te help om 'n huwelik te skep wat spirituele en psigologiese groei tot gevolg het.	Sosiale leerteorie Sisteemteorie	Albei – maar veral groep	Weerkaatsing, bekragtiging, empatie (al 3 verbeter kommunikasie), groter selfbewustheid, huweliksverwagtinge, familie van oorsprong, konflikthantering	<ul style="list-style-type: none"> • Die egpaar se dialoog • Herromantiseringsoefeninge = <ul style="list-style-type: none"> ○ Identifiseer gedrag wat toon dat hulle omgee vir mekaar ○ Stel verrassingslys op ○ Stel pretlys op • Oefen in-toom-hou-proses
PREP	Om egpare beter kommunikasie- en konflikthanteringsvaardighede te leer Om egpare te help om verwagtinge duidelik te stel Om duidelik te maak wat 'n verbintenis behels Om die positiewe band tussen egpare te verbeter	Sosiale leerteorie Humanisme	Groep	Kommunikasie, konflikthantering, huweliksverwagtinge, verbintenis, belegging in die verhouding, vriendskap	<ul style="list-style-type: none"> • Spreker-luisteraar-tegniek • Stel lys van verwagtinge op • Dink aan maniere om huwelik te verbeter • Stel lys van pretaktiwiteite op

MARRIAGE ENCOUNTER	Om egpare te help om hul kommunikasievaardighede te verbeter	Rogers se psigoterapie	Groepsaanbieding - geen groepdeelname	Kommunikasie, self-ontdekking, wedersydse vertrou, aanvaarding, liefde	<ul style="list-style-type: none"> • Neerskryf van gedagtes en gevoelens na bespreking van onderskeie elemente • Bespreking oor gedagtes en gevoelens
ACME	<p>Om egpare te help om in hul verhouding te groei</p> <p>Om aktiwiteite te koördineer waar egpare mekaar kan help om verder te groei</p> <p>Om gemeenskapsdienste te inisier wat suksesvolle huwelike bevorder</p> <p>Om die openbare beeld van huwelike te bevorder</p>	<p>Sisteamteorie</p> <p>Humanisme</p> <p>Sosiale leerteorie</p> <p>Rogers se psigoterapie</p>	Groep	Kommunikasie, konflikhantering, intimiteit, bewussyn van die verhouding, verbintenis	<ul style="list-style-type: none"> • Rollespel • Inoefening van vaardighede • Bespreking oor verhouding met mekaar en met ander egpare
TIME	Om egpare vaardighede te leer wat hulle sal help om hul huweliks-tevredenheid te vermeerder	<p>Sosiale leerteorie</p> <p>Humanisme</p>	Groep	Kommunikasie, konflikhantering, aanpasbaarheid	<ul style="list-style-type: none"> • Rollespel • Inoefening van vaardighede • Bespreking oor vaardighede met mekaar en met ander egpare
RELATIONSHIP ENHANCEMENT	Om empatiese kommunikasie en probleemoplossingsvaardighede aan huweliksmaats te leer wat op 'n daaglikse basis gebruik kan word	<p>Rogers se psigoterapie</p> <p>Humanisme</p> <p>Sosiale leerteorie</p>	Groep	Kommunikasie, probleemoplossing, empatie, self-ontsluiting, ekspressiwiteit, bespreking en onderhandeling, buigbaarheid, hulpvaardigheid, oordrag en veralgemening, instandhouding	<ul style="list-style-type: none"> • Rollespel • Modelling

Buiten die bestaande huweliksverrykingsprogramme wat in Tabel 3.1 saamgevat is, het dié afdeling ook die Kaapse Vroueforum se twee kursusse kortliks bespreek. Nie een van die bestaande huweliksverrykingsprogramme is geskik om vir plaaswerkers te gebruik net soos dit nou is nie. Aspekte van die programme, byvoorbeeld die spesifieke elemente wat behandel word of die oefeninge wat gebruik word, moet in die oog gehou word vir 'n program vir plaaswerkers. Al die programme spreek ook uitdagings van die huwelik aan, wat net so belangrik vir plaaswerkers se huwelike is. (Hierdie uitdagings word in hoofstuk 4 bespreek.) Die bestaande huweliksverrykingsprogramme is dus nie heeltemal onbruikbaar nie.

3.6 SAMEVATTING

Hoewel daar in die moderne tyd 'n neiging van mans en vroue is om saam te bly eerder as om te trou, is daar steeds baie voordele. In hierdie hoofstuk is van die voordele kortliks bespreek. Vir huwelike om gelukkig te wees, vereis dit egter van die egpaar om deurentyd daaraan te werk.

Verskeie huweliksverrykingsprogramme is ontwikkel ten einde die egpaar te help om die geluk in hul huwelik te hernu. Hierdie huweliksverrykingsprogramme is ontwikkel met verskeie maatskaplikewerk- en sielkundige teorieë in gedagte, waarvan die belangrikste in hierdie hoofstuk bespreek is. Dit wil ook voorkom of egpare meer nut uit die huweliksverrykingsprogramme ontvang wanneer dit in groepverband aangebied word.

Na aanleiding van die bespreking van verskeie gewilde huweliksverrykingsprogramme wil dit voorkom of bestaande programme in geheel nie geskik is vir die behoeftes en vermoëns van plaaswerkers nie, maar aspekte daarvan, byvoorbeeld sommige oefeninge en elemente wat aangespreek word, is wel geskik.

Die volgende hoofstuk bespreek die uitdagings van die huwelik wat ook die elemente van huweliksverrykingsprogramme uitmaak.

HOOFSTUK 4

DIE UITDAGINGS BINNE DIE HUWELIK WAT IN HUWELIKS- VERRYKINGSPROGRAMME AANGESPREEK WORD

4.1 INLEIDING

Die vorige hoofstuk het 'n aanduiding gegee van die inhoud van sommige van die bestaande huweliksverrykingsprogramme. Hierdie hoofstuk spreek die vierdie doelwit van die tesis aan, naamlik om van die algemene uitdagings van 'n huwelik, byvoorbeeld goeie kommunikasie, konflikhantering, waarmee egpare te doen kry te bespreek.

Wanneer egpare se huwelik gelukkig is, is dit soos 'n droom wat waar geword het. Dit is die bereiking van uiterste volwassenheid. Wanneer dit onsuksesvol is, kan dit baie lyding veroorsaak vir die betrokkenes (Wallerstein, 2001:200). 'n Huwelik is nie maklik nie, aangesien egpare onderworpe is aan die opinies, planne en wense van mekaar. Dit is ook nie moontlik om swakhede op die lang duur weg te steek van mekaar nie (Mack & Blankenhorn, 2001:403).

'n Gelukkige huwelik is nie iets wat sommer gebeur na 'n egpaar se troue nie. Dit kom nie tot stand as gevolg van die wetlike en religieuse seremonie nie. Dit is die egpaar wat die huwelik maak - reg deur hul lewens (Wallerstein, 2001:196). Graham Greene het gesê: "*A happy marriage is a thing of slow growth.*" Wanneer egpare trou, kom hulle te staan voor heelwat uitdagings. Dit verg baie probeerslae voordat hierdie uitdagings bemeester word.

Ander uitdagings wat in hierdie hoofstuk bespreek word sluit onder andere in die voortduur en verdieping van liefde, die skep van 'n intieme verhouding, en die verklaring van 'n verbintenis tot mekaar en die huweliksverhouding. Die inhoud van huweliksverrykingsprogramme, soos bespreek in die vorige hoofstuk, behels gewoonlik hierdie uitdagings. Die eerste uitdaging wat bespreek word, is kommunikasie.

4.2 KOMMUNIKASIE

Kommunikasie behels die vrye uitruil van gedagtes, idees en opinies tussen twee of meer mense wat bereid is om oop, eerlik en kwesbaar te wees (Arthur, 2000:124).

Dit is die proses waardeur ons probeer om onself verstaanbaar te maak vir ander. Sonder kommunikasie kan ons dus nie mekaar leer verstaan en liefhê nie. Dit is egter net suksesvol as die ontvanger verstaan wat die sender bedoel. (Knouws, 2000:67). Dit is die sentrale manier van kontak tussen intieme maats (Rabin, 1996:100). Die mate van intimiteit tussen 'n egpaar hang in 'n groot mate af van hul vermoë om hul gedagtes, gevoelens, behoeftes en begeertes duidelik en effektief te kommunikeer. Goeie kommunikasie is dus die eerste stap in die proses om toenemende intimiteit in 'n verhouding te skep (Bagarozzi, 2001:24).

Dié afdeling bespreek verbale en nie-verbale kommunikasie, vlakke van kommunikasie, wat suksesvolle, goeie en swak kommunikasie is, asook hoe kommunikasie kan help om die huweliksmaat se ervaringswêreld te beleef.

4.2.1 Verbale en nie-verbale kommunikasie

Kommunikasie kan verbaal en nie-verbaal wees. **Verbale** kommunikasie is wat mense sê en die geluide wat hulle maak, byvoorbeeld 'n hartlike lag of 'n minagtende snork (Smith, 2002:87). Kommunikasiespesialiste het egter gevind dat slegs agt persent van kommunikasie verbaal is. Twee persent is intuïtief, 35 persent is emosioneel en 55 persent bestaan uit lyftaal (Arthur, 2000:124). Dit bestaan dus nie net uit wat gesê word nie, maar ook uit elke uitdrukking, gebaar en aksie (Smith, 2002:83). Liggaamsboodskappe kan op verskillende maniere 'n duidelike aanduiding van persone se emosies en houdings gee. Knouws (2000:72) meen dat gesigsuitdrukking die belangrikste kanaal vir liggaamsboodskappe is. Wanneer 'n persoon aandagtig na 'n ander luister dui dit aan dat die persoon belang stel. Gebare help weer om duidelik te maak wat iemand probeer sê, terwyl liggaamstaal die persoon se innerlike ingesteldheid verklap. Selfs die afstand wat mense fisies tussen mekaar handhaaf stuur 'n boodskap uit (Knouws, 2000: 73). Daar is 'n sterk verband tussen huwelikstevredenheid en die akkurate ontleding van **nie-verbale** gedrag. Daar is gevind dat vroue baie akkurate ontleders van veral positiewe nie-verbale gedrag is. Huweliksmaats wat nie goeie ontleders is nie, ondervind dikwels minder huwelikstevredenheid (Noller & Feeney, 1998:15).

Die **impak van verbale kommunikasie** moet egter nie onderskat word nie. Die manier waarop 'n huweliksmaat kommunikeer, word beïnvloed deur wie daardie persoon is; die manier waarop sy/haar eggenoot hom/haar hoor of verstaan, word

weer beïnvloed deur wie hy of sy is. Met ander woorde die eggenoot verstaan vanuit sy/haar eie kennis en wysheid, ervarings in die verlede, selfbeeld en humorsin; en nie noodwendig soos dit bedoel is nie (Arthur, 2000:136). Knouws (2001:71) noem dan kommunikasie nooit 'n doel op sigself kan wees nie. Dit is volgens hom eerder die proses wat ons moet help om by 'n bepaalde doel uit te kom – om mekaar se verskillende leefwêreld te verstaan, sodat 'n gedeelde leefwêreld kan vorm. Smith (2002:83) noem dat kommunikasiespesialiste gevind het dat **ses boodskappe** deurgegee kan word wanneer iemand praat, naamlik:

1. wat die persoon **bedoel** om te sê,
2. wat die persoon **in werklikheid** sê,
3. wat die ander persoon **hoor**,
4. wat die ander persoon **dink** hy/sy hoor,
5. wat die **ontvanger sê** wat die sender gesê het, en
6. wat **die sender dink die ontvanger gesê het** oor wat hy/sy aanvanklik gesê het (Smith, 2002:83).

Dit is dus baie belangrik dat sowel die sender as ontvanger van die boodskap seker maak dat die ontvanger werklik verstaan wat die sender bedoel, ten einde te verseker dat die kommunikasie suksesvol is.

4.2.2 Vlakke van kommunikasie

Volgens Knouws (2000:88) kommunikeer mense op vyf vlakke.

- **Vlak vyf** kommunikasie behels die alledaagse, terloopse manier waarop huweliksmaats met mekaar kommunikeer. Dit is oppervlakkig en redelik sinloos.
- **Vlak vier** behels die deurgee van feite. Hier beskryf eggenote byvoorbeeld vir mekaar wat in hulle dag gebeur het. Vlak vier is veilig, aangesien geen emosies blootgelê hoef te word nie.
- Met **vlak drie** kommunikasie begin egpare met mekaar praat oor hul gedagtes en denke.
- Tydens **vlak twee** kommunikasie word emosies, of innerlike reaksies, tussen die huweliksmaats gedeel.
- Wanneer emosies dan nie verwerp word nie, sal huweliksmaats gerus voel om hul ware self ten toon te stel (Knouws, 2000:90). Wanneer daar op vlak twee en **een** gekommunikeer word, word aktiewe luister tussen huweliksmaats

noodsaaklik. Anders word 'n boodskap van nie-belangstelling en verwerping na die sender uitgestuur wat tot vervreemding tussen eggenote sal lei (Knouwds, 2000:122).

Dit is dus moontlik vir huweliksmaats om oor verskeie onderwerpe te praat, maar steeds uit mekaar te dryf. Kommunikasie wat die verhouding verdiep verg vertrouwe in die huweliksmaat, 'n gevoel van aanvaarding en opregte belangstelling in mekaar. Huweliksmaats moet moeite doen om oor hul gevoelens te praat.

4.2.3 Verskil tussen mans en vroue se manier van kommunikeer

Navorsing oor die huwelik het getoon dat daar ook 'n verskil is in hoe mans en vroue kommunikeer. Mans bespreek byvoorbeeld eerder **feite**, terwyl vroue **emosies** bespreek. Gevolglik vertel mans minder oor hulself en word minder verstaan deur hul huweliksmaats. Wanneer hulle 'n negatiewe emosie bespreek, is dit gewoonlik woede. Vroue is geneig om kompromitterende oplossings te bied en maak meer ondersteunende stellings teenoor hul maats. Hulle is geneig om meer negatief en krities te raak met hul huweliksmaats tydens konflik, terwyl mans toenemend intellektueel word en onttrek (Rabin, 1996:102). Vroue is ook meer sensitief vir verbale en nie-verbale leidrade as mans. Wanneer eggenote met mekaar kommunikeer is dit moeilik om mekaar se verskillende style te verstaan en te respekteer. Dit is belangrik dat huweliksmaats mekaar se style leer verstaan en aanvaar (Berg-Cross, 1997:216). Verhoudings floreer wanneer die huweliksmaat se kommunikasie respek en aanvaarding vir mekaar se verskille reflekteer (Gray, 1993:91).

4.2.4 Suksesvolle kommunikasie

Wallerstein (2001:200) het gevind dat **takt** bydra tot suksesvolle kommunikasie en baie voordelig vir die huwelik is, dat dit soms beter is om stil te bly en dat **tydsberekening** baie belangrik is. Volgens haar **luister** egpare uit gelukkige huwelike sorgvuldig na mekaar en hulle probeer om **eerlik** en taktvol te wees. Hierdie egpare besef dat kommunikasie nie net uit woorde bestaan nie, maar dat dit ook behels dat hulle **aandag moet gee** aan mekaar se veranderende buie, gesigsuitdrukkings, liggaamstaal en ander leidrade tot gemoedstoestemminge. Dit behels ook kennis oor mekaar se verlede en die gedrag wat daaruit voorspruit.

Hierdie egpare ken mekaar goed genoeg, sodat hulle hul in kritiese tye in mekaar se skoene kan voorstel (**empatie**). Wallerstein (2001:200) het ook genoem dat dit vir baie van die egpare wie sy bestudeer het, nie natuurlik gekom het nie. Hulle het **geleer** om te luister en sensitief te wees vir hul huweliksmaats, omdat hul die huwelik wou laat werk. Wanneer huweliksmaats deeglik na mekaar luister, weet hulle dat hul ernstig opgevat word, en dit moedig hulle aan om hul dieper gedagtes en gevoelens te deel (Lester & Lester, 1998:67).

4.2.5 Goeie teenoor swak kommunikasie

Gelukkige egpare **kommunikeer goed**. Hulle spandeer tyd aan mekaar, ken mekaar goed, en is op hoogte van mekaar se gevoelens en gedagtes. Hulle maak gebruik van effektiewe sender- en luistervaardighede. Hierdie goeie kommunikasie laat hul toe om 'n stewige konneksie te bou (Giblin, 2004:46). Kwaliteit kommunikasie word gesien as die insluiting van self-ontsluiting, die herkenning van die huweliksmaat se siening, en om tevrede te wees met die interaksie (Noller & Feeney, 1998:16).

Een van die grootste redes waarom egpare deesdae sukkel met kommunikasie, is omdat hulle nie **tyd** het om werklik met mekaar te kommunikeer nie. Dit is belangrik dat egpare daaglik tyd maak om oor die gebeure van hul dag te praat. Studies het gevind dat egpare wat gereeld oor hul dag praat, gelukkiger is met hul verhouding (Berg-Cross, 1997:213). Noller en Feeney (1998:16) stem hiermee saam en het gevind dat gelukkige egpare gemiddeld twee ure per dag meer tyd aan mekaar spandeer as ander egpare, en dat hul meer in gesprek is met mekaar, persoonlike onderwerpe bespreek en minder in konflik is met mekaar. Mans en vroue is wel geneig om oor verskillende aspekte van hul dag te praat. Vroue hou daarvan om oor die emosionele, verhoudingsaangeleenthede van die dag te praat, terwyl mans verkies om oor abstrakte, filosofiese kwessies te praat (Berg-Cross, 1997:213). Hierdie tipe gesprekke verseker die huweliksmaats op 'n daaglikse basis dat hul vir mekaar omgee en belangstel in mekaar se lewens.

Swak kommunikasie word gesien as een van die belangrikste redes hoekom huwelike nie slaag nie (Broman, 2002:152; Gray, 1993:61; Rokach, Cohen & Dreman, 2004:41). Baie egpare vestig nooit effektiewe kanale van kommunikasie nie (Rokach, Cohen & Dreman, 2004:48). Die gedragsmodel (*behavioral*) van

huweliksinteraksie plaas ook 'n sterk klem op die verhouding tussen kommunikasie en huweliksaanpassing. Bevindinge gemaak na aanleiding van navorsing vanuit hierdie benadering, behels dat egpare wat dikwels gebruik maak van negatiewe kommunikasiepatrone en –gedrag beduidend meer waarskynlik is om huweliksprobleme te ervaar (Gordon, Baucom, Epstein, Burnett & Rankin, 1999:211). Studies het egter gevind dat kommunikasie, hoewel belangrik, darem nie altyd die mees kritiese bestanddeel vir huweliksaanpassing vir alle egpare is nie. Dit hang af van die tipe egpaar. Egpare wat hoofsaaklik gebruik maak van vermydende kommunikasiepatrone kan steeds 'n stabiele huwelik hê (Gordon et al., 1999:212).

4.2.6 Ervaring van die huweliksmat se leefwêreld

Elke persoon het 'n unieke ervaring of belewenis van die wêreld. Deur middel van kommunikasie maak mense dit moontlik vir hul huweliksmats om hul leefwêreld te ervaar soos hulle self dit doen. Dit bewerkstellig ook dat hulle hul maat se leefwêreld verstaan (Knouws, 2001:66). Egpare sal daaruit voordeel trek as hul verstaan hoe hul huweliksmats die wêreld ervaar, veral as hulle 'n verskillende lokus-van-kontrole oortuigings het. Ten einde die vermoë te ontwikkel om die maat se perspektief te ervaar, sal egpare sekere **luistervaardighede** moet aanleer, insluitende assertiwiteit- en onderhandelingsvaardighede (Camp & Ganong, 1997:630). Aktiewe luister is net een stap in die proses om 'n mens se gedagtes en gevoelens gehoor te kry.

Een van die belangrike komponente van kommunikasie is om **empatie** oor te dra. Sodoende word 'n persoon se gedagtes en gevoelens verstaan en bekragtig. Empatie is die vermoë om jouself in 'n ander persoon te sien, en 'n ander om hom/haar in jou te sien (McMahon, 1999:312). Empatie is 'n hulpmiddel om die inhoud van 'n ander persoon se verstand te begryp, insluitende hul gedagtes, gevoelens, fantasieë, intensies, konflikte en drome. Die ervaring om te voel dat 'n persoon deur 'n ander verstaan word is 'n teenmiddel vir eksistensiële alleenheid - die behoefte om werklik geken te word deur 'n beduidende persoon in iemand se lewe (McMahon, 1999: 312). Empatie beteken nie net om 'n ander persoon te verstaan nie, maar ook om die gevoel suksesvol oor te dra aan die huweliksmat met wie ge-empatiseer word. Empatie kan egter onderbreek word deur hoe dit meegedeel word. Dit kan byvoorbeeld misluk, as gevolg van nie-verbale

uitdrukkings van ongeduld of spot (Berg-Cross, 1997:33,34).

Ter opsomming is dit duidelik dat kommunikasie 'n gekompliseerde uitdaging is, wat op verskeie vlakke uitgevoer kan word. Suksesvolle kommunikasie is 'n tegniek wat baie oefening verg. Kommunikasie is een van die uitdagings van die huwelik wat (soos bespreek in hoofstuk 3) sonder uitsondering by al die huweliksverrykingsprogramme behandel of bespreek word (sien ook bl. 69 en 70). Kommunikasie is net so belangrik om by 'n program vir plaaswerkers in te sluit, aangesien huishoudelike geweld, wat 'n probleem onder plaaswerkers is (Sunde & Kleinbooi, 1999:51), dikwels die gevolg van swak kommunikasie is. Kommunikasie gaan hand aan hand met konflikhantering.

4.3 KONFLIKHANTERING

Die bemeestering van **konflikhantering** is 'n belangrike uitdaging in die huwelik. Alle verhoudinge behels welkome en onwelkome eise, konflik, bevrediging, irritasies en plesier. Die botsende, kritiese en beherende aspekte van 'n verhouding kan 'n beduidende impak hê op die geestesgesondheid van huweliksmaats, aangesien die verhouding van soveel waarde vir die egpaar is (Horwitz, McLaughlin & White, 1998:125). Die afdeling bespreek die voorkoms van konflik, mans en vroue se konfrontasiestyle, die oorsake van vele konfliksituasies, negatiewe kommunikasie wat gebruik word tydens konflik en effektiewe konflikhanteringstrategieë.

4.3.1 Die voorkoms van konflik

Alle egpare ondervind konflik. Dit maak nie saak hoe baie die huweliksmaats se persoonlikhede ooreenstem, en hoe baie hul aan mekaar se behoeftes voldoen nie – daar sal een of ander tyd konflik plaasvind (Lester & Lester, 1998:87). Konflik op sigself, kan nie 'n huwelik vernietig nie. Dit is eerder hoe die egpaar konfliksituasies hanteer wat die kritiese faktor is wat huweliksukses bepaal (Huston, Niehuis & Smith, 2001:116; McMahon, 1999:312; Wallerstein, 2001:197). Gottman (2001:478) het egter in teenstelling hiermee na baie jare se navorsing gevind dat dit nie die manier is hoe konflik hanteer word wat 'n gelukkige huwelik verseker nie, maar eerder hoe die huweliksmaats met mekaar is en wat hul doen, wanneer hulle nie argumenteer nie. Hy het wel gevind dat vroue wat hul klagtes op 'n sagte, selfs grapperige manier oordra meer waarskynlik is om 'n gelukkige huwelik te hê as ander vroue. Hy beveel dus aan dat vroue op 'n sagter manier die gesprek moet

begin, maar ook dat mans vroue se posisie meer moet aanvaar (McMahon, 1999:312).

Konflik is ongelukkig geneig om 'n egpaar se **perspektief te beïnvloed**. Hulle plaas dan meer klem op die verlede, en het minder hoop vir die toekoms (Giblin, 2004:54). Konflikhantering saam met die hantering van interpersoonlike verskille wat tot die verryking van kliënte se huwelik lei, is van die uitdagings waarvoor maatskaplike werkers gereeld te staan kom (Mackey & O'Brien, 1998:129). Wanneer 'n egpaar voor konflik te staan kom, het hul die keuse en potensiaal om die verhouding te versterk en te laat groei, of om dit te versleg (Lester & Lester, 1998:88; Wallerstein, 2001:197). Wanneer daar saam gewerk word om konflik op te los, is dit 'n manier om liefde, omgee en verbintenis tot die ander persoon te wys (Lester & Lester, 1998:89).

4.3.2 Mans en vroue se konfrontasiestyle

Mans en vroue se konfrontasiestyle verskil beduidend. Daar is gevind dat tydens die eerste huweliksjaare en die jare wat kinders grootgemaak word, die meeste **mans** direkte bespreking van konflik **vermy** en dat **vroue** van **konfrontasionele style** gebruik maak (Mackey & O'Brien, 1998:133). Hierdie verskil in konfrontasiestyle word teweeggebring as gevolg van die verskillende sosialiseringservaringe, ten opsigte van hoe mans en vroue in verhoudings reageer (Mackey & O'Brien, 1998:136). Vroue is geleer om meer gemaklik met verbale verhoudings te wees as hul mans. Daar is ook 'n biologiese rede waarom mans eerder konflik vermy of daarvan onttrek in die huwelik. Mans ondervind 'n hoër vlak van fisiologiese stres as vroue gedurende konflik, en is ook meer kwesbaar ten opsigte van stres. Aangesien vroue meer bestand is daarteen, is hul ook minder geneig om konflikhantering te vermy (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:42). 'n Studie wat in Amerika gedoen is, het egter gevind dat veel meer swart mans as wit mans gebruik maak van 'n konfrontasionele styl, veral in die later jare van die huwelik. Mackey en O'Brien (1998:138) beweer dit is omdat dit nie veilig was vir swart mans in die verlede om assertief in die werkplek te wees tydens konfliksituasies met wit persone nie. Gevolglik was die huis die enigste veilige plek om konfliksituasies te hanteer.

Op die lang duur is die **oplos** van konfliksituasies meer aanpasbaar as die **vermyding** daarvan. Vermydning van verskille kan lei tot onopgeloste spanning wat

tot die nadeel van die individu en die verswakking van die verhouding tussen huweliksmaats kan lei (Mackey & O'Brien, 1998:138; Mackey & O'Brien, 1999:588). Studies het gevind dat egpare wat geneig is om konflik te vermy, minder tevrede is met hul huwelik as egpare wat wel probleme konfronteer. Hierdie neiging vernietig huwelikstabieleit en lei dikwels tot psigologiese en fisiese verswakking van veral vrouens (Mackey & O'Brien, 1998:130). Woede, veral onopgeloste of kroniese woede, dien as slytasie op 'n gesonde huwelik. Wanneer konflik of woede nie hanteer word nie, verhoed dit dat egpare se verhouding 'n dieper vlak van intimiteit bereik (Lester & Lester, 1998:88). Onopgeloste konflik verander uiteindelik in bitterheid, jaloesie, vyandigheid en selfs haat; wat weer lei tot afbrekende woorde en gedrag (Lester & Lester, 1998:96).

4.3.3 Konflik en die onderhandeling van rolle

Baie egpare ondervind probleme met die onderhandeling van **rolle** in die huwelik, ten opsigte van die deel van verantwoordelikhede en gelykheid tussen die huweliksmaats (Mackey & O'Brien, 1998:138; Mackey & O'Brien, 1999:590). Gelykheid is een van die mees gewaardeerde waardes in die hedendaagse huwelik (Bhatti, 2003:153). Konflik ontstaan dikwels, omdat huweliksmaats nie voldoen aan die tradisionele rolverwagtinge vir hul geslag nie (Nwoye, 2000:348). Die kombinasie van finansiële beperkings, ouerskap en beroeps-eise kan ook direk lei tot konflik tussen huweliksmaats en selfs slegte gesondheid van individue (Horwitz, McLaughlin & White, 1998:126).

4.3.4 Die bydra van elke huweliksmaat se lewenservaring tot konflik

Gottman (2001:467) meen dat die meeste huweliksargumente nie opgelos kan word nie, aangesien dit hoofsaaklik voortspruit uit verskille in lewenstyl, persoonlikheid en waardes. Wanneer huweliksmaats oor hierdie tipe verskille argumenteer, loop hulle gevaar om hul verhouding skade te berokken. Dit is partykeer nodig dat egpare net ooreenkom om te verskil. Hulle sal dan nie die saak afhandel nie, maar wel die betrokke emosies hanteer. Daar word nie besluit dat een reg en 'n ander verkeerd is nie (McGraw, 2002:62). Knouws (2000:61) beveel ook aan dat huweliksmaats hul eie bydrae tot die konflik erken. Huweliksmaats stel dikwels sekere verwagtinge en eise aan hul maat, as gevolg van ervaringe tydens hul kinderjare in hul ouerhuise. Huweliksmaats is geneig om te dink dat die maat se huislike gewoontes verkeerd is,

in plaas van net anders as hul eie (Knouws, 2000:62). Knouws (2000:63) stel voor dat huweliksmaats onderhandel oor verskille waaroor hul nie ooreen kan kom nie.

4.3.5 Negatiewe kommunikasie wat na aanleiding van konflik gebruik word

Die gebruik van vier soorte negatiewe kommunikasiepatrone wat gebruik word wanneer konflik opduik, is 'n aanduiding dat die huwelik nie vir lank gelukkig gaan wees nie. Volgens Gottman (2001:469) volg dit in die orde van kritiek, minagting, verdediging en klipmuurwerk. Gottman noem dit die '**vier perderuiters**'.

- Daar is 'n verskil tussen klagtes en **kritiek**. 'n Klagte verwys na 'n spesifieke aksie of gedrag van die huweliksmaat, terwyl kritiek ook blaam en negatiewe woorde oor die huweliksmaat se karakter of persoonlikheid insluit.
- **Minagting** verwys na sarkasme, sinisme, uitskellery, oë-rollery, hoonlaggery, spotterny en vyandige humor. Gottman (2001:471) beskou dit as die ergste tipe negatiewe kommunikasie, aangesien dit walging vir die huweliksmaat aandui.
- Navorsing toon dat die aanvallende huweliksmaat baie min verskoning maak of ophou met die aanval wanneer die ander huweliksmaat van **verdediging** gebruik maak. Dit is so, omdat verdediging eintlik net 'n manier is om die blaam op die aanvallende persoon te pak. Verdediging vererger net die konflik.
- **Klipmuurwerk** behels dat die een huweliksmaat 'afskakel'. Dit is veral die man wat van hierdie gedrag gebruik maak. Die persoon sal of uit die vertrek loop wanneer daar 'n konfliksituasie is; of indien hy/sy in die vertrek bly, sal hy/sy afwaarts- of wegkyk en nie 'n enkele woord uiter nie. Dit sal lyk of die persoon nie 'n woord hoor wat gesê word nie, en ook nie omgee wat gesê word nie (Gottman, 2001:472). Die persoon maak hom/haar dus emosioneel los van die verhouding. Klipmuurwerk is 'n poging van die huweliksmaat om hom/haar te verdedig teen die kritiek, minagting en selfs verdediging van die ander huweliksmaat.

Daar is dus duidelike tekens ten opsigte van kommunikasie wat 'n afname in die geluk van die verhouding aandui. Indien huweliksmaats bewus is van hierdie tekens, sal dit vir hul moontlik wees om werk te maak van hierdie negatiewe kommunikasiepatrone. Hulle kan dus poog om nie van kritiek, minagting, verdediging en klipmuurwerk gebruik te maak nie.

'n Ander leidraad van of dit 'n gelukkige stabiele huwelik is, behels die pogings om die konfliktsituasie op 'n latere stadium te hanteer. Selfs al word daar soms van die 'vier perderuiters' gebruik gemaak tydens die eerste poging om die konfliktsituasie te hanteer, en die tweede poging word suksesvol hanteer, sal die egpaar steeds in 'n gelukkige huweliksverhouding betrokke wees (Gottman, 2001:476). Egpere in emosioneel intelligente huwelike maak van 'n wye verskeidenheid van herstel-pogings gebruik. Sommige steek hul tong vir mekaar uit, ander glimlag of lag vir mekaar, of sê dat hul jammer is. Huweliksmaats kan selfs vir mekaar op 'n geïrriteerde manier vra om nie op hul te skree nie, of herinner dat hul besig is om van die onderwerp af te dwaal (Gottman, 2001:477).

4.3.6 Effektiewe konflikthanteringstrategieë

Gelukkige huwelike het **effektiewe konflikthanteringstrategieë**. Hierdie huweliksmaats beheer konflik en voorkom dat dit buite beheer raak. Hulle skeduleer dikwels tye wanneer konflik hanteer word en maak afsprake om moeilike, emosioneel-belaaide kwessies te bespreek (Giblin, 2004:46). Hierdie egpare behou ook respek vir mekaar deur gebruik te maak van vergifnis, humor, gesproke en ongesproke reëls hoe om regverdig te baklei, kompromieë en onderhandelings. Egpere uit gelukkige huwelike het ook geleer om te aanvaar wat hul nie kan verander nie en om saam te werk aan wat hul wel kan verander (Giblin, 2004:47). Kwessies word ook hanteer soos wat dit gebeur, sodat hul griewe nie ophoop nie (Giblin, 2004:49). Madden-Derdich (2002:169) noem dat die mate en tipe emosionele betrokkenheid in 'n huweliksverhouding ook belangriker is as die voorkoms van konflik self, ten opsigte van huwelikstevredenheid. Met ander woorde, kommunikasie wat kritiek, minagting, verdedigende optrede en onttrekking bevat, is meer problematies.

Dit is noodsaaklik dat egpare **vooraf besluit** hoe konflik hanteer gaan word, sodat negatiewe, afbrekende en reaktiewe siklusse gebreek kan word. Egpere moet poog om tussen stimulus en respons te stop, en gedurende daardie pouse te kies (Giblin, 2004:54). Daar word dan gebruik gemaak van die vermoë om te reageer gebaseer op beginsels en waardes, en nie gebaseer op emosies of omstandighede nie. Hierdie **pro-aktiewe gedrag**, word moontlik gemaak deur selfkennis, gewete, verbeelding en 'n persoon se onafhanklike wil (Covey, 1998:29, 30). Egpere het nie

baie beheer oor die ervaring van woede nie, maar hulle het wel beheer oor hoe hul daarop gaan reageer. Hulle kan besluit of hul wil reageer op 'n manier wat afbreuk sal doen aan die verhouding, deur byvoorbeeld woedend, vyandig of koud te word; of hulle kan reageer op maniere wat tot voordeel van die verhouding sal wees (Lester & Lester, 1998:94).

Markman, Stanley en Blumberg (1994:43) beweer dat mans beter is met die hantering van konflik as dit die nakom van **reëls** behels. Voorbeelde van konfliksituasies waarmee hul goed is, sluit in sport, militêre en besigheidsituasies, wat almal staatmaak op reëls. Dit is belangrik dat daar vooraf besluit word op basiese reëls wat nagekom moet word tydens konfliksituasies, sodat dit op 'n positiewe manier hanteer kan word en albei huweliksmaats veilig sal voel om die konflik te probeer hanteer (Lester & Lester, 1998:94; Markman, Stanley & Blumberg, 1994:46). Hierdie reëls kan insluit dat die gesprek enige tyd gestop kan word, dat huweliksmaats vir mekaar kan aandui dat emosies soos woede te hoog loop en dat die gestaakte gesprek binne 24 uur hervat moet word (Knouws, 2001: 94). Dit kan ook bepaal wie wanneer praat, en op watter manier; en ook hoe elke huweliksmaat na die ander moet luister (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:46).

Gottman (2001:469) het sekere **gedrag** geïdentifiseer as **teken of die huweliksverhouding gelukkig op die lang termyn** sal wees. Die eerste teken is die manier waarop konflik begin. Volgens hom is die kans 96 persent dat die gesprek sleg gaan eindig as dit begin met kritiek en/of sarkasme. Dit is belangrik dat die eerste deel van die gesprek 'n klimaat vir luister, begrip en respek skep. Dit is aan te bevele dat albei huweliksmaats hul kant van die saak stel, sonder enige onderbrekings (Knouws, 2000:255). Gray (1993:175) glo ook dat dit nodig is om 'n spesifieke tyd te maak om konflik te hanteer, sodat dit begin kan word met groter begrip, aanvaarding, bekragtiging en goedkeuring.

Konflik kom dus in alle huwelike (ook in plaaswerkers se huwelike) voor. Mans en vroue het verskillende style van konflik hanteer. Hierdie konflik spruit dikwels voort uit verskille oor rolverwagtinge en huweliksmaats se lewenservaring. Egpere se gebruik van negatiewe kommunikasie vererger konfliksituasies. Gelukkig is daar verskeie konflikhanteringstrategieë waarvan hul gebruik kan maak. Dit 'n belangrik dat plaaswerkers leer hoe om konflik te hanteer. Dit sal die voorkoms van

huishoudelike geweld (soos bespreek in hoofstuk 2) ook baie verminder. 'n Ander uitdaging wat volgende bespreek word is om liefde te behou en te verdiep

4.4 LIEFDE

Seker die belangrikste uitdaging van die huwelik is om **liefde** vir die huweliksmaat te behou en te verdiep. Die beste manier om die self te versterk, is om in staat te wees om liefde te betoon. Die algemeenste en natuurlikste plek om liefde en sorg te toon is in die huwelik en familie (Lantz, 2000:37). In dié afdeling word bespreek dat liefde 'n werkwoord is en dat dit onvoorwaardelik moet wees. Verskeie skrywers se konsepte oor die liefde word bespreek.

4.4.1 Liefde is 'n werkwoord

Liefde – die gevoel – is 'n produk van die **werkwoord** liefde. Liefde is dus 'n keuse wat mense maak. Liefde gebeur nie toevallig nie, dit vereis moeite en opoffering; en kan ook nie afgedwing word van iemand nie (Chapman, 1995:97; Covey, 1998:35,36). Die feit dat 'n persoon aangetrokke voel, seksueel geprikkel word deur 'n ander en lighoofdig voel wanneer die persoon in die vertrek inkom, is verbygaande, en word te maklik verplaas deur kompeterende emosies soos verveeldheid, depressie, finansiële omstandighede, familiariteit en ander irritasies. Dit is egter die uitvoer van liefde (werkwoord) wat hierdie aangename gevoelens stimuleer en laat voortduur (Schlessinger, 2003:204).

Gedrag bepaal grootliks gevoelens. Wanneer huweliksmaats op 'n liefdevolle manier teenoor mekaar reageer, sal dit ook tot positiewe gevoelens vir die ander persoon lei en positiewe reaksies sal van die ander persoon gegenereer word (Schlessinger, 2003:205). 'n Suksesvolle huwelik vereis dat 'n persoon die narcistiese besorgheid net oor die self moet laat vaar en besorgdheid vir die huweliksmaat ontwikkel. Liefde is sowel besorgdheid vir 'n ander as harde werk; en vereis mededeelsaamheid, verbintenis, integriteit en volgehoue pogings (Lantz, 2000:21). Liefde is met ander woorde ook 'n houding – 'n sekere manier van dink. Die persoon sê daardeur dat hy/sy getroud is en kies om op die belange van die huweliksmaat ingestel te wees (Chapman, 1995:36).

4.4.2 Onvoorwaardelike liefde

Liefde moet onvoorwaardelik wees. Onvoorwaardelike liefde behels aanvaarding,

eerder as verwerping; begrip, eerder as veroordeling; en deelname, eerder as manipulasie. Wanneer mense aanvaar en innig liefgehê word, word hul aangespoor om 'n beter mens te word, aangesien hul intrinsieke waarde bekragtig word (Covey, 1998:61). Aanvaarding en liefde is basiese behoeftes van die mens. Hoe meer 'n persoon 'n ander lief het, hoe meer word aanvaarding van daardie persoon gesoek en waardeer (LaHaye, 2002:101).

'n Onlangse studie wat met egpare wat ten minste 35 jaar getroud is gedoen is, het aangedui dat liefde, tesame met vriendskap en soortgelyke agtergronde en belange, die meeste aangevoer is as rede waarom die verhouding op die lang termyn gelukkig was (Bachand & Caron, 2001:105). Die proses van liefde is baie belangrik in die vorming en voortdoring van hegte verhoudings (Neto, 2001:20).

4.4.3 Tipologieë oor die liefde

Na aanleiding van onlangse belangstelling in die fenomeen liefde is verskeie **tipologieë** ontwikkel. Daar is ook gefokus op die multidimensionele kompleksiteit van liefde. Neto (2001:20) maak melding van die **drie-dimensionele model van liefde** wat **Sternberg** byvoorbeeld voorgestel het, wat die komponente passie, intimiteit en verbintenis insluit. Hierdie komponente is in 'n mindere of meerdere mate teenwoordig by egpare. *Passie* word gebaseer op romanse, fisieke aantrekking en seksualiteit. *Intimiteit* verwys na die innigheid van twee mense se verhouding en die sterkte van die band wat hul bymekaar hou. *Verbintenis* verwys na die besluit dat jy iemand lief het en saam met daardie persoon wil wees en 'n verbintenis om die verhouding in stand te hou (Baron & Byrne, 2003:325).

Knouws (2000:215) meen ook dat daar **drie tipes liefde** is. Hy noem dit emosionele, vriendskaps- en toegewyde liefde. *Emosionele liefde* verwys na die liefde wat deur Hollywood uitgebeeld word en deur liedjies besing word. *Vriendskapsliefde* verwys na die spesiale band tussen twee mense wat dieselfde dink oor dinge en die lewe op dieselfde manier beleef. Vir hierdie liefde is dit noodsaaklik dat huweliksmaats hulself met mekaar deel (Knouws, 2000:215). *Toegewyde liefde* stel nie eise nie. Dit is hierdie tipe liefde wat onvoorwaardelike aanvaarding eis. Onvoorwaardelike liefde vereis dat egpare omgee vir mekaar, mekaar aanmoedig, en mekaar uitdaag om te groei (Knouws, 2000:216,217).

Dit is nie noodwendig nodig dat liefde passievol moet wees aan die begin van die huwelik sodat dit op die **lang duur** sal hou nie. Baie egpare se huwelike verinnig egter deur emosionele en fisieke intimiteit, waardering van huweliksmaats vir mekaar en goeie herinneringe. Liefde kan vir altyd duur, as albei huweliksmaats die huwelik hul prioriteit maak. Hierdie mense se huwelik en kinders word beskou as hul belangrikste tydverdryf en prestasie (Mack & Blankenhorn, 2001:134). Wallerstein (2001:194) het gevind na aanleiding van 'n studie met gelukkig getroude egpare, dat egpare lief is vir die eerlikheid, meelewendheid, ordentlikheid, regverdigheid van die huweliksmaat en sy/haar lojaliteit aan die familie. Vir hierdie egpare was die huweliksmaats se morele waardes van groot belang. Wallerstein (2001:194) meen dat die liefde wat mense in 'n goeie huwelik vir mekaar voel, saamhang met die oortuiging dat die huweliksmaat dit werd is om liefgehê te word. 'n Baie belangrike eienskap van liefde is vriendelikheid. In baie huwelike wat nie gelukkig is nie, het egpare vergeet om vriendelik teenoor mekaar te wees (LaHaye, 2002:100).

4.4.4 Liefdestale

Chapman (1995:15) glo in die bestaan van **vyf verskillende liefdestale**. Hy beweer dat probleme in die huwelik ontstaan, aangesien huweliksmaats se liefdestale dikwels van mekaar verskil. Egpare moet bereid wees om mekaar se liefdestale aan te leer. Huweliksmaats bewys liefde volgens hul eie liefdestaal. As die ander maat nie dieselfde liefdestaal het nie, en ook nie sy/haar huweliksmaat se liefdestaal ken nie, kan hy/sy voel dat daar nie liefde aan hom/haar betoon word nie. (Chapman, 1995:16).

Daar is nie 'n regte of 'n verkeerde manier hoe egpare mekaar kan liefhê nie. Huweliksmaats kan egter voel dat hul maat hul nie lief het nie, omdat hy/sy dit nie op dieselfde manier wys as wat die ander dit uitgedruk wou hê nie. Dit beteken egter nie dat die huweliksmaat wat die liefde toon se gevoelens nie eg is nie. Dit is belangrik dat huweliksmaats mekaar se liefdestale leer, sodat hulle besef wanneer hul maat liefde aan hul toon (McGraw, 2002:79).

- Een liefdestaal is **opbouende woorde**. Woorde van waardering of verbale komplimente is 'n kragtige manier om liefde oor te dra. Persone met hierdie liefdestaal glo liefde behels eenvoudige, op die man af stellings van waardering (Chapman, 1995:39). Hierdie huweliksmaats voel ook geliefd wanneer hul maat

woorde van bemoediging gebruik en vriendelik is met hulle (Chapman, 1995:42,45).

- 'n Ander liefdestaal is **kwalityd**. Dit behels dat huweliksmaats onverdeelde aandag aan mekaar gee (Chapman, 1995:55). Huweliksmaats is dus nie net in dieselfde vertrek as mekaar nie, maar gee gefokusde aandag aan mekaar (Chapman, 1995:59).
- 'n Derde manier om liefde te betoon behels **die gee van geskenke**. 'n Geskenk kan die boodskap oordra dat 'n persoon sy/haar huweliksmaat onthou het en aan haar/hom gedink het. Dit is dus 'n visuele simbool van liefde (Chapman, 1995:73-75).
- 'n Vierde liefdestaal is **dade van diens**. Dit behels dat 'n persoon dinge vir sy/haar huweliksmaat doen wat hy/sy weet sy/haar huweliksmaat graag sou wou hê dat hy/sy moet doen. Dit sluit in om die skottelgoed te was of om die vuilgoed uit te neem (Chapman, 1995:88).
- Die laaste liefdestaal behels **fisieke aanraking**. Dit behels nie net seksuele gemeenskap nie, maar ook drukkies, hande vashou en soene (Chapman, 1995:104). As dit 'n persoon se liefdestaal is, sal niks meer belangriker vir hom/haar wees as dat sy/haar huweliksmaat hom/haar aanraak of vashou, wanneer hy/sy hartseer is nie (Chapman, 1995:109).

Uit bogenoemde inligting is dit duidelik dat ware liefde nie 'n verbygaande gevoel is nie, maar harde werk vereis, en onvoorwaardelik is. Liefde bestaan uit verskillende dimensies en elke mens se begrip van wat liefde is, verskil van ander s'n. Hierdie liefdestale kan op 'n baie praktiese manier aan plaaswerkers verduidelik word. 'n Belangrike aspek van die liefde is romanse.

4.5 ROMANSE

Baie mense streef daarna om **romantiese liefde** binne hul huwelik te laat voortduur. Hierdie afdeling bespreek die onrealistiese siening wat mense ten opsigte van romantiese liefde het en die voordeel wat romanse die verhouding bied.

Romanse is 'n **moeilike doelwit** om te bereik (Livingston, 1999:41). Smith (2002:11) stem saam dat 'n gevestigde huwelik vol romantiek nie volop is nie. Familiariteit met een persoon oor die jare, tesame met die sorg van die lewe kan negatief inwerk op 'n romantiese verhouding. Egpare laat egter toe dat romanse

kwyn. Daar word nie meer soveel moeite daarmee gedoen soos aan die begin van die verhouding nie (Cloud & Townsend, 1999:122; Smith, 2002:12). McGraw (2002:58) beveel aan dat egpare 'n daadwerklike poging aanwend om romanties te wees – om steeds op afspraak te gaan, kersligetes of naweke weg van die kinders te beplan.

Egpare moet egter nie die **versotheid op mekaar**, wat in die eerste fase van die verhouding voorgekom het, verwar met ware liefde nie. Dit kan nie vir altyd voortduur nie (McGraw, 2002:59). Romantiese liefde is dikwels onrealisties. Dit fokus op spesifieke eienskappe wat egpare graag in mekaar wil sien, en ignoreer die huweliksmaat in geheel. Hierdie beeld van mekaar kan bepaalde eensydige verwagtinge skep (Knouws, 2000:196).

Romantiese liefde veroorsaak dat egpare mekaar beleef as iemand van kosbare waarde, iemand wat hul gelukkig maak. Hoewel romanse 'n sterk seksuele komponent bevat, is dit **nie seksuele liefde nie**. Romanse versterk ook die verbintenis van huweliksmaats aan mekaar (Knouws, 2000:191). Smith (2002:16) beveel aan dat as enigeen van die huweliksmaats 'n behoefte aan meer romanse in die huwelik, dit sy/haar verantwoordelikheid is om te begin met romantiese aksies. Romanse is veral 'n **behoefte van vroue**. Sy moet dus begin met liefdesbriefies, kersligetes of verrassingsuitstappies. Hierdie tipe gedrag moet egter op 'n voortdurende basis plaasvind. Romanse verg nie noodwendig baie tyd nie. Dit kan behels dat 'n persoon uitvind waar sy huweliksmaat is as sy later as normaalweg opdaag by die huis, dit kan behels dat hul saam aan die oggendkoerant lees, of om 'n blom wat op pad huis toe gepluk is van jou maat te ontvang (McGraw, 2002:60). Hierdie romanse, opwinding en verwagting binne 'n huwelik vloei voort uit 'n onvoorwaardelike liefde, en verinnig en word meer bevredigend oor die jare (Smith, 2002:16).

Romanse benodig dus 'n spesiale poging van huweliksmaats. Dit dra 'n duidelike boodskap oor dat die huweliksmaats vir mekaar belangrik is. Die gebruik van romanse in die huwelik is een van die maklikste maniere om die verhouding te vernuwe en verryk, en 'n bespreking hiervan moet beslis in 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers ingesluit word. Sommige van die bestaande huweliksverrykingsprogramme wat in hoofstuk 3 bespreek word, het voorgestelde oefeninge

wat sal help om die romanse terug te bring in egpare se verhouding.

4.6 VERTROUE

Vertroue in die huwelik verwys na 'n geloof in die huweliksmat se karakter, die eerlikheid van woorde en daede, en 'n vertroue in die huweliksmat se verbintenis tot die verhouding (Lester & Lester, 1998:6). Dit behels die **bereidwilligheid** van egpare om hul aan mekaar oor te gee. Wanneer huweliksmats verraai voel, sal hulle nie verder bereid voel om hulself met mekaar te deel nie. Persoonlike inligting sal nie meer gedeel word nie, aangesien die persoon kan voel dat dit teen hul gebruik kan word, dat hul beledig kan word of hul verder verraai kan word (Carlson & Sperry, 1999:280). Egpare wat mekaar vertrou, vind **sekuriteit** binne die huwelik. Binne hierdie sekuriteit is die versekering dat die verhouding staande sal bly, ten spyte van konflik wat ontstaan. Hierdie sekuriteit is afkomstig van die vertroue dat egpare mekaar se belange op die hart het, by mekaar wil bly, aan mekaar dink en verbind is tot mekaar (Lester & Lester, 1998:7). In 'n sekere sin beteken om te vertrou om sorgeloos te wees, met ander woorde egpare hoef hul nie te bekommer nie. Daar word so na die huweliksmat gekyk dat hy/sy nie na homself/haarself hoef te kyk nie (Cloud & Townsend, 1999:131).

Vertroue **ontwikkel oor tyd**, soos wat dit duidelik word dat huweliksmats daar vir mekaar is. Hoewel dit lank kan vat vir vertroue om op te bou, kan dit net 'n oomblik neem om te vernietig (byvoorbeeld na aanleiding van 'n buite-egtelike verhouding) (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:224). Egpare het nodig om 'n langtermynvisie vir die huwelik te hê, anders sal dit moeilik wees om genoeg vertroue in die verhouding te hê om daarin te belê (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:198). Vertroue en verbintenis gaan hand aan hand. Egpare sal hulle eerder verbind tot mekaar as hulle mekaar vertrou. Hulle sal mekaar ook eerder vertrou as hulle verbind is tot mekaar. Wanneer huweliksmats hul toewyding aan mekaar ten toon stel, help hulle mekaar om te vertrou (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:198). Dit is belangrik dat egpare aan mekaar die voorneme uitspreek dat hulle betroubaar sal wees. Dat hulle nie iemand sal toelaat om tussen hulle te kom nie. Dat hulle seksueel en emosioneel getrou sal wees (Cloud & Townsend, 1999:134).

Vertroue behels dus 'n stap van geloof, wat verdiep oor tyd. Dit is 'n vereiste vir geluk in enige langtermynverhouding. Hierdie uitdaging moet ten minste kortliks

aangespreek word tydens die aanbieding van 'n huweliksverrykingsprogram. 'n Ander element wat bepalend van die langdurigheid van 'n verhouding is, is die verbintenis wat die egpaar tot die verhouding het.

4.7 VERBINTENIS

Verbintenis word gesien as die gom wat verhoudings bymekaar hou. Die aard en diepte van egpare se verbintenis bepaal grootliks of hulle by mekaar sal bly en of hulle gelukkig is (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:165). Dié afdeling bespreek die kort- en langtermynbesluite ten opsigte van verbintenis, redes vir die bestaan van die verbintenis, die voordele van hierdie element en die nodigheid van 'n visie vir die verhouding.

Verbintenis verwys na **kort- en langtermynbesluite**. Die **korttermynbesluit** is om die huweliksmaat lief te hê, terwyl die **langtermynbesluit** is om die liefde in stand te hou. Verbintenis, net soos vertrou, is iets wat stadig ontwikkel (Carlson & Sperry, 1999:4). Dit beteken dat egpare by mekaar sal bly, selfs al is daar moeilike situasies. Wanneer egpare nie verbind is tot die huwelik nie, sal hul eerder geneig wees om probleme in die verhouding te vermy (Cloud & Townsend, 1999:120). Gelukkige egpare het 'n sterk verbintenis tot mekaar (Bachand & Caron, 2001:107; Giblin, 2004:47).

Verbintenis kan gekarakteriseer word deur 'n persoonlike toegewydheid of gedwongenheid. Wanneer dit deur 'n **persoonlike toegewydheid** gekarakteriseer word, verwys dit na 'n huweliksmaat se begeerte om die kwaliteit van die verhouding te behou en te verbeter. So 'n persoon sal opofferings maak ten bate van die verhouding, daarin belê, persoonlike doelwitte daaraan verbind en uitkyk vir die huweliksmaat se belange (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:169). Daar is ook 'n toewyding vir gesamentlike groei en welstand. Dit beïnvloed daaglikse keuses, en genereer 'n langtermynperspektief vir die huwelik. Dit dra ook by tot gevoel van eenheid binne die huwelik (Giblin, 2004:47). Toegewydheid word gewoonlik gebaseer op persoonlike keuses, waardes en vertrou (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:181). Wanneer verbintenis as gevolg van **gedwongenheid** bestaan, verwys dit na huweliksmaats wat in die verhouding bly, al wil hul nie regtig daar wees nie. Gedwonge verbintenis kan wel positief wees in dié sin dat dit 'n mate van stabiliteit tot die verhouding bring. By 'n gedwonge verbintenis veroorsaak die

beëindiging van die huwelik gewoonlik 'n koste wat ekonomies, sosiaal, persoonlik of psigologies van aard is (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:169).

Wallerstein (2001:195) het gevind dat egpare binne gelukkige huwelike groter en kleiner frustrasies aanvaar het as deel van die huwelik, wat sou plaasgevind het al het hul ook met wie getrou. Almal het soms fantasieë gehad oor wat sou gebeur het as hulle nie met hul huweliksmaat getrou het nie, maar hul verbintenis aan mekaar en aan die huwelik het verseker dat hulle nie aan versoekings om weg te breek antwoord gee nie (Wallerstein, 2001:195). 'n Verbintenis tot die verhouding bring dikwels **groot voordele** vir die verhouding. Dit verskaf tyd, struktuur en sekuriteit wat nodig is vir nodige veranderinge. Dit dwing egpare om te groei – siende dat hul in die verhouding vir die lang duur is, streef hul om probleme op te los (Cloud & Townsend, 1999:120,121). Verbintenis versterk ook intimiteit binne die verhouding, aangesien egpare dan die verhouding as 'n prioriteit beskou, en tyd en energie aan die huwelik spandeer. Dit is dus 'n houding, dat die verhouding waarde het, wat deur gedrag uitgedruk word (Lester & Lester, 1998:7,8).

Dit is belangrik dat daar 'n **langtermynvisie** is vir die verhouding. So 'n visie kan konstruktief uitgebeeld word deur die opstel van 'n missie vir die huweliksverhouding (Covey, 1998:99). Indien die langtermynvoordele nie duidelik is nie, is dit maklik om vas te kyk teen wat huidiglik uit die verhouding gekry word. Daar sal dus druk wees om in die hede te presteer, eerder as om aanvaar te word (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:190). 'n Aanduiding van 'n lae vlak van verbintenis behels dat egpare telling hou, ten opsigte van wat 'n huweliksmaat in die verhouding belê teenoor wat hy/sy daaruit kry (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:196). Hierdie selfsugtige houdings en gedrag binne die huwelik vernietig die verhouding. Verbintenis is eerder veronderstel om **spangeörienteerd** te wees. Egpare is dan sensitief teenoor mekaar, hulle probeer mekaar se sienings insien, versterk hul maat en beskerm hom/haar (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:200,201).

Dit is belangrik dat huweliksmaats besef hoe 'n groot bepaler verbintenis tot die verhouding van die langdurigheid van die verhouding is. Hierdie element van die huwelik moet in alle huweliksverrykingsprogramme aangespreek word – ook in 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers. Sodoende sal die voorkoms van egskedings aansienlik verminder. Dit is makliker om 'n verbintenis tot die

verhouding te handhaaf wanneer daar 'n vriendskap tussen huweliksmaats is.

4.8 VRIENDSKAP

Vriendskap verwys na 'n ingesteldheid. Dis die keuse van huweliksmaats om mekaar op 'n spesiale manier te behandel - om gaaf en bedagsaam te wees teenoor mekaar (Knouwds, 2001: 43,44).

Vriendskap is 'n **vaardigheid**. Daar moet daaraan gewerk word om 'n sterk vriendskap te behou (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:246). Gelukkige egpare geniet 'n hoë mate van vriendskap. Hulle het pret saam met mekaar en geniet dit om tyd saam met mekaar te spandeer. Hulle het ook respek vir mekaar (Giblin, 2004:48; Gottman, 2001:466). In die reeds genoemde studie deur Bachand en Caron (2001:105) was vriendskap een van die vernaamste redes wat gegee is waarom hierdie egpare se huwelik al meer as 35 jaar voortgeduur het. Wanneer egpare goeie vriende is, wys hul voortdurend op klein en groot maniere dat hul omgee vir mekaar. Vriendskap is ook goed vir die toename in romantiese liefde, aangesien egpare nie heelyd voel hulle is teenstanders nie (Knouwds, 2001:42). Dit lei eerder tot spanwerk en samewerking (Rabin, 1996:70).

Een van die redes waarom vriendskap so **hoog op prys gestel** word is omdat dit bestaan uit 'n vrye keuse om in die verhouding te wees, altruïsme, aanvaarding van verskille en 'n konneksie wat mekaar se welstand bevorder. Vriendskap kan slegs voortduur in 'n atmosfeer van gelykheid en behels respek, wederkerige besorgdheid en die afwesigheid van dominasie en manipulering (Rabin, 1996:59).

Ongelukkig duur baie egpare se vriendskap nie vir altyd voort nie. Vriendskap, wat **een van die lekkerste aspekte van 'n huwelik** is, word dikwels nie behou en beskerm nie (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:234). Die gebrek aan tyd word dikwels gegee as rede waarom die vriendskap afgewater het. Daarom is dit belangrik dat egpare 'n spesifieke tyd opsysit om as vriende te verkeer. Dit beteken dat daar gedurende hierdie tye geen konflik hanteer moet word nie (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:240,241). Die onderwerpe waaroor egpare met 'n goeie vriendskap praat, verskil ook van ander. Vriende praat oor sport, belangstellings, politiek, drome, die toekoms en prettige dinge wat hul al gedoen het of nog in die toekoms wil doen. Ander egpare kan maklik in die strik val om net oor probleme en bekommernisse te gesels (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:235,236).

Tradisionele huwelike is nie daartoe geneig om vriendskap te bevorder nie. Geslagsbeperkings kan so deurdringend wees dat vriendskap verhinder of uitgesluit word (Rabin, 1996:60,67).

Die belangrikheid van vriendskap moet in enige huweliksverrykingsprogram beklemtoon word. Net soos liefde verg vriendskap werk. Kenmerkend van 'n goeie vriendskap is humor en pret.

4.9 HUMOR EN PRET

Gelukkige egpare het **pret**, lag gereeld saam en sien die **humor** in situasies, ten einde die verhouding opwindend te hou. 'n Goeie huwelik kan gesamentlik speels en ernstig wees, soms koketterig, soms vol giere en grille, maar altyd vol lewe (Wallerstein, 2001:197). Egpare wat mekaar se geselskap geniet, doen prettige aktiwiteite saam met mekaar. Dit is ook 'n teken dat hulle intimiteit binne die huwelik geniet. Die huwelik is die volwassene se geleentheid tot spontaneïteit, kreatiwiteit en vreugde (Lester & Lester, 1998:18).

Intieme egpare geniet dit baie om **saam met mekaar te lag**, en nie vir mekaar nie. Hul terg mekaar dikwels op 'n minsame manier. Hierdie terg en lag handel oor snaakse dinge wat met mekaar gebeur het en mekaar se snaakse gewoontes. Dit kan slegs plaasvind wanneer daar reeds voldoende vertrouwe tussen huweliksmaats gevestig is. Sodoende sal huweliksmaats nie voel dat hulle hulself moet verdedig nie, of seergemaak voel nie (Lester & Lester, 1998:19). Humor oor die komiese sy van konflik help dikwels om woede effektief te hanteer, maar slegs wanneer die humor aansteeklik is en gedeel word deur die huweliksmaat wat die woede geïnisieer het. Dit is dus belangrik om te leer om die ironie in 'n saak te sien (Berg-Cross, 1997:34).

Humor en pret help dus dat die vriendskap groei en laat die behou van liefde uiteindelik minder na werk voel. Plaaswerkers sal baat vind by idees om pret en humor in hul verhouding in te bring. Vriendskap, humor en pret sal egter net teenwoordig wees as die huweliksmaats mekaar as gelyk beskou.

4.10 GELYKHEID VAN HUWELIKSMAATS

Gelykheid verwys na wederkerige respek en samewerking aan take. Dit help met die suksesvolle funksionering van die huwelik (Peven & Shulman, 1999:277). Die

afdeling bespreek op watter vlakke huweliksmaats gelyk is, die gevolge van 'n ongelyke verhouding en die invloed wat geslagsrolle op gelykheid tussen maats het.

4.10.1 Gelykheid op morele vlak

Mans en vroue is **moreel gesproke** gelyk. Hulle kan egter wel gelyk wees, sonder om identies te wees (Wilson, 2002:189). Bhatti (2003:153) meen gelykheid tussen huweliksmaats is die waarde wat die meeste nagestreef word in die moderne huwelik. Egpere wat aan hul verhouding dink op maniere wat gelykheid bevorder, toon hoër vlakke van huweliksaanpassing. Hierdie egpere se kommunikasie is ook meer konstruktief en gelyk as ander egpere s'n (Gordon et al., 1999:212). Huweliksmaats se gesprekke sal vrae soos "Stem jy saam?" of "Wat dink jy?" insluit (Smith, 2002:108). Hierdie egpere sal hul verhouding as regverdig beskryf. Daar is met ander woorde 'n balans tussen die voordeel wat die twee huweliksmaats uit die verhouding kry (Rabin, 1996:41). Die gelukkige egpere in Wallerstein (2001:195) se studie het baatgevind by die onlangse klem op gelykheid. Ongeag hoe hierdie egpere die huishoudelike take en opvoeding van hul kinders verdeel het, het hulle wel saamgestem dat mans en vroue gelyke regte en verantwoordelikhede het binne die gesin.

4.10.2 Ongelyke huweliksverhouding

Ongelykheid in die huwelik lei tot gegriefdheid en vyandigheid. Huweliksmaats se persoonlike verwagtinge, eise en privaat motiewe kan die verhouding benadeel. Konflik oor dominansie voorkom dat daar intimiteit tussen egpere kan wees (Lester & Lester, 1998:121; Peven & Shulman, 1999:278; Schlessinger, 2003:108). Dit is omdat wanneer daar kompetisie oor iets is, iemand gaan verloor. Daardie persoon voel dan ongewaardeer en asof van min belang (Schlessinger, 2003:114). Veral wanneer vroue voel dat daar nie 'n balans ten opsigte van mag in die huwelik is nie, lei dit tot ongelukkigheid en die vernietiging van die huwelik (Lester & Lester, 1998:120). Sommige vroue is egter gewillig om nie hul regmatige deel van mag op te eis nie, aangesien dit van hulle sal vereis om hul kant te bring ten opsigte van verantwoordelikhede (Schlessinger, 2003:111).

Mag verwys na die vermoë om 'n impak te hê op 'n ander, die kapasiteit om 'n invloed te hê op verandering, en om 'n invloed te hê op onderworpenheid (Lester & Lester, 1998:128). Smith (2002:98) meen dat wanneer huweliksmaats probeer om

mekaar te beheer, dit 'n duidelike teken is dat hulle nie respek vir mekaar het nie. Egpare respekteer mekaar dan so min, dat hulle oor mekaar sal loop. Wanneer huweliksmaats nie as gelyk gesien word nie, is dit dikwels moeilik vir huweliksmaats om mekaar se siening van 'n saak te begryp ten opsigte van die oplossing van kwessies (Gordon et al., 1999:220).

4.10.3 Die invloed van geslagsrolle

Stereotipiese **geslagsrolle** is besig om te verander, net soos wat hierargiëe en magstrukture in die gesin besig is om te verander (Rokach, Cohen & Dreman, 2004:42). Nie-tradisionele huwelike vereis meer werk as tradisionele huwelike. Dit is omdat nie-tradisionele rolle dubbelsinnig kan wees en meer onderhandeling vereis. Dit is 'n beduidende faktor in die voorkoms van ernstige konflik (Lester & Lester, 1998:120; Mackey & O'Brien, 1999:590). Lester en Lester (1998:121) glo dat nie-tradisionele huwelike wat nie gebaseer is op 'n hiërargiese stelsel nie, 'n gesonder huwelik is. Hiërargiese huwelike kan afbrekend wees, aangesien 'n huweliksmaat kan voel dat daar nie 'n balans ten opsigte van die mag in die verhouding is nie. Daar word dan dikwels 'n probleem geskep (byvoorbeeld onverantwoordelike geldspandering en seksuele vermyding), of gedagtes of aktiwiteite word weggesteek, ten einde te probeer om die mag meer gelyk te maak (Lester & Lester, 1998:122; Smith, 2002:107).

Gesonde huwelike vereis 'n **gelykwaardige vennootskap** tussen man en vrou wat sowel die uniekheid as die wederkerige samewerking van elke geslag beklemtoon (Hunt, 2002:168). So 'n huwelik vereis dat daar gelyke vryheid tussen geslagte is om ongelyke magsverhoudings aan te spreek. Elke egpaar moet hul eie unieke lewenstyl, verantwoordelikhede, en patrone uitwerk wat volgens hulle 'n uitdrukking is van regverdigheid (Hunt, 2002:169).

Uit bogenoemde inligting is dit duidelik dat ongelykheid tussen mans en vroue tot ongelukkigheid in die huwelik lei. 'n Huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers moet aandag skenk aan die gelyke waarde van mans en vroue, aangesien vroue (soos in hoofstuk 2 bespreek is) as ondergeskik aan mans beskou word in die plaaswerkersgemeenskap (Prenzee & Smythe, 2003:55). Ongelukkigheid in die huwelik kan weer 'n negatiewe invloed op die egpaar se seksuele verhouding hê.

4.11 SEKSUELE VERHOUDING

‘n Egpaar se **seksuele verhouding** kan ‘n bron van genot of teleurstelling in hul huweliksverhouding wees. Seksualiteit is ‘n integrale aspek van menswees. Mense se identiteit en fisiese bestaan is verbind tot mekaar en kan nie geskei word nie (Lester & Lester, 1998:147). Seksuele behoeftes is natuurlik, vanpas en dit is belangrik om daarop te reageer binne die huwelik. Seksuele intimiteit binne die huwelik, verwys na ‘n fisieke intieme ondervinding, tesame met ‘n verstandelike en emosionele konneksie. Dit kan insluit streling, aanraking, vashou van die huweliksmaat en ander maniere van die bied van fisieke vertroosting (McGraw, 2002:73).

4.11.1 Voordele van seks

Seks is in vele opsigte **voordelig** tot die verhouding. Dit dien as ‘n goeie verligter van die stres waarmee egpare op ‘n daaglikse basis te doen kry. Dit dra ook by tot ‘n gevoel van nabyheid, aanvaarding en betrokkenheid tussen egpare, wat baie belangrik is (Lester & Lester, 1998:146; McGraw, 2002:72). Wanneer daar probleme op die seksuele gebied is, kan dit teleurstellend wees. Dit lei tot gevoelens van angs, onvoldoendenheid en uiteindelik verwerping en gegriefdheid. Aangesien seks so intiem is, is hierdie gevoel van verwerping veel erger as wanneer ‘n huweliksmaat ‘n idee afkeur (McGraw, 2002:73). Seks het ook ‘n belangrike impak op die verskaf van en ontvang van ondersteuning; asook kwesbaarheid en huwelikskonflik (Horwitz, McLaughlin & White, 1998:126).

Verbeeldingryke en genotvolle seks is een van die take wat Wallerstein (2001:197) beskou as belangrik vir die vestiging van ‘n gelukkige huwelik. Daar moet ‘n seksuele verhouding geskep word wat voldoen aan die behoeftes en fantasieë van albei die huweliksmaats. Dit vereis egter tyd en sensitiwiteit.

4.11.2 Probleme ten opsigte van seksuele intimiteit

Daar is baie kwessies wat die kwaliteit van die seksuele intimiteit kan skaad. Probleme ontstaan dikwels as gevolg van onkunde van die huweliksmaats, selfsugtigheid of vrees (LaHaye, 2002:46). Dit is belangrik dat daar seker gemaak word dat daar nie enige mediese oorsake vir verlaagde behoefte aan seksuele intimiteit is, voor daar na ander oorsake gesoek word. **Kroniese alkoholisme** en **dwelmverslawing** het ook ‘n invloed op seksuele begeertes. (Bagarozzi,

2001:106.107). Wanneer daar 'n groot verskil is tussen huweliksmaats se behoefte aan seksuele intimiteit, is die huweliksmaat met die grootste begeerte dikwels ongelukkig met die verhouding. Hierdie egpare is dikwels nie geskik om huweliksverrykingsprogramme by te woon nie (Bagarozzi, 2001:107).

Vir baie egpare, **veral vir die mans** van hierdie egpare, is positiewe seksuele ondervindings binne die huwelik 'n baie belangrik komponent van hul huweliksgeluk (Veroff et al., 1998:174). Die houding waarmee sommige **vroue** egter seks benader, is 'n beduidende oorsaak van lae seksuele begeerte by vroue. Baie vroue beskou seksuele intimiteit as huiswerk. Egpare moet probeer om dit vir albei huweliksmaats 'n genotvolle ervaring te maak. Kommunikasie oor maniere hoe seks meer vervullend gemaak kan word vir die man en die vrou is noodsaaklik (Knouws, 2000:222). Seksuele probleme ontstaan ook dikwels as gevolg van konflik in ander areas, byvoorbeeld konflik oor kinders, werkverwante probleme en geldelike probleme (LaHaye, 2002:58).

4.11.3 Voorstelle om seksuele intimiteit te laat voortduur

Die **voortduur** van 'n gelukkige seksuele verhouding, vereis **beskerming** teen daaglikse stres en die normale gesinslewe (Wallerstein, 2001:197). Na 'n tydperk van getroude lewe, ondervind egpare 'n afname in die genieting van hul seksuele verhouding. Hoewel egpare steeds seks kan geniet vind dit minder gereeld plaas en is dit gewoonlik minder passievol. Dit het gewoonlik te doen met die feit dat egpare verveeld voel met die roetine waarbinne seks plaasvind. **Seksuele passie** op die lang duur is 'n belangrike vereiste vir seksuele intimiteit (Lester & Lester, 1998:147). Dit verg beplanning, liefde en onbaatsugtigheid van huweliksmaats om 'n langdurige verhouding te skep waar seks uitgebeeld word as die uiterste fisieke uitdrukking van liefde (Smith, 2002:19). Vir seksuele passie om voort te duur moet egpare saam pret hê. Dit sal bydra tot die regte atmosfeer waarin seksuele intimiteit plaasvind. Egpare moet ook 'n **tyd** opsyt waarbinne seksuele intimiteit kan plaasvind. Wanneer egpare op **verbeeldingryke** maniere probeer om romantiese avonture te skep, verhoog die erotiese potensiaal van die seksuele verhouding (Lester & Lester, 1998:155,156).

Die seksuele verhouding is dus 'n integrale deel van die huweliksverhouding. As dit aan albei huweliksmaats se behoeftes voldoen, kan dit bydra tot intimiteit binne die

verhouding. Daar is egter heelwat faktore wat die seksuele verhouding kan skaad. So byvoorbeeld kan die alkoholprobleme waarmee baie plaaswerkers sukkel (sien 2.5) 'n negatiewe impak op seksuele intimiteit hê. Probleme met seksuele intimiteit lei weer tot probleme in die huweliksverhouding. In dié afdeling is voorstelle gemaak hoe om dié aspek van die huwelik te verbeter. Finansies word ook dikwels in huweliksverrykingsprogramme bespreek, aangesien hierdie kwessie dikwels onmin binne die huwelik kan veroorsaak.

4.12 FINANSIES

Horwitz, McLaughlin en White (1998:129) het na aanleiding van 'n studie gevind dat daar 'n verband is tussen 'n egpaar se probleme met **finansies** en depressie. Finansiële behoefte dra hoofsaaklik by tot 'n problematiese huweliksverhouding wanneer egpare kinders het. Egpare wat nie finansiële probleme ondervind nie, het ook beter verhoudings met hul huweliksmaats (Horwitz, McLaughlin & White, 1998:130). Die onvermoë om aan behoeftes te voorsien doen afbreuk aan 'n positiewe huweliksverhouding en veroorsaak huwelikskonflik (Horwitz, McLaughlin & White, 1998:132; LaHaye, 2002:17).

Baie egpare glo dat hul konflik oor finansies kan vermy deur aparte bankrekeninge te hê. Die moderne huwelik vereis egter steeds die bestuur van 'n gemeenskaplike huishouding. Dit **verg goeie samewerking** ten opsigte van geldelike kwessies. Oordeelkundige bestuur van geld binne die huwelik, is nie net tot voordeel van die huwelik nie, maar dit beskerm ook die kinders en is tot voordeel vir die samelewing (Mack & Blankenhorn, 2001:265). Dit is belangrik dat egpare binne hul vermoë lewe. Min egpare maak egter gebruik van 'n begroting (LaHaye, 2002:18). Begrotings moet opgestel word ooreenkomstig egpare se doelwitte en waardes; asook volgens planne wat vir die toekoms gemaak is (Arthur, 2000:204). Egpare laat ongelukkig ook toe dat hul emosies bepaal hoe hul finansies hanteer gaan word, gevolglik ontstaan daar dikwels 'n **magstryd** oor wie besluit wat gekoop en nie gekoop mag word nie (Arthur, 2000:198). Dit is aan te beveel dat die huweliksmaats wat die beste aangelê is om met geld te werk, die finansies hanteer. Dit is egter belangrik dat **albei huweliksmaats** betrek word by die finansiële besluite (Arthur, 2000:203).

Aangesien plaaswerkers 'n armoedige gemeenskap is (Tilley, 2003b:25; Tregurtha,

2000:11) word baie druk op hul huwelike geplaas. Dit is dus belangrik om aandag te gee aan hierdie element van die huwelik tydens die aanbieding van 'n huweliksverrykingsprogram aan plaaswerkers.

4.13 OUERSKAP

Die meeste egpare, selfs in moderne tye, verwag of het die **behoefte om ouers te word** binne die huwelik. Kinders word beskou as een van die lewende grootste seëninge. Die verwagting van ouerskap is so groot dat dit baie druk op huwelike kan plaas (Baron & Byrne, 2003:334; Mack & Blankenhorn, 2001:355). Wanneer egpare wel kinders kry, verander hul verhouding vir altyd. Die koms van kinders plaas baie spanning op die verhouding (Berg-Cross, 1997:117). Horwitz, McLaughlin en White (1998:132), asook Berg-Cross (1997:117) noem dat egpare dikwels huwelikskonflik en minder ondersteuning van mekaar ondervind wanneer hul kinders kry. Clements, Lindahl en Markman (1998:220) het egter na aanleiding van 'n studie met egpare oor 'n nege-jaar-periode gevind dat die koms van 'n kind nie geassosieer word met 'n afname in huwelikstevredenheid en romantiese liefde nie.

'n **Goeie verhouding** tussen egpare voordat hul kinders kry, is die **beste voorspeller van huwelikstevredenheid** nadat egpare kinders gekry het (Berg-Cross, 1997:118). Dit is dus belangrik dat egpare hul huweliksverhouding versterk en aanpas bymekaar voordat hul dit oorweeg om met 'n familie te begin. Mackey en O'Brien (1999:592) het gevind dat egpare wat gemeenskaplike besluite oor kinders en kinders grootmaak geneem het, 'n verhoogde gevoel van intimiteit ondervind het wanneer die kinders uit die huis is. Wanneer egpare onderling besluite neem ten opsigte van die grootmaak van adolessente het hulle ook nuwe vlakke van psigologiese intimiteit in hul verhouding ondervind (Mackey & O'Brien, 1999:592). Dit is belangrik dat egpare steeds voortbou aan die emosionele intimiteit van hul verhouding wanneer hulle kinders kry. Daar moet 'n balans gehandhaaf word tussen die grootmaak van die kinders en die vertroeteling van die egpaar se huweliksverhouding (Wallerstein, 2001:196). Dit is ook om die kinders se onthalwe baie belangrik dat 'n egpaar 'n sterk, stabiele huwelik het (Arthur, 2000:165). Wanneer egpare ongelukkig is met mekaar, is hulle meer geneig om hul kinders wisselvallig en irrasioneel te hanteer. Kinders word dan dikwels gebruik as 'n sondebok (Berg-Cross, 1997:126).

Vroue voel soms minder tevrede met die verhouding, hoe meer kinders hul het. **Mans** ondervind weer meer tevredeheid met die verhouding met die toename van kinders in die huwelik. Die tyd wat vroue aan kinders spandeer kan moontlik verbind word met hierdie gevoelens (Baron & Byrne, 2003:334). Egpere is geneig om huiswerk op 'n meer tradisionele wyse te verdeel wanneer kinders arriveer (Berg-Cross, 1997:117). Wanneer daar 'n groter gelykheid tussen mans en vroue ten opsigte van ouerskap is, neem hierdie negatiewe gevoelens van vroue af (Baron & Byrne, 2003:334).

Ter opsomming wil dit voorkom of kinders tot die geluk van die huwelik bydra mits daar reeds 'n goeie verhouding tussen man en vrou was voordat die kinders gebore is, en as daar 'n gelyke verdeling van take tussen die man en vrou is ten opsigte van die kinders. Manlike plaaswerkers verwag egter dat hul vroue grotendeels na die kind moet omsien (Kritzinger, Prozesky & Vorster, 1995b:329), terwyl die vroue net verwag dat die mans ten minste aandag aan die kinders sal skenk. Ouerskap is 'n belangrike vaardigheid om by 'n huweliksverrykingsprogram in te sluit. Ten einde konflik te vermy is dit ook noodsaaklik dat huweliksmaats weet wat elkeen se verwagtinge ten opsigte van die ander persoon is.

4.14 HUWELIKSVERWAGTINGE

Wanneer egpare in die huwelik tree het hulle sekere **verwagtinge** van mekaar en van die huwelik. Volgens Bhatti (2003:152) hang hul verwagtinge van mekaar af ooreenkomstig die **opvoedkundige agtergrond** en **sosio-ekonomiese status** van die huweliksmaat. Geluk is sosiaal gekonstrueer – 'n persoon se kultuur, geslag, etnisiteit en klas gaan saam met sekere voorskrifte en verwagtinge wat die persoon help om 'n basis te skep waarvolgens geluk ge-evalueer word (Giblin, 2004:48; Veroff et al., 1998:154). Huweliksmaats kom met verskillende en dikwels onrealistiese verwagtinge in die huwelik in. Vir sommige, is 'n huweliksmaat wat geslags-tipiese rolle (byvoorbeeld 'n man wat 'n goeie voorsiener is) uitvoer, al waarop hul hoop. Vir ander is 'n emosionele konneksie 'n vereiste (Broman, 2002:160).

Verwagtinge oor die huwelik ten opsigte van huweliksmaats as 'n man en 'n vrou, of verwagtinge gebaseer op enige belangrike sosiale identiteit gaan op sigself die **evaluering van die huwelik beïnvloed**. As verwagtinge groot is, kan teleurstellings

net so groot wees. As daar minder verwagtinge is, sal teleurstellings ook nie so erg wees nie (Veroff et al., 1998:154). Dit is aan te bevele dat egpare bewus gemaak sal word dat dit normaal is dat huwelikstevredenheid sal daal, sodat egpare eerder verwagtinge sal konstrueer ten opsigte van langtermyn huweliksfunksionering (Kurdek, 1998:198). Realistiese en optimistiese verwagtinge is belangrik vir die geluk van die huwelik (Giblin, 2004:49). Egpare moet soms eerder poog om hul verwagtinge van mekaar in lyn met realistiese vermoëns te bring, as om te probeer om kommunikasiepatrone te verander (Gordon et al., 1999:220).

Aangesien verwagtinge verskil ooreenkomstig sosio-ekonomiese status is dit belangrik om vas te stel wat plaaswerkers se verwagting ten opsigte van die huwelik is. Dit is ook belangrik dat die fasiliteerder van 'n huweliksverrykingsprogram plaaswerkers in staat stel om realistiese verwagtinge ten opsigte van hul huwelik te ontwikkel. Sekere rolverwagtings van plaaswerkers binne hul huwelike is reeds tydens 'n vorige studie geïdentifiseer (sien 2.7.2).

4.15 SAMEVATTING

Min egpare dink aan al hierdie uitdagings wanneer hul die dag trou. Hulle aanvaar dat hul liefde vir mekaar sterk genoeg is. Egskeidings ontstaan dikwels omdat mense nie beseft dat dit normaal is dat hulle voor hierdie uitdagings te staan gaan kom nie, dat hul daartoe verbind moet wees om daardeur te werk, en dat hulle vertrou moet hê in 'n uiteindelijke gelukkige huwelik.

Na aanleiding van die bespreking van hierdie uitdagings, kan die noodsaaklikheid van huweliksverryking duidelik gesien word. Huweliksverrykinggeleentheid normaliseer huweliksprobleme. Die bereidwilligheid van albei huweliksmaats om so 'n program by te woon, is 'n teken van die egpaar se verbintenis tot die huwelik en mekaar.

Die volgende hoofstuk doen ondersoek na die behoeftes van plaaswerkers ten opsigte van die inhoud van 'n huweliksverrykingsprogram vir hierdie teikengroep en bied 'n oorsig van die resultate van die studie.

HOOFSTUK 5

ONDERSOEK NA DIE ERVARINGS EN BEHOEFTE VAN PLAASWERKEREGPARE TEN OPSIGTE VAN HUL HUWELIKE

5.1 INLEIDING

Die doel van die studie was om plaaswerkers se ervaring van die huwelik en hul behoeftes ten opsigte van die huwelik te identifiseer, sodat aanbevelings gemaak kan word vir die opstel van 'n toepaslike huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers. Hierdie hoofstuk fokus op die vierde doelwit van die studie, naamlik om 'n empiriese ondersoek te doen oor plaaswerkeregpare se ervaring en behoeftes ten opsigte van hul huwelike.

Tydens die analisering van die resultate van die empiriese ondersoek het drie temas na vore gekom wat bespreek sal word. Dit sluit in:

1. Alkoholmisbruik
2. Gelukkige egpare
3. Ongelukkige egpare

Die hoofstuk bied eers 'n oorsig oor die totstandkoming van en voorbereiding vir die ondersoek, waarna verduidelik sal word hoe data ingesamel is en daarna verwerk is. Daarna word die resultate van die empiriese studie in besonderhede uiteengesit.

5.2 VOORBEREIDING VIR ONDERSOEK

Na aanleiding van 'n intensiewe **literatuursoektog** wat gedoen is oor plaaswerkers en huweliksverrykingsprogramme, is gevind dat daar weinig studies plaasgevind het ten opsigte van huweliksverryking vir plaaswerkers. Navrae by organisasies wat plaaswerkers as kliënte het, het ook nie uitsluitlike huweliksverrykingsprogramme aan plaaswerkers opgelewer nie. Slegs een program wat aan plaaswerkers aangebied word, is gevind wat 'n afdeling oor huweliksverryking bevat. 'n **Behoefte** is geïdentifiseer, aangesien daar tydens 'n studie van Kritzinger, Prozesky en Vorster (1995b:435) met plaaswerkers geïdentifiseer is dat 40 persent van hierdie vroulike plaaswerkers en 'n derde van die manlike plaaswerkers hul familie/gesin/kinders/huwelik as die belangrikste aspek van hul lewe beskou.

Die **populasie** van die studie waarop besluit is na aanleiding van die literatuursoektog wat gedoen is, bestaan uit egpare, of paartjies wat saambly en leef asof hulle getroud is, wat woon en werk op plase in die Stellenbosch-omgewing. 'n **Doelbewuste steekproef** is toe gedoen met ses egpare en een getroude vrou op Eikendal en Hazendal, wat plase in verskillende geografiese areas rondom Stellenbosch is. Hierdie tipe steekproef het die navorser in staat gestel om deelnemers te kies wat verteenwoordigend is van die teikengroep en wat die heterogeniteit van die populasie vasvang (Maxwell, 2005:89). Afsprake is met die egpare gemaak om onderhoude met hulle te voer gedurende die week, na werksure by hulle onderskeie huise.

5.3 DATA-INVORDERING EN -ANALISERING

Die navorser het gebruik gemaak van **semi-gestruktureerde onderhoude**, wat elk ongeveer 'n uur-en-'n-half geduur het. Daar is gebruik gemaak van 'n **onderhoudskedule** (sien bylae A), om te verseker dat alle aspekte van die navorsing ingesluit word tydens die onderhoud. Die onderhoude is op oudioband opgeneem. Dit is in ag geneem dat dit belangrik is dat deelnemers bewus is daarvan dat hul aan 'n studie deelneem, ingelig sal word rondom enige gevolge daarvan en toestemming daartoe sal gee (Rubin & Babbie, 2007:38). Geen onderhoude het dus onder dwang plaasgevind nie. Alle deelnemers het mondelingse toestemming verleen aan die navorser. Daar was wel een egpaar waarvan die man nie wou deelneem aan die gesprek nie. Die beoogde onderhoud het dus nie geskied nie.

Die inhoud van deelnemers se gesprekke is **konfidensieel** hanteer, ten einde deelnemers se welstand en belange te beskerm (Clough & Nutbrown, 2003:83; Rubin & Babbie, 2007:40). Aangesien deelnemers bewus was van die konfidensialiteit van die onderhoud het veral die vroue na die tyd aangedui dat die gesprek vir hul terapeuties was. Die plaaswerkersgemeenskap is 'n klein gemeenskap en dit is nie altyd 'veilig' om gevoelens met ander mense in dié gemeenskap te bespreek nie.

Direk nadat die onderhoude plaasgevind het, is die gesprekke **getranskribeer** tot rekenaardokumente. Nadat herhaling ten opsigte van inligting wat verkry is

plaasgevind het, het die proses van data-verwerking en analisering begin. Dit behels dat die inligting georganiseer word in beduidende patrone en omskep word in 'n raamwerk wat die essensie van wat gesê word ontbloot (De Vos, 2005:333; Rubin & Babbie, 2007:260). Hiervolgens word kategorieë en temas uitgelig (De Vos, 2005:333).

Die res van die hoofstuk fokus op die data wat ontvang is uit die onderhoudvoering. Die resultate, wat in direkte aanhalings uiteengesit sal word, word deurentyd vergelyk met bestaande literatuur.

5.4 NAVORSINGSRESULTATE

5.4.1 Die kwaliteit van die egpare se verhoudings

Tabel 5.1 bied 'n aanduiding van die kwaliteit van die egpare se verhoudings.

Tabel 5.1 Die kwaliteit van die egpare se verhoudings

Egpaar	Gelukkig getroud
A	Ja
B	Ja
C	Ja
D	Man=Ja, Vrou=Nee
E	Nee
F	Nee
G (vrou)	Nee

N=13

Volgens tabel 5.1 kan gesien word dat drie egpare gelukkig getroud, drie egpare ongelukkig getroud is en by die laaste egpaar voel die man gelukkig met die verhouding en die vrou voel ongelukkig daarvoor. Vervolgens word 'n opsomming gebied van hoe die onderskeie verhoudings lyk. Dit gee 'n aanduiding waarom die verhouding gelukkig of ongelukkig is.

Egpaar A

Hierdie egpaar is mekaar se beste vriende, geniet mekaar se geselskap en is tevrede om by mekaar te wees. Die egpaar doen graag dinge vir mekaar. Dit is 'n tradisionele huishouding waar die man oënskynlik gesien word as die hoof. Die vrou

meen dat die man die reg het om sy vrou te slaan as sy iets verkeerds buite die huwelik doen. Die vrou is egter in beheer van die geldsake en die man moet doen wat sy sê binne die huis, byvoorbeeld nie drink of rook in die huis nie. Die egpaar se kinders is vir hulle baie belangrik.

Egpaar B

Hierdie egpaar het baie vertroue in mekaar. Hul geniet dit om dinge saam te doen, en gesels met mekaar oor alles. Die vrou en man word as gelyk beskou, maar die man is steeds die hoof van die huishouding. Die man en die vrou hou baie daarvan om by mekaar te wees.

Egpaar C

Die egpaar is baie onafhanklik van mekaar en vryheid is veral vir die man baie belangrik. Sowel die man as die vrou is baie erg oor hulle kinders. Hulle hou daarvan om mekaar te versorg, en ondersteun mekaar in alles wat hulle doen. Al doen die egpaar nie baie dinge saam nie, word wat hul ook al doen tot voordeel van die egpaar as 'n eenheid gedoen.

Egpaar D

By hierdie 'egpaar' (nie getroud) wil dit voorkom of die man baie erger oor die vrou is, as wat sy oor hom is. Die vrou wou 'n paar jaar gelede die verhouding beëindig, as gevolg van sy drinkery. Hulle spandeer min tyd by mekaar. Dit is hoofsaaklik die oorsaak waarom die vrou ongelukkig is met die verhouding. Uit die gesprek het dit duidelik geword dat die man dink hy is die hoof in die verhouding, maar dat die vrou nie so dink nie.

Egpaar E

Hierdie egpaar gesels nie baie met mekaar nie. Die man is 'n drinker en slaan sy vrou. Die vrou het egter nie 'n probleem met die slanery nie, en glo dit hoort so. Hy behandel ook haar kinders sleg. Die man is oneerlik, en daar is 'n moontlikheid van buite-egtelike verhoudings. Daar word baie oor geld gestry in hierdie verhouding.

Egpaar F

Die man drink. Dit dra by tot die egpaar se armoede. Die egpaar gesels min met mekaar. Die man toon nie werklik sy liefde op enige manier nie. Hy aanvaar ook nie

sy vrou se seun uit 'n vorige verhouding nie. Die egpaar spandeer min tyd by mekaar.

Egpaar G

Die egpaar se paaie is besig om te skei. Die man soek vir ander blyplek. Hy het die vrou geslaan totdat sy 'n interdik teen hom gekry het. Die man is 'n strawwe drinker. Die vrou word emosioneel en finansiëel mishandel. Die man neem geen verantwoordelikhede in die huishouding nie. Hy het nie opgedaag vir die onderhoud met die navorser nie – daar is dus net met die vrou 'n gesprek gevoer.

5.4.2 Profiel van die plaaswerkers

Tabel 5.2 bied 'n opsomming van die profiel van die plaaswerkers wat deelgeneem het aan die studie. Die inhoud word daarna bespreek.

Tabel 5.2 Profiel van die plaaswerkers

Egpaar	Jare saamgebly	Kinders voor die huwelik	Getroud	Jare getroud	Maandelikse inkomste
A	03	Ja	Ja	40	R2000-R2499
B	02	Nee	Ja	06	R2000-R2499
C	07	Ja	Ja	13	R2000-R2499
D	14	Ja	Nee	00	R2500+
E	00	Nee	Ja	04	R2500+
F	08	Ja	Ja	01	R1500-R1999
G (vrou)	02 ½	Ja	Ja	20	R1000-R1499

N=13

5.4.2.1 Jare saamgebly

Uit bogenoemde blyk dit dat ses van die sewe egpare saamgebly het voordat hulle getrou het. Die egpaar wat nie saamgebly het nie, het egter net dadelik getrou omdat die plaasbestuur gesê het die vrou kan slegs by die man kom bly as hulle getroud is. Vir die vrou was 'n groot trekpleister om te trou die huis waarin sy sou bly:

- *“O, en ek was so opgewonde oor die se trou, want **ek gaan nou in 'n huis in.**”*

Ander redes wat gegee is hoekom die egpaar uiteindelik getrou het, sluit in:

- “Nee, want toe wou ek mos **die kinders laat doop**. Want ek kan mos nie alleen die kinders laat doop nie.”
- “Ek was ‘n bietjie bang. Ek was ‘n bietjie bang die huwelik sal nie goed uitwerk nie en dan los hy my met kinders en al. Maar ‘n antie het gekom en vir my gekom vra of ek nie maar wil trou nie. Sy’t vir my gesê: Sê nou maar jou man word **opgeroep om te kom veg** en dan **sit jy nou met die kinders**, dan kan jy glad **nie eers gehelp word deur die staat** met die kinders nie.”
- “...En toe het ek en hy maar nou saamgebly, ons het ons naweke omgedrink en toe kom dit toe so dat een van **die kerk priesters**, toe kom dié priester toe **een Sondag die middag daar by ons aan**. En hy kom in en hy sê toe vir ons maar – of ek moet by my antie gaan bly dat hy alleen in die huis kan bly, maar **ons twee kan nie saambly nie**, want ons is nie getroud nie. En ek en hy het toe gesê, ok, ons sal eers gesels, maar **ook nog nie kop gegee nie**. Maar toe op die ou ende toe besef ek en hy maar dinge kan nie so aangaan nie. En ek en hy het toe maar gaan afhaak by Binnelandse Sake...”

Bogenoemde egpare sou dus nog langer saamgebly het, as hierdie redes, byvoorbeeld om die kinders te laat doop, die finansies wat nie sou ontvang word as die man te sterwe sou kom, en mense wat met die paartjies kom praat het ten einde hul te oortuig om oor morele oorwegings te trou, hulle nie daartoe beweeg het nie. Hul sou moontlik heelwat langer net saamgebly het, of glad nie uiteindelik getrou het nie.

5.4.2.2 Kinders voor die huwelik

Vyf van die sewe egpare het ook kinders by mekaar gehad voordat hulle getroud is. Die twee egpare wat nie kinders gehad het voordat hulle getrou het nie, het steeds geen kinders van hul eie by mekaar nie. Die waarskynlikheid was dus groot dat hul ook kinders voor die huwelik sou gehad het as dit vir hulle moontlik was.

5.4.2.3 Egpere getroud

Ses van die sewe pare is getroud. Die paartjie wat nie getroud is nie leef egter wel soos 'n getroude paar en het ook twee kinders by mekaar. Dié paartjie is van plan om binnekort te trou. Die paartjie praat ook van mekaar as “my man” en “my vrou” en hulle reaksie op die belangrikheid van die verhouding was soos volg:

- “*Ek sal bly by haar **tot die dag wanne ek hier af gaan**. Ek sal ‘either’ hier af voorlat ek met haar skei.*”
- “*Tot die **dood** ons skei.*”

Al die egpare voldoen dus aan die kriteria vir insluiting as deelnemers aan die studie.

5.4.2.4 Maandelikse inkomste

Van die sewe egpare verdien twee huishoudings meer as R2500 per maand. (Hierdie plaaswerkers word egter weekliks of twee-weekliks betaal.) Dié twee egpare verdien egter net bo R2500. Al die deelnemers val dus binne 'n lae inkomste-kerf.

Bogenoemde data stem ooreen met Ooms (2002:2) se bevinding dat lae-inkomste individue 'n groter risiko het vir die geboorte van buite-egtelike kinders, vir saambly en minder waarskynlik is om te trou as middel en hoë-inkomste egpare.

Bogenoemde dinamika van plaaswerkers is belangrik om in ag te neem wanneer 'n huweliksverrykingsprogram vir hulle opgestel word. Soos reeds genoem, het drie temas na vore gekom tydens onderhoudvoering met die plaaswerkeregpere. Die eerste hiervan is die invloed van alkoholmisbruik op plaaswerkeregpere se verhouding.

5.4.3 Tema 1: Alkoholmisbruik

Tydens die deelnemers se beantwoording van die vrae het die tema ‘alkoholmisbruik’ na vore gekom. Hierdie tema met sy vier sub-temas word in Tabel 5.3 saamgevat.

Tabel 5.3 Tema 1: Alkoholmisbruik

Tema 1	Sub-temas
Alkoholmisbruik	5.4.3.1 Aard van alkoholmisbruik
	5.4.3.2 Alkohol en huishoudelike geweld
	5.4.3.3 Redes gegee waarom huweliksmaat moet ophou drink
	5.4.3.4 Alkohol se invloed op die persepsie van broodwinner

N=13

‘n Bespreking van die sub-temas sal vervolgens gegee word.

5.4.3.1 Aard van alkoholmisbruik

Alkoholmisbruik is ‘n groot probleem onder die plaaswerkers (London, 2000:200). Hierdie studie se bevindinge stem ooreen met die literatuur, aangesien tien van die dertien deelnemers nou alkohol misbruik, of dit in die verlede misbruik het. Hulle het gedrink minstens totdat hulle dronk was. Mededelings in antwoord op die vraag of hul ooit gedrink het, sluit in:

- *“Nee, daai gewoonte het ek nou afgeleer. Kort voor die tyd wat ek nou besluit het ek los die drinkery het die **drank vir my ‘n probleem geraak**. Op die einde van die dag moes ek **in die hospitaal op land**.”*
- *“Ek het net die **Black Label bier** gedrink. En dan Saterdag-oggende gaan ons dorp toe, ek shopping my goedjies klaar, maar in die **‘mean time’ dan dink ek ook, ek moet dié geldjies agter hou**, want anders het ek nie ‘n bier se geld nie. En dan kom ek by die huis. As ons klaar gelunch het, dan sluit ons ons deure toe, en dan stoot ons. **Dan sit ons daar bo by die smokkelhuis**. Die **Vrydae-aande ‘worries’ ons nie eers van slaap nie**. En dan sit ons **Saterdag nou heelyd daar**. Ek het **BAIE gedrink**.”*
- *“Ons het in die week ook **gedrink as daar geld was**. Ja, dit was nie iets goeds nie.”*
- *“Ja, ek het **sommer baie gedrink**. En ek dink dit het gemaak...ek het van 18 af **beginne werk in die kelder** en toe ek so 28 was toe begin ek so **verskriklik te drink**. En toe het ek later my **werk verloor**. Ek **kon***

nie sonder wyn gebly het nie, ek het nie eers geëet nie, maar later het ek soos 'n graat gelyk."

- *"Ek het **sommer baie gedrink**. Ek koop nie my eie wyn nie, maar hy koop sy eie wyn, dan drink ek saam met hom. Nou **as die kraantjie nou op is**, dan maak hy nou **moeite om te gaan leen**. Dan kom hy terug, dan sê hy hy het weer vir ons wyn gemaak."*
- *"My maat is 'n **strawwe drinker**. Meer as 'n papsak oor 'n naweek. Want as jy al die alkohol persentasiegewys tel – dit is bier, verskillende soorte wyn... **As daar is, sal hy dit drink**. Hy drink oor die **week ook**."*

Die deelnemers van die studie het dus so erg gedrink dat sommige van hul in die hospitaal beland het as gevolg van die impak op hul gesondheid. Sommige het net naweke gedrink, terwyl ander gedurende die week ook drink. Die hoeveelheid geld wat deelnemers tot hul beskikking gehad het, het bepaal hoeveel hul sou drink. Ander het weer geld wat nodig was vir kos eerder gebruik om drank te koop.

5.4.3.2 Alkohool en huishoudelike geweld

Uit die onderhoude het dit duidelik geword dat huishoudelike geweld nie noodwendig plaasgevind het wanneer die deelnemers gedrink het nie. Waar huishoudelike geweld egter plaasgevind het, het die oortreder en selfs die slagoffer elke keer alkohol gebruik. Deelnemers het soos volg gesels oor hul ervarings met huishoudelike geweld na aanleiding van die gebruik van alkohol:

- *"Ja, hy **slaan my elke af-en-toe**, maar dis ook nie altyd nie. Maar wanneer hy baie **onder die invloed van drank is**, dan is hy heel deurmekaar en **sy kop hak uit**. Hy het my drie weke terug, het hy my so geslaat. Maar ek het die fout gemaak, **ek het uitgegaan** en toe ek terugkom, toe **kom ek dronk terug**. Toe ek nou by die huis kom, toe **draai hy nou my hele nek om**, toe **kraak my nek so**. Toe **sak ek nou inmekaar** en toe meen hy nou hy het my nek gebreek. En toe voel ek iemand tel my op, maar **ek is so deurmekaar**. Hy dog toe ek is dood. Toe voel ek net hy vat my polse...maar toe het **hy hom nou nugter geskrik...**"*
- *"**Ons het gedrink, ons altwee**. Toe het ons **gestry**, ek weet nie waaroor*

*dit gegaan het nie, maar die stryery het begin. Kyk, ek het daai Saterdag toe het ek daai selfde Saterdag die **mes gekoop** vir die kombuis, en ek het net die **laai oopgemaak** en toe **haak ek net af, en ek steek** (my oë was toe). Toe ek my **oë oopmaak** toe sien ek net **hoe vol bloed is hy**. En ek besef ek steek hom toe en ek maak hom seer. En daarvan af het hy sy krag ook toe verloor en toe hy het nog geskel en toe kan hy net nie meer nie. En **ons het nog gestoei** daar in die huis. Toe het hy, ek weet nie hoe het hy die **plaat van die oond**, van die stove **aangesit**. Toe wil hy nou my **oor brand**, en hy **druk toe my gesig op die warme plaat...**”*

- *“Daar is so ‘n **klomp kere wat hy my geslaan het**. Op ‘n Kersdag was die hartseerste dag in my lewe. Was ek in die helder dag geslaan. Al my vriende het partytjie gehou. Die Kersatmosfeer was onder die volk en **ek sit met ‘n blou oog op ‘n Kersdag**. Dit het vir my ‘n week gekos om van die werk af te bly, want ek sit met ‘n blou oog. Ek het **amper my werk verloor**. **Hy was gedrink en besitlik**. En toe wou hy kom slaap en ek moet ook kom slaap, op die Kersmiddag, net na ete. En ek wil toe nie slaap nie...*”

Dit blyk dus uit mededelings dat dit soms net een van die huweliksmaats is wat drink, terwyl in ander gevalle dit albei huweliksmaats is wat alkohol misbruik. Dit wil voorkom of huweliksmaats minder omgee wat die gevolge van hul daade sal wees wanneer hulle gedrink het, as wanneer hul nugter is. Dit blyk ook dat daar verskillende grade van huishoudelike geweld voorkom na aanleiding van alkoholisbruik. Sommige slaan hul maats, of stoot hul rond, terwyl ander so ver gaan as om wapens (messe of ‘n warm stoofplaat) te gebruik. In sommige huwelike kom huishoudelike geweld gereeld voor, terwyl dit by ander huwelike net af-en-toe gebeur. Bogenoemde mededelings stem ooreen met Greenberg en Edwards (2004:43) en Parenzee en Smythe (2003:11) se bevinding dat alkohol sowel die risiko om ‘n oortreder, as ‘n slagoffer van geweld te wees, vermeerder. Grant, Stinson en Dufour (2006:80) het bevind dat alkohol betrokke was in een uit elke vier gevalle van geweld. Onder die deelnemers aan hierdie studie was alkohol egter by 100 persent van gevalle van huishoudelike geweld betrokke.

5.4.3.3 Redes gegee waarom huweliksmaats moet ophou drink

Dit is egter betekenisvol dat die vroue wat wel geslaan word, na aanleiding van hul mans se alkoholgebruik, nie wil hê die man moet ophou drink oor die gevolglike geweld nie, maar oor ander kwessies, byvoorbeeld sy gedrag teenoor haar kinders of die geld wat bestee word aan alkohol. Dit is asof die huishoudelike geweld gelate aanvaar word. Vroulike deelnemers se mededelings in antwoord of hul wil hê hul man moet ophou drink, is soos volg:

- *“Die alkohol het gemaak dat hy my **kinders so verwyf**. Hy **dja vir hulle weg**. Dit is nou **wanneer hy dronk is**. Dan mag **hulle nie brood vat nie**. Hulle mag **nie in die yskas krap nie**. Dit is nou elke naweek dat... **Nes hy baie gedrink het, dan loop die meisie deur, dan vloek hy haar lelik**. Hy is ‘n baie lieflike mens, maar hy...as ek met hom gepraat het: ‘Wanne gaan jy **besluit om die wyn te los**, ek wil hê ons moet lewe soos man en vrou in die huis. Ek wil **nie hê jy moet altyd my kinders verwyf nie...**”*
- *“Ja, ek sal dat hy **nie moet drink nie**, want as hy nou nie meer drink nie, dan sal **ons kan aantrek, en nie so sukkel nie**. Meer kan **spandeer op onself** en kan **uitgaan** en so...”*

Dit is asof hierdie vroue die huishoudelike geweld as normaal beskou. Dit is heel waarskynlik so omdat daar so baie huishoudings in die plaasgemeenskap is waar huishoudelike geweld voorkom. Hierdie vroue het dit ook sien gebeur met hulle moeders toe hul grootgeword het. Dit is ook beduidend dat die vroue, ten spyte van die huishoudelike geweld wat plaasvind, steeds hul mans in ‘n goeie lig probeer plaas deur byvoorbeeld te sê dat hy ‘n lieflike mens is.

5.4.3.4 Alkohol se invloed op die persepsie van broodwinner

Daar bestaan ‘n oorwegende siening deur die plaaswerkersgemeenskap dat die man die broodwinner van die huishouding is (Sunde & Kleinbooi, 1999:11). Die plaasgemeenskap word beskou as ‘n **patriargale gemeenskap**. Hierdie tipe gemeenskap gaan dus van die veronderstelling uit dat mans superieur tot vroue is. Volgens Parenzee en Smythe (2003:55) hou manlike plaaswerkers vas aan die rolle en voordele wat hul beskou as hul reg. Dit stem ooreen met die ouer mans in

hierdie studie se siening van hulself en hul posisie. Die drie oudste manlike deelnemers het soos volg gereageer op die vraag wie die broodwinner is:

- *“Seker maar **ek en my seun** wat ook bly in die huis.”*
- *“**Ek is die broodwinner**. Kyk byvoorbeeld as ek nou dood, dan sê hulle op die kansel: ‘Die broodwinner het soveel kinders gelos by so en so...’”*
- *“Dit sal seker maar **ek** wees.”*

Dit blyk uit bogenoemde mededelings dat die ouer mans meen dat enige werkende man in die huishouding die rol van broodwinner kan speel. Dit kan die man en sy werkende seun/s insluit. Die drie jonger mans het almal te kenne gegee dat hul en hul vroue albei die broodwinners van die huis was. Dit was egter verbasend dat vyf van die sewe vroue hul mans beskou het as die broodwinner.

Twee van die ander vroue beskou hulself as die broodwinner, aangesien hul self verantwoordelik is vir alle uitgawes in die huis. Hierdie vroue se mans hou almal hul geld vir hulself om alkohol mee te koop. ‘n Laaste vrou voel steeds dat haar man die broodwinner is, ten spyte daarvan dat hy nie veel van sy geld deel nie. Dit blyk dus dat die mans se uitgee van die meeste van hul geld op alkohol die enigste aspek is wat moontlik die vroue in hierdie studie van gedagte kan laat verander dat hul mans nie die broodwinner is nie.

Die deelnemers se mededelings stem dus nie ooreen met Sunde en Kleinbooi (1999:11) se bevinding nie, aangesien dit nie die mans is wat aan hierdie rol van man as broodwinner vashou nie, maar eerder die vroue. ‘n Tweede tema wat tydens hierdie studie na vore gekom het, is die ooreenstemmende eienskappe van gelukkige egpare.

5.4.4 Tema 2: Gelukkige egpare

Uit die deelnemers se antwoorde op die vrae het dit geblyk dat sekere eienskappe teenwoordig is by gelukkige egpare en ander eienskappe teenwoordig is by ongelukkige egpare. Eienskappe van gelukkige egpare word in tabel 5.4 aangedui:

Tabel 5.4 Tema 2: Gelukkige egpare

Tema 2	Eienskappe
Gelukkige egpare	5.4.4.1 Goeie kommunikasie
	5.4.4.2 Spandeer graag tyd by mekaar
	5.4.4.3 Het respek vir mekaar
	5.4.4.4 Vertrou mekaar ten volle
	5.4.4.5 Beskou mekaar as gelyk
	5.4.4.6 Vrou hanteer finansies
	5.4.4.7 Is albei betrokke by die kerk

N=7

5.4.4.1 Goeie kommunikasie tussen huweliksmaats

Bagarozzi (2001:24) het bevind dat goeie kommunikasie die eerste stap is in die proses om toenemende intimiteit in 'n verhouding te skep. Die mate van intimiteit tussen 'n egpaar hang in 'n groot mate af van hul vermoë om hul gedagtes, gevoelens, behoeftes en begeertes duidelik en effektief te kommunikeer. Dit stem ooreen met wat tydens hierdie studie gevind is. Tydens onderhoudvoering was dit ooglopend dat die drie gelukkige egpare graag met mekaar gesels het. Mededelings van deelnemers omtrent hul kommunikasie is soos volg:

- *“Ons **praat oor alles, oor alles**. Ons praat **wat in die dag gebeur** het. Maandagaand het ons nou weer so bietjie gesels oor **wat ons nog vorentoe wil doen** en toe het sy vir my gesê: ‘Ag man, ons beweeg vinnig na ‘n punt toe. Ons gaan daar uitkom, maar ons moet net glo en vertrou daarop.’”*
- *“O, **oor die laaste ding**. **Alles**. In die werk verstaan die mense nie vir my nie. As ons nou so die wingerd vasmaak, dan sê ek vir hulle, as hulle nog nie vir my ken nie, dan moet hulle vinnig vir my leer ken, want **dis ‘n meidjie wat alles vir daai mannetjie gaan vertel**. Nou sê ek altyd vir hulle, ek kan nie help nie, ek weet nie hoe is hulle getroud nie, maar **ek loop sê vir hom alles, de laaste ding wat hier in die werk gebeur** het, **vanaand weet hy dit**. Ja, vanmiddag het die span nou so vir my vies gemaak en **toe kom sê ek vir hom**, toe vra ek vir hom **hoe voel jy dan nou oor wat ek dan nou vir jou sê?**”*

- “Die eerste wat ons praat... praat ons oor **hoe lank ons al nou aankom met mekaar**. Ons praat **wat ons al deurgemaak het** in die lewe wat ons saam is. Daar’s **so baie dinge waaroor ons gesels**.”
- “Kyk as jy in die werk is, dan moet jy nie vir jou steur aan die ander mense wat vir jou ‘n probleem is nie. Jy moet dit **maar by die huis kom uitpraat**. Ons praat **baie oor hoe ons voel oor dinge**. Ek en my vrou **daar in die kamer**. Dan sê sy maar **hoe sy voel**. Wat is haar plek in die **toekoms en wat ons nog beplan**.”
- “Ons praat oor **die werk, ons finansies en ons kerk**. Ons praat oor **ons kinders en sulke tipe dinge**.”

Dit blyk uit bogenoemde mededelings dat hierdie egpare mekaar graag meedeel wat tydens hul dag gebeur het en wat by hul werk gebeur het. Hulle praat ook oor gevoelens, hul finansies, hul kerklewe, en hul verlede en toekoms saam. Hierdie egpare kommunikeer gereeld met mekaar.

Wallerstein (2001:200) het gevind dat egpare uit gelukkige huwelike sorgvuldig na mekaar **luister**. Hierdie egpare besef dat kommunikasie nie net uit woorde bestaan nie, maar dat dit ook behels dat hulle **aandag moet gee** aan mekaar se veranderende buie, gesigsuitdrukkings, liggaamstaal en ander leidrade tot gemoedstoestemminge. Die drie gelukkige plaaswerkeregpare was deeglik bewus daarvan dat hul maats aandagtig luister na hulle wanneer hulle praat. Deelnemers het byvoorbeeld gesê:

- “Hy sit **aandagtig** vir my en luister en hy **antwoord vir my terug** en...”
- “Ons **kyk in mekaar se gesigte** en hy **praat met my terug**. Hy **antwoord vir my** vir dit wat ek vir hom vra.”
- “Dan **luister sy vir my stip**, sonder dat sy miskien ‘n woord vir my sal sê. Sy kyk vir my, dan kan **ek sien maar sy luister**. En as ons miskien nou klaar is met die gesprek of gesels, dan sal **sy** miskien **nou vir my vra hoekom of hoekom nie**.”

Dit blyk uit bogenoemde mededelings dat die huweliksmaats se lyftaal en gesigsuitdrukkings aandui dat hul belangstel in die ander persoon se vertelling en dat hul luister. Die huweliksmaats reageer ook op mekaar se vrae en vra uit as hul

duidelikheid oor iets wil kry.

Hoewel die drie gelukkige egpare nie een 'n spesifieke tyd opsy sit om te gesels nie, wil dit voorkom of hulle almal daarvan hou om saans in die bed te gesels voor hulle aan die slaap raak.

- “**Saans**, as ons klaar is in die voorhuis, **dan lê en gesels ons in die kamer.**”
- “Die **beste tye is saans**, dan lê ek daar in die bed. **Dan gesels ons nou** oor die dag se dingetjies. **Dan gesels ons twee nou.** Dan sê hy nou vir my hoe hy dit gehad het en ek sê nou weer vir hom hoe ek dit gehad het en so aan.”
- “**Saans** as ons miskien lê, dan sal ons miskien gesels of so...”

Bogenoemde mededelings stem ooreen met Giblin (2004:46) se bevinding dat gelukkige egpare **goed kommunikeer**, dat hul tyd met mekaar spandeer, en op hoogte van mekaar se gevoelens en gedagtes is. Hierdie egpare maak ook gebruik van effektiewe sender- en luistervaardighede. Dit stem ook ooreen met ander studies wat bevind het dat egpare wat gereeld oor hul dag praat, gelukkiger is met hul verhouding (Berg-Cross, 1997:213).

5.4.4.2 Gelukkige egpare spandeer graag tyd by mekaar

Giblin (2004:48) en Gottman (2001:466) het gevind dat gelukkige egpare dit geniet om tyd saam met mekaar te spandeer. Hulle het pret saam en geniet dit om tyd saam met mekaar te spandeer. Hulle geniet dus 'n hoë mate van vriendskap. Vriendskap lei tot spanwerk en samewerking (Rabin, 1996:70). Dit stem ooreen met die gelukkige egpare se mededelings ten opsigte van tyd wat hulle saam spandeer. Sommige mededelings is soos volg:

- “Nee, ek en my vrou **kom baie lekker oor die weg.** En Saterdag vat ek my kitaar en sy vat haar kitaar. **Ons maak ons eie musiek. Sy sing en ek speel maar net saam.** Ek dink wat vir my so lekker is, **Sondagoggende dan stap ek en sy af.** Dan speel ons in die kerk kitaar – **ek en sy saam.**”
- Ja, wat nou eintlik lekker is – ons **gesels so lekker met mekaar** en ons

verlang na mekaar. As die een nie in die huis is nie, dan... : ‘Wanne kom jou pa dan nou?’ of hy vra: ‘Wanne kom jou ma?’ vir die kinders. En hy **gesels met sy kinders oor my.** Kyk nou net die **belangstelling** wat daar is. Of hy **praat met die mense langsaan:** ‘My jinne, my vrou is soontoe, wanne kom sy?’ ”.

- “Vir my is dit **as wanneer ons altwee**, wanneer ons **uitgaan** en **sy’s by my, dan voel ek ‘happy’** en so aan, want sy is by my.”
- “Ons **doen baie dinge saam.** As ons beweeg, dan **beweeg ons saam.** En as ons **huis toe kom, dan kom ons saam huis toe.** Want baie mense sê: ‘Hi, ‘n mens sien julle nooit een-een loop nie, julle sal altyd...’. Toe sê ek mos: ‘Nee, maar **dis hoe dit moet wees.** Ek is dan getroud met die man.’ **Daar waar hy gaan, gaan ek. Daar waar ek gaan, gaan hy.**”
- “Ag, ons gaan shopping saam. Hy sal **nooit dat ek alleen** dorp toe gaan en gaan sukkel met die ‘groceries’ nie, en sukkel met taxis nie. Nee, **hy is altyd daar vir my.**”

Dit is dus vir al drie gelukkige egpare se huweliksmaats lekker om tyd met mekaar te spandeer, en by mekaar te wees. Hierdie egpare doen dinge saam in en om die huis, wanneer hulle uitgaan (byvoorbeeld winkel toe), en ook in die gemeenskap (byvoorbeeld as hul kerk toe gaan). Aktiwiteite waarvan hulle hou sluit in saam stap, saam musiek maak en saam inkopies doen.

5.4.4.3 Gelukkige egpare het respek vir mekaar

Giblin (2004:48) en Gottman (2001:466) het gevind dat gelukkige egpare **respek** het vir mekaar. Al sewe van die dertien deelnemers wat gelukkig is met hul verhouding het op een of ander tydstip aangedui dat hul respek het vir hul huweliksmaat of trots is op die ander persoon. Opmerkings wat gemaak is sluit in:

- “**Sy verstaan vir my en ek verstaan vir haar.** Sy sal my skel as ek ‘n doppie gedrink het, maar ek sal nooit met haar probeer moeilikheid maak nie, want **ek respek haar baie groot.**”
- “Dit wat sy vir my vra, dit wat ek vir haar vra...ons doen dit. Ja, ek is **trots op haar. Ek wil nie my vrou verruil nie.**”

- “As sy nou wil besluit: ‘Kan ons nie so maak nie?’ Altyd sal **ek vir haar die keuse gee**. Ek sal **alles vir haar gee**. As sy besluit om iets te doen – **ek is bereid om voort te gaan.**”
- “Hy is eintlik baie gehoorsaam vir my. **Hy respek my baie.**”
- “...En dan die **respek moet daar wees van ons albei se kante af.**”
- “Ek is lief vir haar. Deur **haar maniere, haar goedgeid**. Sy is **ordentlik.**”

Dit blyk vanuit die deelnemers se mededelings dat die huweliksmaats se respek vir mekaar daartoe lei dat hul uit hul pad sal gaan om mekaar te help. Hierdie respek gaan hand-aan-hand met aanvaarding van mekaar, en bewondering van die ander persoon se goeie eienskappe. Hierdie opmerkings stem ooreen met die bogenoemde literatuur dat gelukkige egpare respek het vir mekaar.

5.4.4.4 Gelukkige egpare vertrou mekaar ten volle

Vertroue is ‘n belangrike element van ‘n langdurige verhouding. Lester en Lester (1998:7) glo dat egpare wat mekaar vertrou, sekuriteit binne die huwelik vind. Hierdie sekuriteit is afkomstig van die vertroue dat egpare mekaar se belange op die hart dra, by mekaar wil bly, aan mekaar dink en verbind is tot mekaar. Dit is duidelik dat al sewe van die dertien deelnemers wat gelukkig getroud is, mekaar ten volle vertrou. Die deelnemers se vertroue in mekaar sluit in dat hulle gerus voel oor die ander persoon se bewegings, asook dat hulle glo dat wat ook al die huweliksmaat aan hul vertel, dit die waarheid is. Mededelings wat dit bevestig, sluit in:

- “**100 persent!**”
- “Ek vertrou vir my maat **100 persent.**”
- “Nee, ek vertrou haar **ten alle tye, in alle opsigte.**”
- “Ek vertrou hom met...hoe kan ek sê...hy kan **gaan as hy wil gaan**. Ek sal nie ‘worry’ nie.”
- “Ek vertrou vir haar **net soos sy daar is**. **Ongeag wat**. **Ten volle** – maak nie saak wat. As sy sê sy gaan uit – sy kan maar gaan. Ek **glo ook wat sy sê.**”

Vertroue is egter iets wat **oor tyd ontwikkel**. Hoewel dit lank kan vat vir vertroue

om te ontwikkel, kan dit net 'n oomblik neem om te vernietig (byvoorbeeld na aanleiding van 'n buite-egtelike verhouding) (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:224). Die literatuur stem ooreen met wat tydens hierdie studie gevind is, aangesien al sewe die deelnemers wat gelukkig is vertel het hoe vertroue in hul huweliksmaat oor tyd ontwikkel het. Twee vroulike deelnemers het ook vertel hoe dit verdwyn het na aanleiding van hul mans se buite-egtelike verhoudings. Hulle het egter mettertyd weer geleer om die mans te vertrou, nadat albei van hulle ophou drink het. Die deelnemers vertel soos volg hoe hul vertroue ontwikkel het:

- *“Ja, weet jy een ding kan ek nou vanaand sê. Ek het **nooit daai vertroue gehad nie**. Ek het **nie geweet wat is vertroue nie**. As mens jonk is, jy's vol vuur. Jy's vol energie en vurig van gees. Maar nou my gees is nie meer in daai klimaat nie. Ek is baie rustig.”*
- *“Vertroue het eintlik **'n bietjie tyd gevat**.”*
- *“Aan die begin **was ek onseker**, want hy het **mos voorheen 'n verhoudinkie gehad**, toe ons al getroud was. Toe ek nou uitvind van hulle twee, toe dink ek **ek kan hom nou nie meer vertrou nie**. Toe moet ek hom van vooraf weer alles...hom **van vooraf in my vertroue neem**. Maar nou vertrou ek hom met alles. Maar **wanne hy gedrink was**, dan wil hy net weg gewees het van my, of hy wil altyd baklei.”*
- *Kyk, die tyd wat ons nou beginne vry het en so aan – wat ons **aan die begin stadium** was...daai tyd dink 'n mens maar ek sit hier en sy was miskien in Stellenbosch se kant. Jy **weet nie watter skurk kan nou weer daar ogies maak** en so aan nie, maar **later van tyd**, toe ons nou **ernstiger geword het**, het daai **gedagtes weggewyk**. So ek het haar met tyd **al hoe meer vertrou**.”*
- *“Aan die **begin het ek hom vertrou** en toe hy nou lol met die ander dingesse, toe was ek nou heel...o, dit was 'n moeilike tyd in my lewe. Ek **het hom betrap saam met die vrou**...Nee, dit is 'n nare impak op 'n vroumens. Toe ek **opgehou drink het** was dit **makliker gewees om hom te vertrou**.”*

Dit blyk dat redes wat deelnemers gegee het hoekom hulle nie hulle maats van die begin af vertrou het nie, insluit dat hulle nog nie seker was hoe die ander persoon

oor hulle gevoel het nie, dat vertrou nie moontlik was met hul geestestoestand nie en die teenwoordigheid van 'n derde persoon. Dit wil ook voorkom uit mededelings dat alkohol 'n effek gehad het op die huweliksmaats se vermoë om mekaar te vertrou. Dit wil voorkom of huweliksmaats se alkoholverbruik dikwels 'n direkte verband het op hoe gelukkig of ongelukkig die egpaar se verhouding is. Huweliksmaats is baie minder agterdogtig as hul nugter is. Hulle is ook meer geneig om by buite-egtelike verhoudings betrokke te raak wanneer hulle alkohol misbruik.

5.4.4.5 Gelukkige egpare beskou mekaar as gelyk

Gelykheid verwys na wederkerige respek en samewerking met take. Dit help met die suksesvolle funksionering van die huwelik (Peven & Shulman, 1999:277). Gordon et al. (1999:212) het bevind dat egpare wat aan hul verhouding dink op maniere wat gelykheid bevorder, hoër vlakke van huweliksaanpassing toon. Sowel manlike as vroulike deelnemers van al drie die gelukkige egpare het hul huweliksmaat as gelyk beskou. Hulle het byvoorbeeld gesê dat:

- “Ons **beplan dinge saam** en ons **stem saam** met wat moet gedoen raak in die huis. Ons **besluit ook saam** oor die **kinders**.”
- “As ek voel om met hom te praat oor iets wat baie belangrik is, dan gaan sit ons in die kamer. En ons **sit koppe bymekaar** en **dan bespreek ons dit**. Ons **doen nie dinge agter mekaar se rugte nie**. En waar dit gaan oor **finansies**, dan **bespreek ons dit saam**.”
- As sy besluite neem, ek **gin dit vir haar**. As ek nou ietsie doen en dit is goed, **sy gin dit vir my**. Ek sê: ‘**As jy dit wil doen, doen dit**.’ Ek **gee haar vryheid om te doen wat sy wil doen**. As dit misluk, dan kan ons **kyk hoe ons dit beter kan doen**, al het sy nou nie kom vra nie, of ek nie gevra nie. **Dan doen ons dit saam**.”
- “Nee, ek sal sê **gelyk**, want **ons twee besluit saam** en as ek vir hom sê: ‘**Right, jy doen daai**’, en hy vir my ek moet dit doen. Dit is **nie dat ek bo hom is of so nie**.”
- “As daar **besluite geneem word**, **ek en hy gaan gesels eers**. Ons **tweetjies is**...baie mense hier rond sê hulle kan nie verstaan dat ek en hy so is nie. Want ek sê altyd, as mense vir my vra om iets te doen, dan sê ek altyd vir hulle: ‘**Hoor hier, ek kan nie nou vir julle ‘n antwoord gee**

nie, ek gaan nou eers na my man toe.’ So ek en hy besluit op ‘n ding, en dan op die ou einde van die dag dan het ons die antwoord.”

Dit blyk uit mededelings dat deelnemers glo hulle is gelyk, aangesien hul dinge bespreek en saam beplan, en saam besluite neem oor kwessies soos kinders en finansies. Hul gee mekaar ook die vryheid om oor sekere aangeleenthede self besluite te neem en ondersteun dan die besluite. Wanneer besluite gemaak word, word die ander huweliksmaat altyd in ag geneem. Die gelukkige egpare in Wallerstein (2001:195) se studie het baat gevind by die onlangse klem op gelykheid. Die egpare in laasgenoemde studie het saamgestem dat mans en vroue gelyke regte en verantwoordelikhede het binne die gesin. Dit blyk volgens bogenoemde mededelings dat die gelukkige egpare in hierdie studie ook so voel.

5.4.4.6 Gelukkige egpare en finansies

Mack en Blankenhorn (2001:265) meen dat geldelike kwessies goeie samewerking van huweliksmaats verg. Dit sal bydra tot die geluk van die verhouding. Die huweliksmaats van gelukkige egpare in hierdie studie is **tevrede** met hoe finansies hanteer word. Aankope word meestal deur die **vrou** hanteer. Die vrou is dikwels die een wat ook die geld trek. Groter aankope word wel eers met die mans bespreek. Albei huweliksmaats het egter toegang tot mekaar se geld, aangesien die egpare mekaar met hul geld vertrou. Deelnemers uit gelukkige huwelike vertel as volg hoe finansies hanteer word:

- *“Ek werk **nie met geld self nie**. Sy besit my bankkaart. Ek **trek nie eers geld uit die bank uit nie**. Sy doen dit self. Sy **gee my geld vir wat ek nodig het**, en die ander geld vat sy. En sy doen berekeninge. Want ons moet nou sorg vir die week wat ons nie ‘pay’ nie, dan los sy al die geld in die bank.”*
- *“Ek **werk self met die geld**. Ek werk met die geld saam en **hy is nie iemand wat ‘worry’ oor die geld nie**. As daar iets baie **belangrik** is, sê nou maar ons wil vir ons ‘n tv koop. Dan kan ek dit **nie uit my eie koop nie**. Sulke goeters wat **duur** is. En dan kom **wys ek vir hom** en dan **stem hy saam en hy is tevrede daarmee**.”*
- *“**Sy is die vrou, sy besluit wat daar moet gekoop raak** en so aan en sy sit alles uiteen. Dit gaan vir daai... Ek is **nie ‘n ou wat ‘worry’ met***

sakgeld nie. As ek iets nodig het sal ek sê: 'Koop daai', of 'Ek het dit nodig'."

- "Ons **altwee** is eintlik '**in charge**' van die **geld**. Ons het **eers aparte rekeninge gehad**. **Toe het ek myne toegemaak**, dan kan die plaas somer ons altwee se salarisse in een rekening in betaal. Dan loop hy nou dorp toe, en dan **trek hy al ons twee se geld**, en ek sê vir hom wat moet hy miskien koop vir ons vir die aand en dan kom hy nou huis toe met die geld. En **as hy nou iets gekoop het**, dan **kom sê hy vir my**. Dan bring hy vir my die 'slippie'. Dan sê ek baie keer vir hom: '**Dis nie nodig om vir my die 'slippie' te bring nie, ek vertrou jou mos.**' Maar in die somer dan gaan ek en hy saam. Ons het **altwee 'n sê in die saak.**"

Dit blyk dus uit bogenoemde mededelings dat gelukkige plaaswerkeregpare meestal staat maak op die vrou om die finansies te hanteer. Huweliksmaats het geen probleem om toegang tot hul bankrekening aan mekaar te verleen nie. Sommige egpare het selfs net een bankrekening vir altwee huweliksmaats. Dit is aan te beveel dat die huweliksmaats wat die beste aangelê is om met geld te werk, die finansies hanteer; maar **albei huweliksmaats** moet betrek word by die finansiële besluite (Arthur, 2000:203). Dit blyk uit hierdie studie dat daar algemeen aanvaar word dat die vrou die beste met die finansies sal werk. Aangesien albei huweliksmaats in hierdie studie (veral by die aankoop van duur items) betrek word by finansiële besluite, dra dit by tot die gevoel van geluk by die huweliksmaats.

5.4.4.7 Gelukkige egpare se betrokkenheid by die kerk

Die plaaswerkergemeenskap beskou die bywoning van **kerkdienste** as 'n baie belangrike gemeenskapsaktiwiteit. In 'n studie met plaaswerkers deur Kritzinger, Prozesky en Vorster (1995b:421, 432) is kerkbywoning die meeste deur albei mans en vroue genoem as aspek wat vir hul die lekkerste in hul lewe is. Die kerk speel 'n baie belangrike rol in hul lewe (Van Dongen, 2003:314). Aangesien dit hulle as mense gelukkiger maak, dra dit by tot hul gevoel van 'n gelukkige verhouding met hul huweliksmaat. Die deelnemers wat deel uitmaak van 'n gelukkige huwelik het die volgende oor kerkbetrokkenheid en hul geloof genoem:

- “Dit is vir my lekker om ‘n normale lewe te lei saam met my man. Ons stap saam kerk toe Sondag.”
- “Ek moet hom ten alle tye lief hê, wat ook al tussen ons kom, en wat ook al mag gebeur – moet ek hom nogtans vergewe. Dit is ‘n baie belangrike taak in die huwelik om die verhouding te behou.”
- “Wat my laat ophou drink het...ag, ek moet dit vir die hemelse Vader gee, dit is maar hoe... Ek het maar net op daai Kersfeesdag gesit en iets het vir my aangesteek, ek moet ‘n verandering maak in my lewe en toe het ek my bekeer op daai selfde dag. Alkohol sou ons huwelik uitmekaar uitgeruk het. Maar ons gee die eer aan die Here, vir dit wat Hy gedoen het. Want was dit nie vir hom nie, dan weet ek nie wat sou gebeur het nie.”
- “...later toe wil my maat skei van my, toe sê hy vir my maar hy gaan nie meer aanbly nie, want ek is dan nou net dronk en so. En die Here kom verlos ons van die wyn en alles het net weer in plek geval en ons kinders het teruggekom.”
- “Dan is dit net vir die Here dankie te sê dat die huwelik nog staande is. En daarom is dit baie belangrik om vir die Here te vra dat die huwelik sal staande bly”
- “Ons gaan kerk toe. Hy is by die kerkraad en ek is by die susters.”

Hierdie egpare skryf die sukses van hul huwelik toe aan hul toegewydheid tot hul geloof. Sommige deelnemers meen dat alkohol hul huwelik sou verwoes en dat dit net hul geloof was wat hulle bewus gemaak het van die skade wat dit veroorsaak en hulle gehelp het om op te hou drink. Selfs die stap saam kerk toe dra by tot sommige deelnemers se geluk. Dit was duidelik tydens onderhoudvoering dat die gelukkige egpare se huweliksmaats albei betrokke was by die kerk, terwyl die huweliksmaats van die ongelukkige egpare een of meestal albei geen betrokkenheid by die kerk het nie. Dit is dus beter vir die huwelik as albei huweliksmaats belang het by dieselfde geloof. Dit is ook nog ‘n aktiwiteit wat saam beoefen kan word.

Net soos wat gelukkige egpare eienskappe het wat kenmerkend is van hulle, het ongelukkige plaaswerkeregpare ook kenmerkende eienskappe

5.4.5 Tema 3: Ongelukkige egpare

Na aanleiding van onderhoudvoering het dit geblyk dat die plaaswerkeregpare wat as ongelukkig beskou word almal dieselfde tipe probleme ervaar. Die navorser het ook agtergekom dat by ongelukkige egpare die vroue baie meer eerlik in hul antwoorde is as die mans. Eienskappe van ongelukkige egpare word in tabel 5.5 aangedui:

Tabel 5.5 Tema 3: Ongelukkige egpare

Tema 3	Eienskappe
Ongelukkige egpare	5.4.5.1 Minimale kommunikasie
	5.4.5.2 Nie goeie vriende
	5.4.5.3 Kinders lei nie tot positiewe verandering nie
	5.4.5.4 Die man dra nie finansieel by nie
	5.4.5.5 Lae verbintenis tot die verhouding

N=6

5.4.5.1 Ongelukkige egpare kommunikeer minimaal met mekaar

Die plaaswerkers in ongelukkige huwelike praat nie baie met mekaar nie. Dit is veral die mans wat min praat. Dit is die geval met al drie egpare wat betrokke is in ongelukkige huwelike. **Swak kommunikasie** word gesien as een van die belangrikste redes hoekom huwelike nie slaag nie (Broman, 2002:152; Gray, 1993:61; Rokach, Cohen & Dreman, 2004:41). Volgens Rokach, Cohen en Dreman (2004:48) vestig baie egpare nooit effektiewe kanale van kommunikasie nie. Mededelings omtrent die kommunikasie in hul huis, sluit in:

- *“Ons gesels nou nie eintlik baie nie. Miskien soos **naweke**, as ek nou **lus is vir gesels**, dan gesels ons. Ons **gesels nie in die week nie**. Dis net middae wanneer ons hier eet, dan gesels ons oor dit en daai. **Maar hy wil nie gesels nie, hy sê gewoonlik hy is moeg.**”*
- *“Hy is ‘n **stil mens wat nie baie praat nie.**”*
- *“**Ek wil hê hy moet meer praat. As iets hom pla wil ek hê dat hy sy mond moet oopmaak en sê wat is fout. Want partykere dan sê hy nie wat is fout nie, dan moet ek vra: ‘Wat is fout?’ of ‘Wat soek jy?’.** Hy is **baie toe...baie stil.** En hy meng nie eintlik baie nie.”*

- *“**Ek** is maar die prater. As hy nugter is, dan is **hy baie stil**. Nie so stil nie, maar hy sal **tv kyk**, of **koerant lees**, of ‘n **boek lees**, en dan **mag jy hom nou nie steur nie.**”*

Dit blyk uit mededelings dat veral die vroue ‘n behoefte daaraan het om meer te gesels. Dit is insiggewend dat al vier vroue wat ongelukkig getroud is, genoem het dat die mans baie stil is. Sommige huweliksmaats word net toegelaat om op sekere tye (byvoorbeeld naweke) te gesels. Sommige deelnemers het behoefte daaraan dat hul huweliksmaats meer oor hul gevoelens moet praat. Hierdie minimale kommunikasie bied ‘n beduidende verduideliking waarom die egpare ongelukkig is oor hul verhoudings. Noller en Feeney (1998:16) het gevind dat gelukkige egpare gemiddeld twee ure per dag meer tyd aan mekaar spandeer as ander egpare, en dat hulle meer in gesprek is met mekaar, persoonlike onderwerpe bespreek en minder in konflik is met mekaar. Noller en Feeney se bevinding stem ooreen met bogenoemde mededelings. By hierdie egpare is dit die vroue wat meer praat, maar wanneer die vroue wel praat is hul dikwels ongelukkig oor hul mans se luistervaardighede. Die vroue het byvoorbeeld vertel dat:

- *“Soms voel ek **hy maak of hy luister**. Dan kan ek nogals sien. Veral **as ek nou ongelukkig is**, en ek wil nou die **ding uitpraat** en ek kan dit nie met ander mense bespreek nie. Somtyds **as die man nie luister terwyl ek praat nie**, dan voel ek **ongelukkig**. Want hy sal nou net **tv kyk**, of met ‘n **ding besig wees**. Dan sal hy nou **net daarop konsentreer**. Hy sal **nie na my kyk nie**, met belangstelling ek luister nou na wat jy sê nie.”*
- *“Hy **luister net so ‘n bietjie – nie altyd nie**. Dan **kyk hy rond**. Sy **aandag is nie by my nie.**”*
- *“As sy praat, dan **lyk dit nou vir haar somtyds ek luister nie**, veral as ek nou met ‘n **boek sit**. Dan lyk dit nou vir haar ek luister nie. Nou sê sy: ‘**Dit baat nie ‘n mens praat saam met die man nie, want hy luister nie**’. Maar partykeers voel ek **dit is iets waaroor ek mos nou nie kommentaar kan lewer nie**. Maar as ek saam met haar praat, **sy kyk vir my. Dis hoekom die gestryery**, maar ek kyk nie vir haar nie.”*

Dit blyk uit bogenoemde mededelings dat deelnemers veral ongelukkig is oor die

ander persoon se lyftaal wanneer hulle besig is om met die persoon te praat. Die huweliksmaat wat moet luister sal byvoorbeeld TV kyk, lees of duidelik met iets anders besig wees. Sommige deelnemers besef dat hul huweliksmaats aandag aan hul skenk wanneer hul praat, maar voel nie dit is nodig om dieselfde te doen wanneer hul huweliksmaat met hul praat nie. Luistervaardighede is egter baie belangrik ten einde die vermoë te ontwikkel om die maat se perspektief te ervaar (Camp & Ganong, 1997:630).

5.4.5.2 Ongelukkige egpare as vriende

Die ongelukkige egpare in die studie is nie werklik goeie vriende wat tyd met mekaar spandeer nie. Hoewel vyf van die ses persone wat betrokke is by ongelukkige huwelike gesê het die ander persoon is hul vriend, het dit gou duidelik geword dat dit nie werklik so is nie. Volgens Markman, Stanley en Blumberg (1994:234) is dit 'n probleem in baie egpare se huwelike. Toe die egpare in die studie genoem het wat hulle saam met mekaar doen, was dit ooglopend dat hulle geen aktiwiteite saam doen wat lekker is nie. Deelnemers se mededelings omtrent wat hulle saam doen wat lekker is, was onder andere die volgende:

- *“Ons eet saam. Dit is basies al. Want ek is mos nou meer met my, uh...my niggies is bekeer en ek is meer by haar, naweke veral. En dan is hy maar meer hier by die huis of by sy tjommies.”*
- *“Ons het nog nooit dinge saam gedoen nie. Want ek bly net werk en wanneer ek by die huis kom, soos saans by die huis kom, dan slaap hy, die kinders slaap almal. Ons het min tyd bymekaar.”*
- *“Op die oomblik sal ons nog, baie weinig gesels soos vriende, dan sal jy nie dink dit is die mense wat aan die uitmekaar gaan is nie.”*

Die gebrek aan tyd word dikwels gegee as rede waarom die vriendskap afgewater het. Daarom is dit belangrik dat egpare 'n spesifieke tyd opsy sit om as vriende te verkeer, waartydens geen konflik hanteer moet word nie (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:240,241). Hoewel die tekort aan tyd by een egpaar die rede is waarom dinge nie saam gedoen word nie, het die ander drie ongelukkige egpare wel tyd beskikbaar. Hul spandeer dit egter net weg van mekaar.

5.4.5.3 Die invloed van kinders op ongelukkige egpare se verhouding

Die drie ongelukkige plaaswerkeregpare baklei dikwels oor hul kinders. Dit stem ooreen met Horwitz, McLaughlin en White (1998:132), asook Berg-Cross (1997:117) se bevinding dat egpare dikwels meer huwelikskonflik en minder ondersteuning van mekaar ondervind wanneer hul kinders kry. Die probleem wat plaaswerkers egter ondervind, is dat hulle dikwels met 'n kind (of 'n voorkind soos hul dit noem) in die huwelik inkom. Konflik kom dikwels voor waar dit oor die kinders gaan. Deelnemers vertel byvoorbeeld dat:

- *“Wanneer ons stry, dan sê hy vir my: ‘Ja, jy wil net reg wees.’ Dan sê ek nou: ‘Liefeling, maar dit is nie so nie, jy kyk die ding verkeerd.’ Dan sê hy: ‘Ja maar, **jy wil nooit vir my luister nie, jy luister altyd vir daai klong** (die voorkind).’ Ons **stry meestal...meestal oor hom**. En partykere dan bedink ek vir my, dan dink ek: ‘Ai jinne...is dit **nou die regte ding wat ek gedoen het om te trou met hom?**’ En veral as dit nou **nie die kind se pa is nie, want dit gaan baie kere oor hom.**”*
- *“Ons tweetjies het nou soms ‘n **strytjie in die huis, veral oor die kinders.**”*
- *“Hy aanvaar vir hulle so voor my, maar **daar is iets in hom wat ek kan sien**. Nou somtyds kom dit so...die **klonkie van my** – hy is ‘n bietjie **baie afknouerig met hom**. Somtyds kan ek sommer sien, **hy hou nie van my kinders nie**. Ek het eendag vir hom gesê: ‘**Ek wil my man nie hê as hy nie van my kinders hou nie**. Ek kan sien jy hou nie van die kind nie.’ **Daai kind is so bang**. Hy vat nooit ‘n ding, soos brood, voor daai man nie. **Daai gevloekery en daai gewegjaery het die kinders hard gemaak. Als wat hulle doen skel hy.**”*

Dit blyk uit bogenoemde mededelings dat plaaswerkeregpare veral baklei oor die stiefkinders (kinders gebore uit vorige verhoudings). Die probleme rondom hierdie kinders kom veral voor wanneer die man alkohol gebruik het. Die vroue het genoem dat:

- *“**As hy dronk is, en ek is nie daar nie, gaan hy hulle nie daar toelaat nie**. Sodra my kinders **in daai huis kom, en ek is nie daar nie, dan is dit***

net sulke donkies en blikkies, donkies en blikkies: 'Loop uit, wat soek julle hier'. Want ek is mos nou nie daar nie. En sodra ek daar is, en ek praat, dan bly daai man sommer onmiddellik stil."

- *"Maar partykere, veral wanneer hy nou gedrink is, dan gaan dit wel hak-en-tak en so aan... Veral die enetjie wat nou nie syne is nie. Wanneer die klonkie nou vir hom kwaad maak."*

Dit wil dus voorkom of sommige huweliksmaats nog vir die skyn sal maak of hul die stiefkinders aanvaar, maar dit duidelik maak dat dit nie so is as die biologiese ouer nie teenwoordig is nie. Dit blyk dat die dissiplinerings van stiefkinders 'n kwessie is wat huweliksmaats nie altyd weet hoe om te hanteer nie.

Clements, Lindahl en Markman (1998:220) het na aanleiding van 'n studie met egpare oor 'n nege-jaar-periode gevind dat die koms van 'n kind nie ge-assosieer word met 'n afname in huwelikstevredenheid en romantiese liefde nie. Dit stem egter nie ooreen met wat gevind is tydens onderhoudvoering met die plaaswerkers nie. In twee van die ongelukkige verhoudings is kinders gebore nadat die verhouding begin het. Hierdie deelnemers het soos volg gereageer op die vraag of die koms van kinders 'n verandering in hul huwelik teweeggebring het:

- *"Ek kan sien hy hou meer van haar (die man se eie kind). Hy dra meer vir haar op sy hande en die ander enetjie word nou afgeskeep. Hy was nie so gewees nie. Ek wil net hê dinge moet verander – dit moet net regkom. Ons verhouding het nie verbeter toe sy gekom het nie."*
- *"Ek was ontnem van my vryheid. Dit het sommer alles kom verander in my lewe. En daar het dit al ook begin dat: 'Die kinders is jou verantwoordelikheid.' Hy was baie lief vir die eerste kind. Maar dit was net: 'Dit is jou afdeling.' Dit het net vir my meer verantwoordelikhede beteken."*

Dit blyk uit bogenoemde mededelings dat huweliksmaats die koms van kinders assosieer met meer verantwoordelikhede, en dat dit beteken dat daar nie meer voldoende aandag deur die stiefouer gegee word aan hul eie kind nie. Dit het tot ongelukkigheid in die verhouding gelei. Die koms van kinders het dus die

verhouding versleg, of anders gestel, dit het tot 'n afname in huwelikstevredenheid gelei.

5.4.5.4 Ongelukkige egpare se hantering van finansies

Daar is 'n verskil in hoe die ongelukkige plaaswerkeregpare hul finansies hanteer teenoor die wyse waarop die gelukkige plaaswerkeregpare hul finansies hanteer. Waar by die gelukkige egpare die vrouens grotendeels in beheer van die finansies is, en daar saam besluit word oor die aankope van groter items, deel die mans in ongelukkige huwelike meestal nie hul geld nie. Die vroue is verantwoordelik vir alle aankope in die huishouding, terwyl die mans hul geld hou om alkohol te koop. Dit is die geval met al drie die ongelukkige egpare. Die vroue vertel dat:

- *“**Ek was altyd die persoon wat die huishouding moes waarneem. Alles wat ek in my huishouding wou hê, of wat die kinders wou gehad het, moes ek die sente self opgelewer het.**”*
- *“**Al my geld moet ek net so in die huishouding insit. As daar 'n vrou is wat vir my sê sy kry sakgeld, sal ek haar graag wil ontmoet. As ek vir hom iets vra, dan sal hy vir my vra: 'Wat wil jy met my f***** geld maak.'** Hy sal net daai gedeelte wat hy voel van sy salaris vir my gee. Ek moet self sien kom klaar. Of dit te min is vir kos en klere, dit is my probleem. Ek moet al my geld net so inploeg.”*
- *“**Ons stry nogals oor geld, want hy drink – hy vat mos nogals 'n doppie. En dan...ek drink mos nou nie. Nou sê ek vir hom altyd naweke: 'Jy kan mos nou nie vir jou so baie wyn koop en wat koop ek vir my? Ek kan nie eers iets vir my koop nie. Ek kan nie eers 'n R100 of 'n R200 vat nie. Ek kan nou nie vir my skoene of 'n toppie koop nie.'** Dan sê hy net: 'Ja, maar jy moet verstaan ek is 'n drinker en 'n roker.' Dan sê ek net: 'Ja, ek weet jy is 'n drinker, maar jy moet my punt ook verstaan. **Ek het ook geld nodig.**' Maar dit lyk hy wil die meeste, die geld op hom spandeer.”*
- *“**Toe ons die vierde jaar ingaan, toe kom dit nou so dat hy my gewoon is, en die ou wil nou maak nes hy lus is. En toe kom dit nou so, toe vat hy sy bankkaart, en hy't sy bankkaart al die pad gevat. Want ek het al die tyd die geld getrek, maar daarvan af toe sien ek die man word nou***

snaaks. Hy wil sy eie geld trek, hy wil maak soos hy wil. Hy trek die geld, dat ek dit nie meer sien nie. Hy is nie soos 'n man wat sê: 'Kyk hier my vrou, hier is die geld.' Nou sit en wag ek maar hier. En dan dink ek: 'Wat se man is dit die? Hy 'worry' dan nou nie eers nie. Hy gee dan nou nie eers vir my geld nie.' En my kinders ly daaronder, want ek moet alles uit my geld uit koop.'"

Hierdie deelnemers voel veral ongelukkig dat hulle al hul inkomste moet gebruik om benodigdhede vir die huishouding te koop, terwyl hulle niks kan gebruik om hulself mee te bederf nie. Deelnemers voel ook dat hulle nie alles kan gee vir hul kinders wat hul benodig nie. Hulle is veral ongelukkig omdat dit wel moontlik sou wees indien die man 'n genoegsame finansiële bydra sou maak. Die mans se weerhouding van geld het tot gevolg dat daar nie aan alle behoeftes voldoen kan word nie. Hierdie mededelings stem ooreen met Horwitz, McLaughlin en White (1998:132) se bevinding dat onvermoë om aan behoeftes te voorsien afbreuk doen aan 'n positiewe huweliksverhouding en huwelikskonflik veroorsaak. In die geval van hierdie studie is dit vroue se onvermoë om te beantwoord aan hul behoefte om iets moois vir hulself te koop wat tot ongelukkigheid in die huwelik lei.

5.4.5.5 Ongelukkige egpare se mate van verbintenis tot die verhouding

Die drie ongelukkige plaaswerkeregpare se verbintenis tot mekaar en die verhouding blyk laag te wees uit die onderhoudvoering. Verbintenis versterk intimiteit binne die verhouding, aangesien egpare die verhouding as 'n prioriteit beskou, en tyd en energie aan die huwelik spandeer. Dit is 'n houding, dat die verhouding waarde het, wat deur gedrag uitgedruk word (Lester & Lester, 1998:7,8). Een vrou het erken dat die verhouding glad nie meer vir haar belangrik is nie, en dat sy nie sal omgee as dit eindig nie. Die twee ander egpare het ander redes gegee hoekom hulle voortgaan met die huwelik. Die deelnemers het opgemerk dat:

- **"Ek sal maar so gaan *totdat ek die dag my oë toemaak*. Ek wil hê die verhouding moet aanhou, want *ek wil nie my huis opgee nie*. Ek sal nie uit die huis uit nie. Hy kan maar sy vrou inbring, maar *ek sal nie uit die huis uit nie*."**
- **"Ek wil...dit is belangrik vir my, *ter wille van die kinders*. Kyk, ek wil *nie***

hê hul moet sonder 'n ma of 'n pa grootword nie. Daai is maar eintlik die hoofrede.”

Dit was vir hierdie deelnemers belangriker om in die verhouding te bly ter wille van die huis en die kinders, as ter wille van die huweliksmaats. Covey (1998:99) meen dat dit belangrik is dat daar 'n **langtermynvisie** is vir die verhouding. Indien die langtermynvoordele nie duidelik is nie, is dit maklik om vas te kyk teen wat huidiglik uit die verhouding gekry word (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:190). Verbintenis moet **spangeörienteerd** wees (Markman, Stanley & Blumberg, 1994:200,201). Soos in 5.4.5.2 gesien kan word, doen die ongelukkige egpare in hierdie studie reeds nie baie dinge saam nie, en werk hulle dus nie as 'n span saam nie. Dit is ook interessant dat nie een van die drie ongelukkige egpare soms praat oor wat hulle in die toekoms as 'n egpaar wil bereik nie. Deelnemers het byvoorbeeld hieroor genoem dat:

- *“Ons het nog **nie** heeltemal **eintlik oor die toekoms gepraat nie.**”*
- *“Ek praat graag oor hoe ek **my toekoms** wil sien en **my kinders** se toekoms. Hy is **nie een wat maklik oor sulke dinge praat nie.**”*
- *“Nee, ons **gesels nie eintlik oor die toekoms nie**, want ek sê vir hom: ‘Wat baat dit ons gesels daaroor, want ons raak vinnig oud en **ons bly maar soos dit is.**’ “*

Egpare sal dus nog oor hul eie toekoms praat of die toekoms van hul kinders, maar nie oor die toekoms van die egpaar as sulks nie. Daar is nie 'n langtermynvisie by hierdie egpare nie.

5.5 SAMEVATTING

Die doel van die empiriese studie was om plaaswerkers te leer ken en hul behoeftes ten opsigte van die huwelik te identifiseer. Hierdie hoofstuk het die resultate van die studie uiteengesit.

Eerstens is daar kortliks aangedui hoe die studie tot stand gekom het, data ingesamel is, en dit verwerk is om by resultate uit te kom. Daarna kon die resultate uiteengesit word. 'n Aanduiding is heel eerste gegee oor die kwaliteit van die egpare se verhouding, tesame met 'n opsomming van hoe die onderskeie egpare se

verhouding daar uitsien. Daarna kon 'n profiel van die egpare gegee word, wat gefokus het op wie wettiglik getroud was en vir hoe lank, wie saamgebly het en vir hoe lank, wie saam kinders gehad het voor die huwelik en die maandelikse inkomste van elke huishouding.

Daarna is onderliggende temas uitgelig wat na vore gekom het tydens onderhoudvoering. Die eerste tema het gefokus op die invloed wat alkoholmisbruik op plaaswerkeregpare se verhouding het. Hieruit het vier sub-temas na vore gekom. Dit sluit in die aard van alkoholmisbruik, alkohol en huishoudelike geweld, die redes wat gegee is waarom huweliksmaats moet ophou drink en alkohol se invloed op die persepsie as broodwinner.

Die laaste twee temas fokus op die eienskappe wat sigbaar is by gelukkige en ongelukkige egpare. Tema twee, wat net fokus op gelukkige egpare, se eienskappe sluit in die goeie kommunikasie tussen huweliksmaats, die egpare wat graag tyd met mekaar spandeer, die respek wat hierdie huweliksmaats vir mekaar het, en vertrouwe wat hul in mekaar het. Hierdie egpare beskou mekaar as gelyk en verkies dat die vroue die finansies grotendeels hanteer. Laastens is hierdie egpare se huweliksmaats albei betrokke by die kerk. Tema drie fokus weer net op ongelukkige egpare se eienskappe. Hierdie eienskappe sluit in dat hierdie egpare minimaal kommunikeer, nie goeie vriende is nie, kinders wat toegevoeg word tot die verhouding dra nie positief by tot die verhouding nie, hierdie mans dra nie finansiëel by tot die huishouding nie, en daar is 'n lae verbintenis tot die verhouding.

Na aanleiding van die empiriese studie is behoeftes geïdentifiseer waar egpare hulp nodig het om hul verhouding te verbeter. Aanduidings is ook gegee ten opsigte van wat plaaswerkeregpare gelukkig maak met hul verhouding. Hierdie studie was dus suksesvol om die behoeftes van plaaswerkers ten opsigte van hul huwelik vas te stel. Dit is nou moontlik om aanbevelings te maak waarvolgens 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers opgestel kan word.

Die volgende hoofstuk fokus op die gevolgtrekkings van die studie, waarna aanbevelings gemaak word ten opsigte van elemente wat ingesluit kan word in huweliksverrykingsprogramme vir plaaswerkers.

HOOFSTUK 6

GEVOLGTREKKINGS EN AANBEVELINGS

6.1 INLEIDING

Die vorige hoofstuk het die behoeftes van plaaswerkers ten opsigte van die huwelik vasgestel. Dit maak dit moontlik om die doelwit van hierdie laaste hoofstuk te bereik. Dit is om gevolgtrekkings te maak van die bevindinge wat na aanleiding van die empiriese studie gemaak is. Daarvolgens word aanbevelings gemaak wat as riglyne kan dien vir die opstel van 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers. Hierdie hoofstuk sal aan die laaste doelwit van die studie beantwoord – dit is om aanbevelings te maak ten opsigte van elemente wat ingesluit moet word in 'n huweliksverrykingsprogramme vir plaaswerkers.

6.2 GEVOLGTREKKINGS EN AANBEVELINGS

Die volgende gevolgtrekkings en aanbevelings is gemaak na aanleiding van die bevindinge wat afgelei kon word na afloop van die empiriese ondersoek.

6.2.1 Profiel van die plaaswerkers

Al die plaaswerkeregpare waarmee onderhoude gevoer is, is **getroud**, behalwe een paartjie. Hul beskou hulself egter as getroud. Al die egpare het eers **saamgebly**, behalwe een waar die plaasbestuur dit nie wou toelaat nie. Die meeste egpare het uiteindelik getrou as gevolg van **redes** wat hul in 'n mate daartoe gedwing het, en nie omdat hul vir mekaar lief was, kinders wou hê en 'n toekoms saam wou bou nie. Vyf van die sewe egpare het **kinders** gehad voor die voltrekking van die huwelik. Die ander twee egpare het steeds nie kinders van hul eie by mekaar nie. Behalwe een egpaar wat mekaar nog net vier jaar ken, is al die egpare al tussen agt en 43 jaar in 'n verhouding met mekaar betrokke, en almal val in 'n **lae inkomste**-groep.

Die **gevolgtrekking** wat gemaak kan word na aanleiding van die profiel van die plaaswerkers in hierdie studie is dat hierdie lae inkomste-groep wel 'n groter risiko vir die geboorte van buite-egtelike kinders en vir saambly het, en minder waarskynlik is om te trou. Wanneer plaaswerkers egter 'n verhouding begin, is dit geneig om 'n langtermynverhouding te wees, en die waarskynlikheid is nie so groot dat hul sal

skei of apart sal woon nie. Dit is ten spyte daarvan of een van die huweliksmaats 'n buite-egtelike verhouding aanknoop, en of die egpaar gelukkig of ongelukkig is.

Aanbevelings:

- 'n Huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers **moet nie net aangebied word vir plaaswerkers wat wettiglik getroud is** nie, die teikengroep moet ook paartjies wat betrokke is in 'n langtermynverhouding, of wat beplan om hul verhouding op die lang duur te laat voortduur insluit.
- Sodanige huweliksverrykingsprogram moet aandag skenk aan die **voordele van getroud wees vir die paartjie**, sodat paartjies gemotiveerd sal wees om wel die stap te neem. Vrese ten opsigte daarvan om wettiglik getroud te wees, kan aangespreek word.

6.2.2 Tema 1: Alkoholmisbruik

'n Tema ten opsigte van die invloed wat alkoholmisbruik op die plaaswerker-egpaar se verhouding het, het na vore gekom. Dit het ook vier sub-temas ingesluit naamlik, die aard van alkoholmisbruik, alkohol en huishoudelike geweld, redes gegee waarom huweliksmaats moet ophou drink, en alkohol se invloed op die persepsie van wie die broodwinner is.

6.2.2.1 Aard van alkoholmisbruik

Tien van die dertien deelnemers misbruik op die oomblik, of het in die verlede **alkohol** misbruik. Dit sluit in vier vroue en ses mans. Hierdie deelnemers het alkohol in so 'n mate misbruik dat dit ten minste op een stadium in hul lewe problematies is of was. Probleme wat dit veroorsaak het, sluit onder andere in gesondheidsprobleme, probleme by die werk, finansiële probleme en verhoudingsprobleme.

Daar kan dus tot die **gevolgtrekking** gekom word dat alkoholmisbruik 'n impak het of gehad het op 'n beduidende persentasie van plaaswerkers. Daar was wel 'n verskil tussen deelnemers ten opsigte van die frekwensie van alkoholmisbruik, die presiese hoeveelheid wat per keer gedrink is en die bedrae wat aan alkohol spandeer is.

Aanbevelings:

- 'n Huweliksverrykingsprogram aan plaaswerkers moet **fokus op die nadelige impak van alkohol op die huwelik**. Dit moet uitlig hoe dit egpare se verhouding, finansies en die res van die huishouding affekteer. 'n Bespreking tussen egpare wat die program bywoon oor moontlike maniere of hulpmiddels hoe om minder te drink, sal van nut wees, aangesien heelwat plaaswerkers reeds minder alkohol gebruik as wat hulle in hul jonger dae gebruik het. Dit het hul huwelik positief beïnvloed.
- Die **sisteemteorie** bied 'n geskikte grondslag vir die deurgee van hierdie inligting, aangesien dit fokus op gesinsdinamika en gesinsfunksionering.
- Tydens die opstel van sodanige huweliksverrykingsprogram kan die Kaapse Vroueforum se **Volwasse Man/Voluit Vrou** se module oor seksueel oordraagbare infeksies en **verslawende middels** 'n goeie aanduiding bied van wat noodsaaklik is om te bespreek.

6.2.2.2 Alkohol en huishoudelike geweld

Huishoudelike geweld het nie noodwendig voorgekom wanneer die deelnemers gedrink het nie. Wanneer **huishoudelike geweld** egter wel plaasgevind het, het die oortreder en soms ook die slagoffer altyd vooraf alkohol misbruik.

Die **gevolgtrekking** wat gemaak kan word ten opsigte van die verwantskap tussen alkohol en huishoudelike geweld is dat die gebruik van **alkohol die risiko vir huishoudelike geweld verhoog**. Dit kan wees omdat huweliksmaats ongelukkig is oor die ander persoon se alkoholgebruik, of omdat dit moeiliker is om konflik te hanteer wanneer 'n persoon beskonke is. Huishoudelike geweld word as **normaal aanvaar** wanneer een of albei maats alkohol misbruik het. Dit word nie as normaal aanvaar as daar nie alkohol betrokke by was nie.

Aanbevelings:

- Wanneer 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers opgestel word, is dit belangrik om te **fokus op die vernietigende uitwerking van huishoudelike geweld op 'n verhouding**. Daar moet ook beklemtoon word dat dit nie normaal is nie.
- Plaaswerkers moet ook **effektiewe konflikthanteringsvaardighede**

aangeleer word, sodat huweliksmaats nie tot geweld oorgaan om hul frustrasie aan te dui nie, en om hul te leer om hul gevoelens op 'n ander manier oor te dra.

- Die **oefeninge** ten opsigte van konflikthantering van bestaande huweliksverrykingsprogramme wat aangepas kan word, sluit in oefeninge van ENRICH, IMAGO, PREP, ACME en TIME.
- Die **teorieë** waarop die deurgang van inligting ten opsigte van huishoudelike geweld en konflikthanteringsvaardighede berus, sluit in die **sisteemteorie**, **humanisme** en die **sosiale leerteorie**.

6.2.2.3 Redes gegee waarom huweliksmaats moet ophou drink

Die vroue wat deur hul mans aangerand is wil nie hê die mans moet om hierdie rede ophou drink nie, maar eerder om ander redes, byvoorbeeld die finansiële druk wat dit op die huishouding plaas, of omdat hul kinders sleg behandel word as die huweliksmaat alkohol misbruik het.

Die **gevolgtrekking** wat gemaak kan word is dat die **vroue die huishoudelike geweld aanvaar as geregtig** (soos wat sommige ook tydens onderhoudvoering genoem het).

Aanbeveling:

- Wanneer 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers opgestel word, en die kwessie van **huishoudelike geweld** bespreek word, moet dit ook duidelik aan egpare gemaak word dat **geen situasie dit regverdig nie**.

6.2.2.4 Alkohol se invloed op die persepsie van broodwinner

Die drie **ouer mans** van die ses manlike deelnemers beskou hulself as broodwinner. Die drie **jonger mans** voel dat al twee die huweliksmaats die broodwinners is. Die **vroue** van die vier huishoudings waar albei die mans en vroue bydra tot die verhouding, voel dat die mans die broodwinner is. Twee van hierdie vroue is jonger as dertig. Twee van die drie vroue van huishoudings waar die mans hul geld hou vir hulself (om veral alkohol daarmee te koop) voel dat hul as vrou die broodwinner is. 'n Derde vrou voel steeds haar man is die broodwinner, al dra hy amper niks by tot die huishouding nie.

Daar kan dus tot die **gevolgtrekking** gekom word dat die ouer geslag plaaswerkers wel aan 'n patriargale stelsel vashou, heel waarskynlik omdat dit die stelsel is waarmee hulle grootgeword het. Ten opsigte van die jonger geslag is dit egter eerder vroue as mans wat aan hierdie patriargale denke vashou. Dit het moontlik te doen met hul geloof, waar die man as die hoof van die huishouding beskou word. Dit is veral as vroue gelukkig getroud is, dat hulle aan hierdie idee vashou. 'n Ander gevolgtrekking wat gemaak kan word is dat wanneer die mans die meeste van hul geld aan alkohol bestee, sonder om veel by te dra tot die huishouding, dit wel kan veroorsaak dat die vrou haar siening ten opsigte van die man as broodwinner kan verander.

Aanbevelings:

- Daar kan nie aan plaaswerkers te kenne gegee word dat hulle verkeerd is om te dink dat hul mans die broodwinner is nie. Tydens die aanbied van 'n huweliksverrykingsprogram is dit egter nodig om albei die huweliksmaats daarop attent te maak dat hul albei finansiële bydra tot die huishouding. Albei huweliksmaats het ewe veel finansiële **regte**, maar ook **verantwoordelikhede** ten opsigte van hulself en die huishouding. Geld kan dus nie net tot voordeel van een huweliksmaat gebruik word nie.
- Veral die beginsels van **Rogers se psigoterapie** kan as grondslag dien vir die deurgang van hierdie inligting, aangesien hy geglo het dat die huwelik gelyk, verrykend en bevredigend vir albei huweliksmaats moet wees (Hergenhahn & Olson, 2003:484).

6.2.3 Tema 2: Gelukkige egpare

Sekere eienskappe is teenwoordig by al die betrokke egpare wat as gelukkig beskou word. Drie van die egpare word as gelukkig beskou. By een egpaar is dit egter slegs die man wat gelukkig voel oor die verhouding. Daar is dus sewe deelnemers wat gelukkig voel.

6.2.3.1 Goeie kommunikasie tussen huweliksmaats

Al drie die gelukkige egpare **hou daarvan om met mekaar te gesels** oor onder andere daaglikse aktiwiteite, gevoelens, asook toekomsplanne vir hulself, die verhouding en hul kinders. Hierdie egpare is almal bewus daarvan dat hul

huweliksmaats **met aandag en belangstelling** na hul **luister**. Hierdie egpare hou veral daarvan om saans voor hulle aan die slaap raak met mekaar te gesels.

Die **gevolgtrekking** wat op bogenoemde bevindinge gemaak kan word, is dat dit vir egpare nodig is om oor alledaagse gebeure, sowel as gevoelens en gedagtes te praat. Dit is nodig dat die huweliksmaat wat na die gesprek luister, aandagtig sal luister. Sodoende sal maats veilig voel om aan mekaar te wys wie hul regtig is – dit is baie belangrik vir die geluk van die verhouding. As egpare baie besig is gedurende die dag, kan hulle steeds 'n tydjie maak om na mekaar te luister voordat hulle saans aan die slaap raak.

Aanbevelings:

- By plaaswerkers se huwelike, net soos in enige ander huwelik, is dit nodig dat huweliksmaats effektief en genoegsaam kommunikeer. Dit is baie belangrik dat 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers daarop fokus om hulle te **leer om effektief te kommunikeer**.
- Daar moet veral ook aandag daaraan geskenk word om die huweliksmaats te **leer hoe om effektief te luister**, en hoe om belangstelling te toon aan hul maat.
- Tyd kan tydens die aanbieding van die program spandeer word om die egpare te **help besluit watter tye van die dag die beste sal wees vir gesels**, aangesien dit soms as gevolg van besige skedules nodig is om te beplan daarvoor.
- Die egpare moet ook geleer word om nie net oor hul probleme te **gesels** nie, maar ook oor **onderwerpe wat hul gelukkig maak**.
- Bestaande huweliksverrykingsprogramme wat fokus op **kommunikasievaardighede** het ook **oefeninge** wat aangepas kan word. Dit sluit in ENRICH, IMAGO, PREP, ACME, TIME en 'Relationship Enhancement'.
- **Teorieë** waarop die deurgee van hierdie inligting en aanleer van hierdie vaardighede berus, sluit in **humanisme, Rogers se psigoterapie** en die **sosiale leerteorie**.

6.2.3.2 Gelukkige egpare spandeer graag tyd by mekaar

Al drie die gelukkige egpare **hou daarvan om tyd saam te spandeer**. Hierdie

egpare is **goeie vriende**, en werk as 'n **span** aan huishoudelike take.

Die **gevolgtrekking** wat gemaak kan word daaruit dat gelukkige egpare graag tyd by mekaar spandeer, is dat dit belangrik is dat huweliksmaats die ander persoon 'n prioriteit in hul lewe maak, ten einde die geluk in die huweliksverhouding te verseker. Wanneer huweliksmaats weet dat die ander persoon hul as belangrik ag, sal hul ook moeite doen om tyd saam met daardie persoon te kan spandeer. Dit sal die emosionele band tussen die huweliksmaats versterk.

Aanbevelings:

- Tydens die aanbieding van 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers moet hul in staat gestel word om vas te stel watter **aktiwiteite** hulle aan die begin van hul verhouding saam gedoen het wat **lekker was**.
- Dit moet ook bespreek word hoe die bywoners van die program **as 'n span** in hul huishouding kan werk.
- Bestaande huweliksverrykingsprogramme wat oefeninge bevat wat egpare leer om **aktiwiteite saam met mekaar** te doen en hul **tyd saam met mekaar te geniet**, sluit veral IMAGO en PREP in.
- Hierdie inligting en vaardighede moet op **humanistiese** beginsels gebaseer wees.

6.2.3.3 Gelukkige egpare het respek vir mekaar

Die sewe deelnemers wat aangedui het dat hulle gelukkig is met die verhouding het aangedui dat hulle **groot respek het vir hul huweliksmaats**.

Die **gevolgtrekking** kan dus gemaak word dat respek vir mekaar teenwoordig moet wees vir huweliksmaats om gelukkig te wees. Respek kan nie voortduur tesame met die misbruik van alkohol, huishoudelike geweld en die teenwoordigheid van buitewettige verhoudings nie. Respek is 'n vereiste vir vriendskap.

Aanbevelings:

- 'n Huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers moet daarop fokus om plaaswerkers te **leer om te identifiseer van watter eienskappe hul van hul huweliksmaats hou** en om dan daardie eienskappe te waardeer en

daarop te fokus.

- Dit is ook belangrik om **gedrag wat lei tot die verloor van respek te bespreek**, byvoorbeeld huishoudelike geweld en buite-egtelike verhoudings, sodat plaaswerkers ten volle bewus sal word van die gevolge van sommige gedrag.
- Die weergee van hierdie inligting moet geskied vanuit 'n **humanistiese** grondslag.

6.2.3.4 Gelukkige egpare vertrou mekaar ten volle

Die sewe deelnemers wat gelukkig is met die verhouding het ook almal aangedui dat hulle die ander **huweliksmat ten volle vertrou**. Hulle het ook almal aangedui dat dit **oor tyd ontwikkel het**. Twee van die egpare was nie so gelukkig in die verlede nie. Albei mans in hierdie verhoudings het op daardie stadium 'n buite-egtelike verhouding gehad. Die vroue van hierdie egpare het aangedui dat hul vertrou in hul huweliksmat daarna geskend was, maar dat hulle oor tyd weer geleer het om hul huweliksmat te vertrou. Van die deelnemers wat in die verlede **alkohol misbruik** het, het ook aangedui dat dit vir hulle moeiliker was om hul huweliksmat te vertrou, wanneer hul gedrink het.

Die **gevolgtrekking** wat gemaak kan word is dat vertrou in mekaar nodig is, ten einde gelukkig by die ander persoon te wees. Huweliksmats moet ook nie verwag dat hul maat hul van die begin af sal vertrou nie, dit is iets wat 'verdien' word. 'n Ander gevolgtrekking wat gemaak kan word, is dat 'n ander nadelige gevolg van alkoholmisbruik is dat vertrou in die verhouding ook minimaal sal wees.

Aanbevelings:

- Die huweliksverrykingsprogram moet **fokus op vertrou** – die belangrikheid daarvan en wat vertrou behels.
- Wanneer **alkoholgebruik en -misbruik** aangespreek word, kan egpare in groepe bespreek hoe dit hul vertrou in mekaar beïnvloed.
- Gesprekke moet ook gevoer word oor die **vernietigende impak wat buite-egtelike verhoudings** op die huweliksverhouding en vertrou het. Die belangrikheid van **getrouheid** aan die maat, selfs al is die paartjie net in 'n langtermynverhouding betrokke, moet bespreek word.

6.2.3.5 Gelukkige egpare beskou mekaar as gelyk

Die deelnemers uit die gelukkige egpare het almal aangedui dat hul altwee huweliksmaats as **gelyk** aan mekaar beskou. Een van hierdie mans en al drie die vroue het egter die man as die **broodwinner** beskou.

'n Ander manier om na gelykheid te verwys is dat daar wederkerige respek en samewerking aan take is (Peven & Shulman, 1999:277). Die **gevolgtrekking** wat gemaak kan word is dus dat as huweliksmaats vriende is, wat daarvan hou om saam te werk, sal hulle noodgedwonge ook mekaar as gelyk beskou. Daar kan ook tot die gevolgtrekking gekom word dat die benoeming van die man as broodwinner nie 'n manier is vir plaaswerkers om aan ongelykheid vas te hou nie, maar eerder 'n respekvolle titel wat uit liefde aan die huweliksmaat gegee word.

Aanbevelings:

- Die siening dat **mans en vroue gelyk** is, is 'n onderwerp wat definitief **bespreek moet word** tydens die aanbidding van 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers. As huweliksmaats as gelyk beskou word, sal die voorkoms van huishoudelike geweld ook verminder.
- Egpare moet kans gegee word om te **bespreek hoe hul take en verantwoordelikhede regverdig kan verdeel** binne hul huishouding. Daar moet dus weer eens klem geplaas word op spanwerk.
- Hierdie inligting het **humanisme** en **Rogers se psigoterapie** as grondslag.

6.2.3.6 Gelukkige egpare en finansies

Al die deelnemers aan die studie wat die verhouding as gelukkig beskou is **baie tevrede** met hoe die finansies hanteer word. By al hierdie egpare is dit meestal die **vroue** wat die geld hanteer. Die tevredenheid gaan egter nie oor die feit dat die vrou dit meestal hanteer nie, maar eerder omdat die maats mekaar **ten volle vertrou** met die geld, en omdat albei se inkomste as **inkomste vir die huishouding** beskou word.

Die **gevolgtrekking** wat gemaak kan word is dat dit nie saak maak of dit die man of die vrou is wat meestal die finansies hanteer nie. Wat wel belangrik is, is dat albei huweliksmaats deursigtig ten opsigte van hulle geldverbruik is en dat enige inkomste

beskou word as inkomste vir die huishouding. Vertroue in die huweliksmaat oor finansies is ook 'n vereiste.

Aanbevelings:

- Plaaswerkers behoort aan die lae-inkomste groep. Dit is belangrik dat albei huweliksmaats **geleer word hoe om 'n begroting op te stel**, sodat daar aan noodsaaklike behoeftes beantwoord word. Wanneer albei huweliksmaats 'n beter begrip het van hul finansiële posisie, sal albei **meer verantwoordelik** optree. **Spanwerk** is dus weer eens belangrik.
- 'n Bestaande huweliksverrykingsprogram wat 'n **oefening** het in verband met die **hantering van finansies** wat aangepas kan word, is ENRICH.
- Hier kan daar van die tegnieke van die **sosiale leerteorie** gebruik gemaak word.

6.2.3.7 Gelukkige egpare se betrokkenheid by die kerk

Die deelnemers van die drie egpare wat gelukkig is, was albei betrokke by die **kerk**. Al hierdie deelnemers **voel ook sterk oor hul geloof**.

Die **gevolgtrekking** wat gemaak kan word, is dat egpare se betrokkenheid by hul kerk en die krag wat hulle uit hul geloof put, hul gelukkige mense maak. Gelukkige huweliksmaats werk dus gelukkige huwelike in die hand.

Aanbeveling:

- Tydens die aanbied van 'n huweliksverrykingsprogram moet daar gefokus word op **spiritualiteit**. Egpare moet aangemoedig word om **maniere te vind** om hul **as mens gelukkiger** te maak.

6.2.4 Tema 3: Ongelukkige egpare

Drie van die egpare se verhouding word as ongelukkig beskou. Die man van een van hierdie egpare het nie opgedaag vir die onderhoud nie, daar is dus net 'n gesprek met die vrou gevoer. Dit is slegs die vrou van 'n vierde egpaar wat ongelukkig voel oor die verhouding. Daar is dus 'n onderhoud gevoer met ses persone wat ongelukkig voel oor hul verhouding.

6.2.4.1 Ongelukkige egpare kommunikeer minimaal met mekaar

By al vier egpare waar daar 'n ongelukkige deelnemer is, is daar **nie baie**

kommunikasie tussen die huweliksmaats nie. Al drie van die betrokke **vroulike deelnemers gesels meer as die mans**, en hulle voel almal ongelukkig oor die mans se **luistervermoëns**.

Die **gevolgtrekking** wat gemaak word, is dat egpare ongelukkig gaan wees met die verhouding as hulle nie genoegsaam met mekaar kommunikeer nie. Kommunikasie vereis egter ook aktiewe luister van die ander persoon.

Aanbevelings:

- Die maatskaplike werker wat die huweliksverryking aanbied moet nie net op effektiewe kommunikasie fokus nie, maar dit is ook nodig om te bespreek watter **voordele genoegsame kommunikasie tussen huweliksmaats** vir die verhouding inhou.
- Hierdie inligting moet weer eens berus op beginsels van **humanisme, Rogers se psigoterapie** en die **sosiale leerteorie**.

6.2.4.2 Ongelukkige egpare as vriende

Hierdie ses deelnemers is **nie goeie vriende vir hul huweliksmaats nie**. Daar word maar **min tyd aan mekaar spandeer**. Behalwe by een deelnemer, word dit nie toegeskryf aan 'n tekort aan beskikbare tyd nie, maar eerder omdat een of albei huweliksmaats verkies om eie aktiwiteite te doen.

Daar kan tot die **gevolgtrekking** gekom word dat ongelukkige egpare nie goeie vriende is nie, omdat hulle onder andere nie tyd met mekaar spandeer nie. Dit is meestal uit eie keuse dat hul nie tyd met mekaar spandeer nie.

Aanbevelings:

- Plaaswerkers moet geleer word om hul **huweliksmaat ook as hul vriend te beskou**.
- Besprekings kan tydens 'n huweliksverrykingsprogram gehou word waar uitgelig word **waarvan elke huweliksmaat hou om saam met hul vriende te doen**. Huweliksmaats kan **onderhandel** watter van hierdie of ander prettige aktiwiteite hulle bereid is om **saam met mekaar** te doen.
- Bestaande huweliksverrykingsprogramme wat veral fokus op die **behouding**

van vriendskap, sluit in ENRICH, IMAGO en PREP. Veral IMAGO en PREP het oefeninge wat daartoe bydra om egpare se vriendskap met mekaar te verbeter. Dit kan ook aangepas word.

- Hier kan veral gefokus word op die tegnieke van die **sosiale leerteorie**.

6.2.4.3 Die invloed van kinders op ongelukkige egpare se verhouding

Die ses deelnemers wat ongelukkig voel oor die verhouding het almal genoem dat daar dikwels **konflik oor die kinders** plaasvind. By twee van hierdie egpare het die vrou **kinders uit 'n vorige verhouding** saamgebring. Die mans sukkel om hierdie kinders te aanvaar en weet nie altyd hoe om hulle te dissiplineer nie. Die twee egpare is in die ongelukkige kategorie, wat nadat die huwelik voltrek is kinders gekry het, het albei aangedui dat daar 'n **afname in huwelikstevredenheid** plaasgevind het na aanleiding van die koms van die kind. Dit hou verband met **verantwoordelikhede** wat nie gedeel word nie, en die **kinders uit vorige verhoudings wat afgeskeep** word wanneer eie kinders tot die huishouding toegevoeg word.

Daar kan dus tot die **gevolgtrekking** gekom word dat die kinders bydra tot spanning in die verhouding, veral as hulle uit 'n vorige verhouding van een van die huweliksmaats kom. 'n Ander gevolgtrekking is dat huweliksmaats nie altyd weet hoe hul gedrag met hul eie kinders moet vergelyk met gedrag teenoor hul huweliksmaat se kinders uit vorige verhoudings nie.

Aanbevelings:

- 'n Huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers moet **fokus op hersaamgestelde gesinne**, sodat huweliksmaats weet hoe hulle moet optree teenoor kinders uit vorige verhoudings en wie die kinders moet dissiplineer.
- Die plaaswerkeregpaar moet aangemoedig word om **mekaar steeds te ondersteun** en te help met verantwoordelikhede wanneer kinders toegevoeg word tot die verhouding.
- By die aanbieding van hierdie aspek van 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkeregpare kan dit gegrond word op die beginsels van die **sisteemteorie**.

6.2.4.4 Ongelukkige egpare se hantering van finansies

Van die drie egpare waar altwee huweliksmaats ongelukkig is, **deel** nie een van die mans **hul geld** met die vrou om by te dra tot die huishouding nie. Sommige maande word 'n paar rand wel gegee, maar grotendeels hou hulle dit vir hulself. Hierdie geld word dan meestal **gebruik om alkohol te koop**. Hierdie situasie dra by tot huwelikskonflik.

Die **gevolgtrekking** wat gemaak word is dat dit tot ongelukkigheid in die verhouding lei as een van die huweliksmaats nie hul inkomste deel met die ander persoon nie, veral as daardie 'suinige' huweliksmaat sy geld gebruik vir sy eie plesier, deur onder andere alkohol daarmee te koop.

Aanbevelings:

- 'n Huweliksverrykingsprogram sal moet fokus daarop dat finansies gebruik moet word **tot die voordeel van die huishouding** en nie net tot een huweliksmaat nie. Plaaswerkers moet daarop attent gemaak word dat 'n **magstryd** ten opsigte van geld tot onnodige konflik in die verhouding sal lei.
- Hier kan gefokus word op die beginsels van **Rogers se psigoterapie**.

6.2.4.5 Ongelukkige egpare se mate van verbintenis tot die verhouding

Die deelnemers wat deel uitmaak van die huwelike waar albei ongelukkig voel oor die verhouding, se **verbintenis tot die verhouding is laag**. Hoewel almal genoem het dat hulle wil hê die verhouding moet voortgaan, is die huweliksmaat nie die hoofrede vir hierdie stelling nie, maar eerder **ander redes**, soos die huis wat behou sal word of dat dit moet aanhou ter wille van die kinders. Hierdie egpare is **nie spangeörienteerd** nie en het **nie 'n langtermynvisie** vir die verhouding nie, aangesien hulle nooit oor hul toekoms saam praat nie.

Hier kan die **gevolgtrekking** gemaak word dat egpare by mekaar sal bly al is die voordeel wat hulle in die verhouding vind nie die ander huweliksmaat nie, maar iets anders. As die huweliksmaat egter nie verbind is tot die huweliksmaat nie, sal die verhouding ook ongelukkig wees. Spanwerk en 'n langtermynvisie is nodig vir 'n hoë verbintenis tot die verhouding.

Aanbevelings:

- Tydens die aanbieding van 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers moet daar gefokus word op die **belangrikheid van 'n verbintenis** tot die verhouding.
- Elke plaaswerkeregpaar moet gehelp word om 'n **visie** vir die verhouding te skep, al is dit ook hoe eenvoudig.
- Bestaande huweliksverrykingsprogramme wat fokus op die totstandkoming van 'n **verbintenis tot die verhouding**, sluit in PREP en ACME. Sommige van hierdie programme se **oefeninge** kan aangepas word om dit bruikbaar te maak vir 'n huweliksverrykingsprogram vir plaaswerkers.
- Die tegnieke van die **sosiale leerteorie** kan gebruik word om plaaswerkeregpare in staat te stel om 'n langtermynvisie vir die verhouding te skep en in stand te hou.

MOONTLIKHEDE VIR VERDERE NAVORSING

Ten tye van die empiriese studie het dit duidelik geword dat egpare geen idee het wat hul regte en verantwoordelikhede is ten opsigte van hul huweliksmaats se kinders uit vorige verhoudings nie. Juis omdat die egskeidingsyfer so hoog in Suid-Afrika is, is die voorkoms van hersaamgestelde gesinne aan die toeneem. Dit is ook nie net in die plaaswerkergemeenskap waar daar 'n neiging tot saambly is nie, en gevolglik sal daar ook ander groepe wees waar kinders uit saamleefverhoudings gebore is. 'n Moontlike onderwerp vir verdere navorsing is 'n ondersoek na die uitdagings waarmee plaaswerkeregpare in hersaamgestelde gesinne te doen kry.

Bronnelys

Abrahams, N. & Jewkes, R. 2005. Effects of South African men's having witnessed abuse of their mothers during childhood on their levels of violence in adulthood. American Journal of Public Health, 95(10):1811-1816.

Allen, W.D. & Olson, D.H. 2001. Five types of African-American marriages. Journal of Marital and Family Therapy, 27(3):301-314.

Arthur, K. 2000. 'n Huwelik sonder berou. Vereeniging: Christelike uitgewersmaatskappy.

Babbie, E. & Mouton, J. 1998. The practice of social research. South Africa: Oxford University Press.

Bachand, L.L. & Caron, S.L. 2001. Ties that bind: A qualitative study of happy long-term marriages. Contemporary Family Therapy, 23(1):105-121.

Bagarozzi, D.A. 2001. Enhancing intimacy in marriage: A Clinician's Guide. New York: Brunner-Routledge.

Baron, R.A. & Byrne, D. 2003. Social psychology. Boston: Allyn and Bacon.

Barrientos, S., Kritzinger, A., Opondo, M. & Smith, S. 2005. Gender, work and vulnerability in African horticulture. IDS Bulletin, 36(2):74-79.

Barrientos, S., McClenaghan, S. & Orton, L. 2001. Stakeholder participation, gender, and codes of conduct in South Africa. Development in Practice, 11(5): 575-586.

Becker, L. 2005. Working with groups. Goodwood: Oxford University Press Southern Africa.

Becker, L. & Duncan, M. 2005. Thinking about groups. In Working with groups/Becker, L. Goodwood: Oxford University Press Southern Africa. 31-51.

Benjamin, J., Bessant, J. & Watts, R. 1997. Making groups work: Rethinking practice. St Leonards: Allen & Unwin.

Berg-Cross, L. 1997. Couples therapy. California: Sage Publications.

Bezuidenhout, R. 2003. Drowning in drink. Farmer's Weekly, 93042, 31 October:32-33.

Bhatti, R.S. 2003. Enhancing marital and family relationships: A model. The Indian Journal of Social Work, 64(2):151-158.

Bott, D. 2002. Comment – Carl Rogers and postmodernism: Continuing the conversation. Journal of Family Therapy, 24:326-329.

Bowling, K., Hill, C.M. & Jencius, M. 2005. An overview of marriage enrichment. The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families, 13(1):87-94.

Brady, M. & Rendall-Mkosi, K. 2005. Tackling alcohol problems: Strengthening community action in South Africa. Cape Town: School of Public Health, University of the Western Cape,.

Brock, G.W. & Joanning, H. 1983. A comparison of the Relationship Enhancement program and the Minnesota Couple Communication program. Journal of Marital and Family Therapy, 9(4):413-421.

Broman, C.L. 2002. Thinking of divorce, but staying married: The interplay of race and marital satisfaction. Journal of Divorce & Remarriage, 37(1/2):151-161.

Bump, J. 1991. D.H. Lawrence and family systems theory. Renascence, 44(1):61-80.

Bunston, W., Pavlidis, T. & Leyden, P. 2003. Putting the GRO into groupwork. Australian Social Work, 56(1):40-49.

CALS. 2005. “Almost a boss-boy”: Farm schools, farm life and social opportunity for South Africa. Johannesburg: Centre for Applied Legal Studies, University of Witwatersrand.

Camp, P.L. & Ganong, L.H. 1997. Locus of control and marital satisfaction in long-term marriages. Families in Society, 78(6): 624-631.

Carlson, J. & Sperry, L. 1999. The intimate couple. Philadelphia: BRUNNER/MAZEL.

Cartledge, B.N. 1999. The role of group dynamics in a pastoral approach to marriage enrichment. Thesis (PhD in Theology) - University of Stellenbosch.

Chapman, G. 1995. The five love languages: How to express heartfelt commitment to your mate. Chicago: Northfield Publishing.

Clark, C.S. 2004. Book review. World Futures, 60:257-263.

Clements, M., Lindahl, K. & Markman, H. 1998. The development of marriage: A 9-year perspective. In The developmental course of marital dysfunction/Bradbury, T.N. Cambridge: Cambridge University Press. 205-236.

Cloud, H. & Townsend, J. 1999. Boundaries in marriage. Michigan: Zondervan Publishing House.

Clough, P. & Nutbrown, C. 2003. A student's guide to methodology. London: SAGE Publications.

Cole, A.L. & Cole C.L. 1999. Marriage enrichment and prevention really works: Interpersonal competence training to maintain and enhance relationships. Family Relations, 48(3):273-275.

Corvo, K. 2006. Violence, separation, and loss in the families of origin of domestically violent men. Journal of Family Violence, 21(2):117-124.

Covey, S.R. 1998. The 7 habits of highly effective families. New York: St. Martin's Griffin.

CRLS. 2003. Annual Report. Stellenbosch: Centre for Rural Legal Studies.

CRLS. 2006. Compliance and enforcement of the Sectoral Determination Act for Agriculture: Briefing Paper – November 2006. Stellenbosch: Centre for Rural Legal Studies.

Deacon, S.A. & Sprenkle, D.H. 2001. A graduate course in marriage and family enrichment. Journal of Marital and Family Therapy, 27(2):251-260.

Demirbas, M. & Yagbasan, R. 2006. An evaluative study of social learning theory based scientific attitudes on academic success, gender and socio-economical level. Educational Sciences: Theory and Practice, 6(2):363-371.

De Vos, A.S. 2005. Qualitative data analysis and interpretation. In Research at Grass Roots – For the social sciences and human service professions/De Vos, A.S., Strydom, H., Fouché, C.B. & Delpont, C.S.L. 3rd ed. Pretoria: Van Schaik Publishers. 333-349.

De Vos, A.S., Strydom, H., Fouché, C.B. & Delpont, C.S.L. 2005. Research at Grass Roots – For the social sciences and human service professions. 3rd ed. Pretoria: Van Schaik Publishers.

Doel, M. 2006. Using groupwork. New York: Routledge.

Doherty, W.J., Lester, M.E. & Leigh, G. 1986. Marriage encounter weekends: Couples who win and couples who lose. Journal of Marital and Family Therapy, 12(1):49-61.

Evans, S. 2005. Beyond gender: Class, poverty and domestic violence. Australian Social Work, 58(1):36-43.

Fagan, P.F., Patterson, R.W. & Rector, R.E. 2002. Marriage and welfare reform: The overwhelming evidence that marriage education works. The Heritage Foundation: Background, 1606:1-14.

Family Life Centre. 1996. Prepare/Enrich: Abbreviated training booklet. Minneapolis: Life Innovations.

Farmer, B. 2001. Vigs se gevaarligte flikker op Bolandse plase: Boere kan 'n wêreld se verskil maak. Wynland, Oktober:43-44.

Fernald, P.S. 2000. Carl Rogers: Body-centered counselor. Journal of Counseling & Development, 78:172-179.

Ferreira, M., Charlton, K & Mosaval, Y. 1998. Retired farm workers, farm eviction and the "dop" system: An exploratory study in three towns in the Western Cape Province. Observatory: HSRC/Centre for Gerontology, University of Cape Town.

Fouché, J. 2003. Verblyfreg 'nog nie verwesenlik'. Landbouweekblad, 1323, 24 Oktober:18.

Fowers, B.J., Montel, K.H. & Olson, D.H. 1996. Predicting marital success for premarital couple types based on Prepare. Journal of Marital and Family Therapy, 22(1):103-119.

Garvin, C.D., Gutiérrez, L.M. & Galinsky, M.J. 2004. Handbook of social work with groups. New York: The Guilford Press.

Giblin, P. 2004. Marital health and spirituality. Journal of Pastoral Counseling, 39:43-67.

Gibson, D. 2004. Rethinking domestic violence: Case studies from the Western Cape, South Africa. Amsterdam: Amsterdam School for Social Science Research.

Golden, J. 2005. Message in a bottle: The making of fetal alcohol syndrome. Cambridge: Harvard University Press.

Goldenberg, H. & Goldenberg, I. 2002. Counselling today's families. California: Brooks/Cole Publishers.

Gomez, E.A., Gomez, G.E. & O'Connell, W.E. 1994. Adler, natural high, and other humanistic psychotherapies. Individual Psychology, 50(3):288-296.

Gordon, K.C., Baucom, D.H., Epstein, N., Burnett, C.K. & Rankin, L.A. 1999. The interaction between marital standards and communication patterns: How does it contribute to marital adjustment? Journal of Marital and Family Therapy, 25(2): 211-223.

Gottman, J. 2001. The seven principles of making marriage work. In The book of marriage: The wisest answers to the toughest questions/Mack, D. & Blankenhorn, D. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company. 462-478.

Gottman, J., Swanson, C. & Swanson, K. 2002. A general systems theory of marriage: Nonlinear difference equation modeling of marital interaction. Personality and Social Psychology Review, 6(4):326-340.

Grant, B.F., Stinson, F.S. & Dufour, M.C. 2006. The 12-month prevalence and trends in DSM-IV alcohol abuse and dependence. Alcohol Research & Health, 29(2):79-91.

Gray, John. 1993. Men are from Mars, women are from Venus. London: Thorsons.

Greeff, M. 2005. Information collection: Interviewing. In Research at Grass Roots – For the social sciences and human service professions/ De Vos, A.S., Strydom, H., Fouché, C.B. & Delport, C.S.L. 3rd ed. Pretoria: Van Schaik Publishers. 286-313.

Greenberg, S. 2004. Women workers in wine and deciduous fruit global value chains. Stellenbosch: Women on Farms.

Greenberg, S. & Edwards, R. 2004. Women workers exploring together: The story of women on farms conference. Stellenbosch: Women on Farms.

Hafen, M. & Crane, D.R. 2003. When marital interaction and intervention researchers arrive at different points of view: The active listening controversy. Journal of Family Therapy, 25:4-14.

Hawley, D.R. & Olson, D.H. 1995. Enriching newlyweds: An evaluation of three enrichment programs. The American Journal of Family Therapy, 23(2):129-147.

Hendrix, H. 2005. Getting the love you want. London: Pocket Books.

Henning, K., Jones, A.R. & Holdford, R. 2005. "I didn't do it, but if I did I had a good reason": Minimization, denial and attributions of blame among male and female domestic violence offenders. Journal of Family Violence, 20(3):131-139.

Hergenhahn, B.R. & Olson, M.H. 2003. An introduction to theories of personality. 6th ed. New Jersey: Prentice Hall.

Hickmon, W.A., Protinsky, H.O. & Singh, K. 1997. Increasing marital intimacy: Lessons from marital enrichment. Contemporary Family Therapy, 19(4):581-589.

Hogben, M. & Byrne, D. 1998. Using social learning theory to explain individual differences in human sexuality. The Journal of Sex Research, 35(1):58-71.

Horwitz, A.V., McLaughlin, J. & White, H.R. 1998. How the negative and positive aspects of partner relationships affect the mental health of young married people. Journal of Health and Social Behavior, 39(2):124-136.

Houlgate, L.D. 2000. Morals, marriage, and parenthood: An introduction to family ethics. California: Wadsworth.

Hunt, R.A. 2002. Health, marriage, and the practice of ministry. In Marriage, health, and the professions/Browning, D., Doherty, W.J., Post, S. & Wall, J. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company. 167-185.

Huston, T.L., Niehuis, S. & Smith, S.E. 2001. The early marital roots of conjugal distress and divorce. Current Directions in Psychological Science, 10(4):116-119.

Husy, D. & Samson, C. 2001. Promoting development and land reform on South African farms. Paper presented at the SARPN conference on Land Reform and Poverty Alleviation in Southern Africa. Pretoria. 4,5 Junie.

Jakubowski, S.F., Milne, E.P., Brunner, H. & Miller, R.B. 2004. A review of empirically supported marital enrichment programs. Family Relations, 53(5):528-536.

Kaapse Vroueforum. 1998. Voluit vrou/ Volwasse man. Stellenbosch: Kaapse Vroueforum.

Kaapse Vroueforum. 2001. Opvolgkursus: Voluit vrou/ Volwasse man. Stellenbosch: Kaapse Vroueforum.

Kaapse Vroueforum. 2007. Kaapse Vroueforum brosjure. Stellenbosch: Kaapse Vroueforum.

Karaan, M & Tregurtha, N. 1996. A human development profile of farmworkers in the Western Cape. Stellenbosch: Rural Foundation.

Kernsmith, P. 2006. Gender differences in the impact of family of origin violence on perpetrators of domestic violence. Journal of Family Violence, 21(2):163-171.

Kirschenbaum, H. 2004. Carl Rogers' life and work: An assessment on the 100th anniversary of his birth. Journal of Counseling & Development, 82:116-124.

Knouwds, F. 2000. Liefde met oorgawe. Goodwood: Christelike Uitgewersmaatskappy.

Knouwds, F. 2001. Bou 'n tip-top huwelik. Goodwood: Lux Verbi.

Kritzinger, A. 2005. Global markets, employment restructuring and female labourers on Western Cape fruit farms. Acta Academica, 37(1):99-125.

Kritzinger, A., Prozesky, H. & Vorster, J. 1995a. Die arbeidsopset in die Suid-Afrikaanse sagtevrugte-uitvoerbedryf: Deel III Plaaswerkers: Werkopset. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.

Kritzinger, A. Prozesky, H. & Vorster, J. 1995b. Die arbeidsopset in die Suid-Afrikaanse sagtevrugte-uitvoerbedryf. Deel III: Plaaswerkers: Gesin, gemeenskap en aftrede. Stellenbosch: Universiteit van Stellenbosch.

Kritzinger, A. & Vorster, J. 1996. The labour situation in die South African deciduous fruit industry: Executive summary. Stellenbosch: University of Stellenbosch.

Kumar, R. 2005. Research methodology: A step-by-step guide for beginners. Second edition. London: SAGE Publications.

Kurdek, L.A. 1998. Developmental changes in marital satisfaction: A 6-year prospective longitudinal study of newlywed couples. In The developmental course of marital dysfunction/Bradbury, T.N. Cambridge: Cambridge University Press. 180-204.

LaHaye, T. 2002. How to be happy though married. Wheaton: Tyndale House Publishers.

Lantz, J. 2000. Meaning-centered marital and family therapy: Learning to bear the beams of love. Springfield: Charles C. Thomas Publishers Ltd.

Lerm, L. 2007. Program koördineerder, Kaapse Vroueforum, Stellenbosch. Persoonlike onderhoud. 14 Februarie, Stellenbosch.

Lester, A.D. & Lester, J.L. 1998. It takes two: The joy of intimate marriage. Louisville: Westminster John Know Press.

Lipsky, S., Caetano, R., Field, C.A. & Bazargan, S. 2005. The role of alcohol use and depression in intimate partner violence among black and hispanic patients in an urban emergency department. The American Journal of Drug and Alcohol Abuse, 31:225-242.

Livingston, J.A. 1999. Something old and something new: Love, creativity, and the enduring relationship. Bulletin of the Menninger Clinic, 63(1):40-52).

London, L. 2000. Alcohol consumption amongst South African farm workers: A challenge for post-apartheid health sector transformation. Drug and Alcohol Dependence, 59:199-206.

Louw, D.A. & Edwards, D.J.A. 1998. Sielkunde: 'n Inleiding vir studente in Suider-Afrika. 2de uitg. Johannesburg: Heinemann.

Luquet, W. 1996. Short-term couples therapy: The Imago model in action. New York: Brunner-Routledge.

Mack, D. & Blankenhorn, D. 2001. The book of marriage: The wisest answers to the toughest questions. Cambridge: William B. Eerdsman Publishing Company.

Mackey, R.A. & O'Brien, B.A. 1998. Marital conflict management: Gender and ethnic differences. Social Work, 43(2):128-141.

Mackey, R.A. & O'Brien, B.A. 1999. Adaptation in lasting marriages. Families in Society, 80(6):587-596.

Madden-Derdich, D.A. 2002. The role of emotions in marriage and family therapy: Past, present, and future. Marriage & Family Review, 34(1/2): 165-179.

Marczinski, C.A. & Fillmore, M. 2005. Compensating for alcohol-induced impairment of control: Effects on inhibition and activation of behavior. Psychopharmacology, 181:337-346.

Markman, H., Stanley, S. & Blumberg, S.L. 1994. Fighting for your marriage: Positive steps for preventing divorce and preserving a lasting love. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Mattson, D.L., Christensen, O.J. & England, J.T. 1990. The effectiveness of a specific marital enrichment program: TIME. Individual Psychology: Journal of Adlerian Theory, Research and Practice, 46(1):88-92.

Maxwell, J.A. 2005. Qualitative research design: An interactive approach. 2nd ed. California: SAGE Publications.

McGraw, P.C. 2002. Relationship rescue. London: Vermilion.

McMahon, M.N. 1999. Applying Stolorow's theory of intersubjectivity to Hendrix's imago techniques. Smith College Studies in Social Work, 69(2):311-334.

Merry, T. 1996. Invitation to person centred psychology. London: Whurr Publishers Ltd.

Mihalic, S.W. & Elliot, D. 1997. A social learning theory model of marital violence. Journal of Family Violence, 12(1):21-47.

Morewitz, S.J. 2004. Domestic violence and maternal child health. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Morris, M.L., Cooper, C. & Gross, K.H. 1999. Marketing factors influencing the overall satisfaction of marriage education participants. Family Relations, 48(3):251-275.

Moseley, W.G. 2006. Farm workers, agricultural transformation, and land reform in Western Cape Province, South Africa. Focus on Geography, 49(1):1-7.

Neto, F. 2001. Love styles of three generations of women. Marriage & Family Review, 33(4):19 -30.

Noller, P & Feeney, J.A. 1998. Communication in early marriage: Responses to conflict, nonverbal accuracy, and conversational patterns. In The developmental course of marital dysfunction/ Bradbury, T.N. Cambridge: Cambridge University Press. 11-43.

Nwoye, A. 2000. Building on the indigenous: Theory and method of marriage therapy in contemporary Eastern and Western Africa. Journal of Family Therapy, 22:347-359.

Odendal, F.F., Schoonees, P.C., Swanepoel, C.J., Booysen, C.M. & Du Toit, S.J. 1981. Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal (HAT). Johannesburg: Perskor Uitgewery.

Olsen, D. H. 1996. Building a strong marriage. Minneapolis: Life Innovations.

Ooms, T. 2002. Stenghtening Couples and Marriage in Low-Income Communities. Washington, D.C.:Center on Law and Social Policy (CLASP).

Parenzee, P. & Smythe, D. 2003. Domestic violence and development: Looking at the farming context. Cape Town: Institute of Criminology, University of Cape Town.

Payne, M. 1997. Modern social work theory. London: Macmillan.

Peven, D.E. & Shulman, B.H. 1999. The issue of intimacy in marriage. In The intimate couple/Carlson, J & Sperry, L. Philadelphia: BRUNNER/MAZEL. 276-284.

Prather, G. & Prather, H. 1996. I will never leave you. New York: Bantam Books.

Prince, C. 2004. Conditions on farms: A draft paper. Cape Town: Unit for Social Research, Department of Social Services and Poverty Alleviation.

Prinsloo, C.E. 2005. Die invloed van huweliksverryking op huweliksbevrediging: 'n Intervensie-navorsingsproses. Maatskaplike Werk Navorsers Praktisyn, 17(2):195-214.

Rabin, C. 1996. Equal partners – Good friends: Empowering couples through therapy. London: Routledge.

Ramisetty-Mikler, S., Caetano, R. & McGrath, C. 2007. Sexual aggression among white, black and hispanic couples in US: Alcohol use, physical assault and psychological aggression as its correlates. The American Journal of Drug and Alcohol Abuse, 33:31-43.

Roberts, W. & Wright, H.N. 1997. Before You Say "I Do". Oregon: Harvest House Publishers.

Rokach, R., Cohen, O., & Dreman, S. 2004. Triggers and fuses in late divorce: The role of short term crises vs. ongoing frustration on marital break-up. Journal of Divorce and Remarriage, 40(3/4):41-60.

Rothbaum, F., Rosen, K., Ujie, T. & Uchida, N. 2002. Family systems theory, attachment theory, and culture. Family Process, 41(3):328-350.

Rowan, J. 2001. Ordinary ecstasy: The dialectics of humanistic psychology. 3rd ed. Hove: Brunner-Routledge.

Rubin, A. & Babbie, E. 2007. Essential research methods for social work. California: Thomson Brooks/Cole.

RUDNET. 2006. Farm health award findings and interpretations 2005. Stellenbosch: Rural Development Network.

Rust, R. 2002. 'n Erfenis van uitsluiting. Wynland, Julie:18-21.

Schilling, E.A., Baucom, D.H., Burnett, C.K., Allen, E.S. & Ragland, L. 2003. Altering the course of marriage: The effect of PREP communication skills acquisition on couples' risk of becoming maritally distressed. Journal of Family Psychology, 17(1):41-53.

Schlessinger, L. 2003. 10 Stupid things couples do to mess up their relationships. New York: Quill.

Schwartz, B., Wasserman, E.A. & Robbins, S.J. 2002. Psychology of learning and behavior. 5th ed. New York: W.W. Norton & Company.

Sheafor, R.W., Horejsi, C.R. & Horejsi, G.A. 2000. Techniques and guidelines for social work practice. London: Allyn and Bacon.

Simon, J., Patel, A. & Slead, M. 2005. The costs of alcoholism. Journal of Mental Health, 14(4):321-330.

Smith, D.W. 2002. Romancing your husband. Oregon: Harvest House Publishers.

Snyder, M. 2002. Applications of Carl Rogers' theory and practice to couple and family therapy: A response to Harlene Anderson and David Bott. Journal of Family Therapy, 24:317-325.

Stanley, S. 2003. Strengthening marriages in a skeptical culture: Issues and opportunities. Journal of Psychology and Theology, 31(3):224-230.

Strydom, H. & Delpont, C.S. L. 2005. Sampling and pilot study in qualitative research. In Research at Grass Roots – For the social sciences and human service professions/ De Vos, A.S., Strydom, H., Fouché, C.B. & Delpont, C.S.L. 3rd ed. Pretoria: Van Schaik Publishers. 327-332.

Sunde, J. & Kleinbooi, K. 1999. Promoting equitable and sustainable development for women farmworkers in the Western Cape. Stellenbosch: Centre for Rural Legal Studies.

Teixeira, D. 1999. Forum laat blom plaasvroue. Landbouweekblad, 1128, 24 Desember:44-45.

Te Water Naude, J., London, L., Pitt, B. & Mahomed, C. 1998. The 'DOP' system around Stellenbosch – results of a farm survey. South African Medical Journal, 88(9):1102-1105.

Tilley, S. 2003a. Land reform options for farm workers: The uptake and impact of these on rural communities in the Western Cape. Stellenbosch: Centre for Rural Legal Studies.

Tilley, S. 2003b. Gender and land reform – A critical examination of women farm workers' access to land in the Western Cape. Stellenbosch: Centre for Rural Legal Studies.

Toseland, R.W., Jones, L.V. & Gellis, Z.D. 2004. Group Dynamics. In Handbook of social work with groups/Garvin, C.D., Gutiérrez, L.M. & Galinsky, M.J. New York: The Guilford Press. 13-31.

Toseland, R.W. & Rivas, R.F. 2001. An introduction to group work practice. 4th ed. Boston: Allyn and Bacon.

Tregurtha, N. 2000. South African farm workers: A poverty profile. A draft research report for the Department of Labour. Stellenbosch: University of Stellenbosch.

Tregurtha, N. 2006. An approach to human development in rural Western Cape with specific reference to farm workers. Thesis (Masters in Commerce) - University of Stellenbosch.

Vaktaalkomitee vir Maatskaplike Werk. 1995. Nuwe Woordeboek vir Maatskaplike Werk. Kaapstad:CTP Book Printers.

Van Dongen, E. 2003. Die lewe vat ek net soos ek dit kry. Journal of Cross-Cultural Gerontology, 18:303-335.

Veroff, J., Douvan, E., Acitelli, L.K. & Orbuch, T.L. 1998. Happiness in stable marriages: The early years. In The developmental course of marital dysfunction/Bradbury, T.N. Cambridge: Cambridge University Press. 152-179.

Wallerstein, J. 2001. The Good Marriage. In The book of marriage: The wisest answers to the toughest questions/Blankenhorn, D & Mack, D. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company. 192-201.

Watts. R.E. 1998. The remarkable parallel between Rogers's core conditions and Adler's social interest. The Journal of Individual Psychology, 54(1):4-9.

Wayne, J. & Cohen, C.S. 2001. Group work education in the field. Alexandria: Council on Social Work Education.

Weigel, D.J. & Ballard-Reisch, D.S. 1999. How couples maintain marriages: A closer look at self and spouse influences. Family Relations, 48(3):263-269.

Wells, B. & Zinn, M.B. 2004. The benefits of marriage reconsidered. Journal of Sociology and Social Welfare, 31(4):59-80.

Wilcox, P. 2006. Surviving domestic violence: Gender, poverty and agency. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Williams, L.M., Riley, L.A., Risch, G.S. & Van Dyke, D.T. 1999. An empirical approach to designing marriage preparation programs. The American Journal of Family Therapy, 27: 271-283.

Wilson, J.Q. 2002. The marriage problem. New York: HarperCollins Publishers.

Worden, M. 1994. Family therapy basics. California: Brooks/Cole Publishing Company.

Worthington, E.L., Buston, B.G. & Hammonds, T.M. 1989. A Component analysis of marriage enrichment: Information and treatment modality. Journal of Counseling and Development, 67:555-560.

BYLAE A

UNIVERSITEIT VAN STELLENBOSCH

DEPARTEMENT MAATSKAPLIKE WERK

SEMI-GESTRUKTUREERDE ONDERHOUDSKEDULE

Huweliksverryking vir plaaswerkers

1. IDENTIFISERENDE BESONDERHEDE

- 1.1 Huweliksstatus _____
- 1.2 Indien getroud – vir hoe lank reeds _____
- 1.3 Hoe lank het u saamgebly voor u getroud is? _____
Hoekom het u eers saamgebly? _____
- 1.4 Maandelikse huishoudelike inkomste

R0 – R499	
R500 – R999	
R1000 – R1499	
R1500 – R1999	
R2000 – R2499	
R2499 +	

2. OMSTANDIGHEDE VAN PLAASWERKERS

Gelykheid

- 2.1 Beskou u u as gelyk aan u huweliksmaat?
- 2.2 Wie is die broodwinner in die huis?

Alkohol

- 2.3 Hoeveel glasies drank drink u per week?
- 2.4 Is u al ooit aangerand toe u huweliksmaat gedrink was? Vertel bietjie.
- 2.5 Watter impak het alkohol op u huwelik nou en in die verlede gehad?

Huishoudelike geweld

- 2.6 Het u al ooit vir mekaar geslaan. Vertel bietjie?
- 2.7 Wanneer mag 'n vrou aan haar man slaan?
- 2.8 Mag 'n man maar aan 'n vrou slaan as sy nie doen wat hy sê nie, as 'n tipe van straf?

Die huwelik

- 2.9 Wat beteken dit vir u om gelukkig getroud te wees?

3. INHOUD VAN HUWELIKSVERRYKINGSPROGRAMME

- 3.1 Sou u graag aan 'n huweliksverrykingsprogram saam met u huweliksmaat wil deel neem?
- 3.2 Sou u so 'n program saam met ander egpare wil bywoon?

4. UITDAGINGS BINNE DIE HUWELIK

4.1 Kommunikasie

- 4.1.1 Waaroor praat u alles met mekaar?
- 4.1.2 Voel u dat u maat na u luister wanneer u met hom praat? Hoe weet u dit?
- 4.1.3 Sit u spesiaal tye opsy om met mekaar te gesels?

4.2 Konflikhantering

- 4.2.1 As u maat u op een of ander manier kwaad gemaak het, praat u met hom daaroor of vermy u 'n gesprek daaroor?

4.3 Liefde

- 4.3.1 Hoe wys u vir u maat dat u lief is vir hom?
- 4.3.2 Dink u u maat is lief vir u? Wat doen hy dat u dit weet?

4.4 Romanse

- 4.4.1 Wat beteken romanse vir u?
- 4.4.2 Sou u meer romanse in u huwelik wou hê?

4.5 Vertroue

- 4.5.1 In hoe 'n mate vertrou u u huweliksmaat? Het u van die begin van u verhouding af?

4.6 Verbintenis

- 4.6.1 Hoe belangrik is dit vir u om u verhouding met u huweliksmaat te behou?

4.7 Vriendskap

- 4.7.1 Is u maat u vriend?
- 4.7.2 Wat in u verhouding maak dat u by u maat bly?

4.8 Humor en pret

- 4.8.1 Lag u baie saam?
- 4.8.2 Watter dinge doen u saam met mekaar wat lekker is?

4.9 Finansies

4.9.1 Watter impak het finansies op u huwelik, byvoorbeeld konflik?

4.9.2 Hoe hanteer u u finansies? Byvoorbeeld: Besluit u saam oor uitgawes? Stel u 'n begroting op?

4.10 Ouerskap

4.10.1 Hoe lank na die begin van u verhouding/huwelik het u begin met kinders?

4.10.2 Hoe het die koms van kinders u verhouding verander?

4.11 Huweliksverwagtinge

4.11.1 Wat verwag u van u huweliksmat en van u huwelik?

4.12 Oor watter onderwerpe sal u wil gesels tydens die bywoning van 'n huweliksverrykingsprogram?

Kommunikasie	
Konflikhantering	
Liefde	
Romanse	
Vertroue	
Verbintenis	
Vriendskap	
Humor en pret	
Gelykheid	
Seksuele verhouding	
Finansies	
Ouerskap	
Huweliksverwagtinge	

BAIE DANKIE VIR U SAMEWERKING